

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΖΑΡΑΦΩΝΙΤΟΥ
Καθηγήτρια Εγκληματολογίας Παντείου Πανεπιστημίου

ΤΙΜΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

Σύγχρονες τάσεις, διαστάσεις και εγκληματολογικοί προβληματισμοί

ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΚΔΟΣΗ 2008

II. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

II.1. Η έννοια της τιμωρητικότητας

Η λέξη *τιμωρητικότητα* αποτελεί αφ' ενός απόδοση στα ελληνικά του αγγλικού όρου «punitiveness» και του αντίστοιχου γαλλικού «punitivité» και αφ' ετέρου απαραίτητη επιστημονική λεξιπλησία για να εκφραστεί το εννοιολογικό της περιεχόμενο. Ετυμολογικά, η λέξη παραπέμπει στο ρήμα τιμωρώ (τιμή + ὥρ), του οποίου η αρχική έννοια ήταν «αυτός που προστατεύει την τιμή κάποιου, που έρχεται ως βοηθός». Μεταγενέστερα, όμως, έφθασε να σημαίνει «αυτόν που επιβάλλει ποινή, που εκδικείται»³⁵. Η έννοια της τιμωρίας ενυπάρχει, άλλωστε, και στην έννοια ρήματος «κοιλάζω» (ψέγω, τιμωρώ). Το αρχαίο ρήμα σήμαινε «κοιλοβώνω, ακρωτηριάζω» και στη συνέχεια η σημασία του συγκεκριμενοποιήθηκε ως «ελέγχω, τιμωρώ»³⁶. Οι λατινικές προέλευσης λέξεις «punitiveness» και «punitivité», συνδέονται ετυμολογικά με την ποινή (poena = το αντίτιμο του αίματος που έχει χυθεί³⁷) και παράγονται από το λατινικό ρήμα punio, το οποίο μεταφράζεται ως «τιμωρούμαι, ζημιώ, κοιλάζω τινά»³⁸, ενώ αναφέρεται και το ουσιαστικό punitor, δηλαδή ο τιμωρητής, ο κοιλαστής³⁹. Παρατηρούμε, λοιπόν, την άμεση σύνδεση μεταξύ ποινής, επιβολής της, τιμώρησης (punishment) και τιμωρητικότητας (punitiveness) στην ετυμολογική προέλευση των αγγλικών όρων καθώς και την εννοιολογική σύνδεση της ποινής με τον κοιλασμό και την τιμωρία, στην ελληνική γλώσσα. Η σύνδεση αυτή κυριαρχούσε, ως γνωστόν, κατά το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας⁴⁰, έως ότου, η εγκληματολογική έννοια του όρου «ποινή» αποσυνδέθηκε από την τιμωρητική σκοπιμότητα και άρχισε να περιλαμβάνει ένα ευρύτερο πλέγμα μέτρων διαφορετικού χαρακτήρα (π.χ. επανόρθωση, επανένταξη, αποκατάσταση κλπ)⁴¹.

³⁵ Γ. Μπαμπινιώτης, *Λεξικό για το σχολείο και το γραφείο*, Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα 2004, σ. 1037.

³⁶ Το ίδιο, σ. 520.

³⁷ Ι. Φαρσεδάκης, *Η εγκληματολογική σκέψη. Από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας*, τ. Α', Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990, σ. 18.

³⁸ Χ. Πούλιου, *Λεξικόν Λατινοελληνικόν*, εκδ. Α. Κορομηλιάς, 1873, σ. 672.

³⁹ Το ίδιο.

⁴⁰ Για τις «εξελικτικές πορείες εγκλήματος και τιμωρίας», βλ. αντί άλλων: Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1984, σ. σ. 56-82.

⁴¹ G. Kellens, *Punir. Pénologie & droit des sanctions pénales*, Editions juridiques de l'Université de Liège, 2000.

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά μιας τιμωρητικής στάσης, κατά τον Stanley Cohen, είναι ότι «εμπλέκει την επιβολή πόνου (pain), βλάβης/ζημίας (harm) και βασάνων (suffering) στα άτομα κατά τρόπο εξαναγκαστικό αλλά απρόσωπο από ειδικούς, συχνά νόμιμα εξουσιοδοτημένους, φορείς»⁴². Δεν γίνεται, έτσι, δεκτός ο ορισμός της έννοιας της τιμωρητικότητας, ως «επιβολή ή πρόθεση επιβολής ποινής» γιατί η ποινή δεν συνοψίζεται αποκλειστικά στο χαρακτήρα της τιμωρίας⁴³.

Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι, εξάλλου, η διάκριση που υιοθετεί ο Martin Killias, μεταξύ «υποκειμενικής» και «αντικειμενικής» τιμωρητικότητας ή, με άλλα λόγια, μεταξύ τιμωρητικότητας σε *μικροκοινωνιολογικό* και σε *μακροκοινωνιολογικό επίπεδο*⁴⁴. Στο πλαίσιο του παρόντος πονήματος, η ανάλυση εστιάζεται κατά κύριο λόγο στην *υποκειμενική τιμωρητικότητα* που απορρέει από τις σχετικές έρευνες στάσεων των πολιτών και καταγράφει «την εκφρασμένη επιθυμία...οι ποινές και οι απαντήσεις στο έγκλημα, κυρίως από την πλευρά της αστυνομίας, να γίνουν αυστηρότερες»⁴⁵. Ανάλογα με τους γενεσιουργούς της παράγοντες, η τιμωρητικότητα μπορεί να είναι απόρροια του αυξημένου φόβου του εγκλήματος, της έλλειψης εμπιστοσύνης στο ποινικό σύστημα, της ελλιπούς ή λανθασμένης πληροφόρησης σχετικά με τις διαστάσεις του εγκλήματος αλλά και των στάσεων ζωής του υποκειμένου, οι οποίες προσδιορίζουν το βαθμό αισιοδοξίας/απαισιοδοξίας του. Η αλληλεπίδραση των παραπάνω παραγόντων, σε συνδυασμό και με τα ατομικά χαρακτηριστικά (κοινωνικά και δημογραφικά) μπορεί να εξηγήσει τη διαμόρφωση των τιμωρητικών στάσεων του κοινού. Παρουσιάζει, εξάλλου, επιπρόσθετο ενδιαφέρον η εξέταση της τιμωρητικότητας ως *‘στοιχείου της προσωπικότητας’* του ατόμου, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει τις κοινωνικές του αναπαραστάσεις για το συνολικό εγκληματικό φαινόμενο. Η *αντικειμενική τιμωρητικότητα*, δηλαδή, «η αυστηρότητα των ποινών που μια κοινωνία επιβάλλει στους καταδικασθέντες»⁴⁶, εμπίπτει επίσης στον προβληματισμό μας, εφόσον προσεγγίζεται τόσο ως *‘προϊόν’* της ασκούμενης κοινωνικής πίεσης όσο και ως *‘πρότυπο’* ευρείας αποδοχής, δεδομένης και

⁴² R. Matthews, λήμμα: “punitiveness”, στο E. McLaughlin & J. Muncie (Eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, 2nd ed., Sage publ., 2006, σ. 327.

⁴³ Το ίδιο.

⁴⁴ M. Killias, *Précis de Criminologie*, Staempfli Eds, SA Berne, 2001, σ. 399.

⁴⁵ Το ίδιο.

⁴⁶ Το ίδιο.

της *συμβολικής* λειτουργίας της ποινής⁴⁷ και, άρα, αλληλεπιδρά με τις τιμωρητικές στάσεις των πολιτών.

Προς αυτή την κατεύθυνση, οι έρευνες στάσεων του κοινού απέναντι στο εγκληματικό φαινόμενο καθώς και οι έρευνες θυματοποίησης, αποτελούν τη βασική πηγή μας, ενώ δεν απουσιάζουν και οι έρευνες που έχουν ως αποκλειστικό ερευνητικό αντικείμενο τη διερεύνηση αυτών καθαυτών των τιμωρητικών στάσεων.

Η τιμωρητικότητα, ως στάση, εκλαμβάνεται μάλλον ως απάντηση σε *‘λήθη’* του παρελθόντος παρά ως πρόληψη μελλοντικών εγκληματικών πράξεων. Για το λόγο αυτό και χαρακτηρίζεται έντονα από ανταποδοτικές και εκδικητικές τάσεις. Υποστηρίζεται, ωστόσο, η άποψη πως για να χαρακτηριστεί κάποιος ως τιμωρητικός προϋποτίθεται ότι διαθέτει μία δόση υπερβολής που τον οδηγεί πέρα από το αναγκαίο και απαραίτητο, ενώ του προξενεί ευχαρίστηση ο πόνος εκείνων στους οποίους επιβάλλονται οι *‘τιμωρίες’*⁴⁸. Τα τελευταία, μάλιστα, χρόνια πολλοί είναι αυτοί που συνδέουν την αυστηροποίηση των ποινικών πολιτικών με τις τιμωρητικές στάσεις του κοινού.

Οι νέες αυτές τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής χαρακτηρίζονται, βασικά, από την αύξηση του αριθμού των κρατουμένων για αξιόποινες πράξεις καθώς και από την επιμήκυνση του χρόνου εγκλεισμού τους. Η ένταση της «αντικειμενικής» αυτής τιμωρητικότητας έγινε εμφανέστερη στις ΗΠΑ, τη δεκαετία του 1990, μέσα από την ποινική πολιτική *«Three strikes and you’re out»*, η οποία αύξησε σημαντικά τη διάρκεια της φυλάκισης των υπότροπων εγκληματιών. Νέες μορφές ποινικών κυρώσεων εμπεριέχουν, επίσης, στοιχεία στιγματισμού και διαπόμπευσης των καταδικασθέντων, ενδεικτικά της τιμωρητικότητας που τις διαπνέει. Ως τέτοιες μορφές στιγματισμού αναφέρονται⁴⁹ για μεν τις ΗΠΑ, η δημοσιοποίηση των ονομάτων των δραστών σεξουαλικών εγκλημάτων, η περιβολή των καταδικασθέντων με ριγωτή φόρμα και η υποχρεωτική εργασία στις φυλακές, για δε την Αγγλία η καταχώριση σε μητρώο παιδοφίλων, οι φόρμες κρατουμένων και οι υποτιμητικές εργασίες για όσους εντάσσονται σε προγράμματα κοινωφελούς εργασίας. Στη βάση της τιμωρητικής στροφής βρίσκεται το δόγμα της *‘μηδενικής ανοχής’*, όπως εμφανίστηκε αρχικά στη Ν.Υόρκη, για να υιοθετηθεί στη συνέχεια από το σύνολο της αμερικανικής αντεγκληματικής πολιτικής και να επηρεάσει αργότερα και

⁴⁷ Ι. Φαρσεδάκης, *Στοιχεία Εγκληματολογίας*, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996, σ. 63.

⁴⁸ R. Matthews, όπ. παραν., 2006.

⁴⁹ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραν., 2001, σ. 9.

την Ευρώπη⁵⁰. Στο πλαίσιο αυτό, ποινικοποιούνται διάφορες μορφές κοινωνικής «αταξίας» και «αντικοινωνικοτήτων» οι οποίες έμεναν παραδοσιακά εκτός του πεδίου του ποινικού ελέγχου⁵¹. Βάσει των παραπάνω ορισμένοι μιλούν για τη «νέα τιμωρητικότητα» (*new punitiveness*)⁵² στην αντεγκληματική πολιτική, η οποία μπορεί να έχει επηρεάσει το σύνολο της αντεγκληματικής πολιτικής των δυτικών κοινωνιών, παραμένει, ωστόσο, ακόμα και σήμερα κατ' εξοχήν αμερικανικό φαινόμενο.

II.2. Η έννοια του «κοινού», της «κοινής γνώμης» και των κοινωνικών στάσεων

Η αναφορά στην έννοια του 'κοινού' είναι ιδιαίτερα συχνή στην περίπτωση κυρίως του πολιτικού και δημοσιογραφικού λόγου. Με τον όρο αυτό συνήθως εννοείται η πλειονότητα των πολιτών και έτσι το 'κοινό' ταυτίζεται, ενίοτε, με τους πολίτες μιας κοινωνίας. Ο ορισμός των G. & A. Theodorson⁵³ για το κοινό, αναφέρεται σε «ένα σημαντικό αριθμό ατόμων που μοιράζονται ένα κοινό ενδιαφέρον για το οποίο αυτοί και άλλοι είναι ενημερωμένοι». Σύμφωνα με τον παραπάνω ορισμό, «τα μέρη ενός κοινού έχουν κάποια μορφή ενότητας και ταυτότητας, η οποία διαφοροποιείται σε βαθμό από το ένα κοινό στο άλλο». Πρόκειται, κατ' άλλους, για μια «άτυπη κοινωνική ομάδα, της οποίας τα μέλη μπορεί να έχουν τις ίδιες απόψεις και τα ίδια ενδιαφέροντα, που δεν έχουν όμως δημιουργηθεί από προσωπική επαφή μεταξύ τους»⁵⁴. Είναι προφανές ότι το

⁵⁰ Βλ., παραπάνω υποσ. 18.

⁵¹ Ενδεικτικός ο βρετανικός νόμος *Crime and Disorder Act*, του 1998, καθώς και ο μεταγενέστερος *Anti-social behaviour Act*, του 2003. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αξίζει να αναφερθεί ότι στην Εισήγηση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (COM2000), διευκρινίζεται η έννοια της «ασεακής εγκληματικότητας» ως «τα γεγονότα που επηρεάζουν τη ζωή σε τοπικό επίπεδο» και σ' αυτά συμπεριλαμβάνονται: οι διαρρήξεις, οι επιθέσεις κατά προσώπων και οχημάτων και οι βανδαλισμοί και τα graffiti. Βλ., Χ. Ζαραφώνιτου, «Ανασφάλεια και επέκταση του κοινωνικού ελέγχου: Ποινικοποίηση των 'αντικοινωνικοτήτων' και της 'αταξίας'», όπ. παραπ., 2004 και Ch. Zafonitou «Insécurité et extension du contrôle social: pénalisation des incivilités et du désordre», όπ. παραπ., 2006, σ. σ. 61-89. Για τον ευρωπαϊκό κοινωνικό έλεγχο, βλ. Γ. Νικοδόπουλος, «Πέρα από το κράτος: Όψεις και αντινομίες του ευρωπαϊκού κοινωνικού ελέγχου», στον *Τιμητικό Τόμο για τον Ιωάννη Μανωλεδάκη*, Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη 2007, σ. σ. 1129-1144.

⁵² J. Pratt, D. Brown, M. Brown, S. Hallsworth & W. Morrison (Eds), *The new punitiveness*, Willan, Cullompton, 2005.

⁵³ G. & A. Theodorson, *A modern dictionary of Sociology*, Barnes & Noble Books, 1979, λήμμα: *public*, σ. 324.

⁵⁴ Θ. Α. Βασιλείου & Ν. Σταματάκης, *Λεξικό επιστημών του ανθρώπου*, Gutenberg, 1992, λήμμα: *κοινό*, σ. 206.

κοινό ενδιαφέρον και οι κοινές αντιλήψεις αποτελούν το συνδετικό σημείο των ατόμων ενός κοινού. Το 'ενδιαφέρον' αυτό μπορεί να ποικίλλει και να εστιάζει άλλοτε σε θέματα πολιτικά ή κοινωνικά και άλλοτε καλλιτεχνικά ή επιστημονικά: «το αναγνωστικό κοινό, το κοινό ενός κινηματογράφου... το επιβατικό κοινό σ' ένα λεωφορείο κλπ., είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα των κοινών»⁵⁵. Η κοινωνιολογική φύση του κοινού ερμηνεύεται, έτσι, «ως μια εφήμερη και χαλαρά δομημένη ομάδα»⁵⁶, ενώ δίνεται έμφαση στον τρόπο σχηματοποίησής της γύρω από 'δημόσια ζητήματα' «μέσω της απρόσκοπτης συζήτησης, της επιχειρηματολογίας και της συλλογικής αντιπαράθεσης γύρω από ένα ζήτημα»⁵⁷.

Οι παραπάνω ερμηνευτικές προσεγγίσεις αναδεικνύουν την έλλειψη σταθερότητας της ομάδας που αποτελεί ένα κοινό καθώς και τους χαλαρούς δεσμούς της. Η διαμόρφωση απόψεων γύρω από ένα ζήτημα απορρέει από τις διαδικασίες πληροφόρησης, επικοινωνίας και διαλόγου/αντιπαράθεσης, που το συγκεκριμένο κοινό έχει επιλέξει. Το ερώτημα που τίθεται, εν προκειμένω, είναι πώς περάσαμε από τη χαλαρή και εφήμερη 'οντότητα' του κοινού στην ισχυρή 'κοινή γνώμη', η οποία παραπέμπει «στις εκφρασμένες απόψεις των μελών του γενικού κοινού που είναι τυπικά συγκεντρωμένες μέσα από έρευνες και δημοσκοπήσεις»⁵⁸. Οι καταβολές της έννοιας της 'κοινής γνώμης' εντοπίζονται στην εποχή του διαφωτισμού και αρχικά ταυτίστηκε με την έκφραση της αρχής της πλειοψηφίας και της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας⁵⁹. Στη συνέχεια, όταν η έννοια αυτή αποτέλεσε το αντικείμενο πολλών κοινωνικών επιστημών, εντοπίστηκαν και θεμελιώθηκαν επιστημονικά οι προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες τα σχετικά ερευνητικά πορίσματα μπορούν να εκτιμηθούν ως έγκυρα και να αξιοποιηθούν. Πρόκειται, στην πραγματικότητα, για μια έννοια η οποία στερείται κοινά αποδεκτού ορισμού, ενώ οι επιστημονικές αντιπαραθέσεις που την αφορούν έχουν φθάσει μέχρι και την παντελή αμφισβήτησή της⁶⁰.

⁵⁵ Το ίδιο.

⁵⁶ R. E. Park, *The crowd and the public and other essays*, University of Chicago Press, 1972 και H. Blumer, "Collective behavior", στο A. M. Lee (Ed.), *New outlines of the principles of Sociology*, Barnes and Nobles, N. York, 1946 σ. σ. 167-222, όπως παραπέμπονται από τον V. Price, *Κοινή γνώμη*, Επιμέλεια και Πρόλογος Ν. Δεμερτζή, εκδ. Οδυσσέας, 1996, σ. 52.

⁵⁷ V. Price, *Κοινή γνώμη*, όπ. παραπ., 1996, σ. 52.

⁵⁸ L. Hancock, λήμμα: *public opinion*, στο E. McLaughlin & J. Muncie (Eds), *The Sage Dictionary of Criminology*, όπ. παραπ., 2006, σ. 324.

⁵⁹ V. Price, *Κοινή γνώμη*, όπ. παραπ., 1996, σ. 40.

⁶⁰ Βλ. ενδεικτικά P. Bourdieu, "L' opinion publique n' existe pas", *Les temps modernes*, 1973, σ.σ. 1299-1309.

Υπάρχουν δύο παραδοχές που εμπεριέχει η έννοια αυτή και οι οποίες είναι ευρέως αμφισβητήσιμες. Θεωρείται ως δεδομένη, αφ' ενός, η ομοιογένεια των ατόμων που αποτελούν το 'μεγάλο κοινό' και, αφ' ετέρου, η συναίνεση τους απέναντι σε ζητήματα κοινωνικού ή πολιτικού χαρακτήρα. Το γεγονός, άλλωστε, της χρήσης του όρου στον ενικό αριθμό (*η κοινή γνώμη*), είναι ενδεικτικό της ομοιομορφίας του περιεχομένου του. Η ομοιομορφία αυτή παραπέμπει, κατ' επέκταση, σε μια γενικευμένη σύγκλιση μεγάλου αριθμού ατομικών γνώμων απέναντι σε κάποιο θέμα (το οποίο θα μπορούσε να αφορά και το εγκληματικό φαινόμενο). Η προσέγγιση αυτή κρίνεται, ωστόσο, ως καταχρηστική εφόσον «στις διάφορες κοινωνικές ομάδες αντιστοιχούν διάφορες αντιλήψεις για τον κόσμο, διάφορες οπτικές για την κοινωνική ζωή»⁶¹. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα η '*κοινή γνώμη*' λειτουργεί ισοπεδωτικά, ομογενοποιώντας ατομικές γνώμες, απόψεις και αντιλήψεις, μέσα από το '*σόφισμα*' της κοινωνικής συναίνεσης απέναντι σε μια σειρά από λιγότερο ή περισσότερο σημαντικά κοινωνικά ζητήματα. Η τακτική αυτή –λίαν προσφιλής στις δημοσκοπήσεις– παραλληλίζεται, μάλιστα, με τον υπολογισμό της πυκνότητας πληθυσμού μιας περιοχής, η οποία αποτελείται από μια μεγάλη πόλη, περιστοιχιζόμενη από έρημο⁶². Η άποψη ότι η έννοια της '*κοινής γνώμης*' αποτελεί «νοντική κατασκευή», στηρίζεται ακριβώς στην προαναφερθείσα πεποίθηση ότι δεν είναι κοινή σε όλους, ενώ αμφισβητείται, επιπλέον, και το περιεχόμενό της, ως «εξωκατευθυνόμενο», λόγω της καθοριστικής επίδρασης των μέσων μαζικής ενημέρωσης αλλά και των μηχανισμών εξουσίας που διαμορφώνουν τις απόψεις των πολιτών⁶³.

Μια επιπλέον ασάφεια που χαρακτηρίζει τη χρήση του όρου αυτού είναι η σύγχυση μεταξύ '*δηλωμένης κρίσης*' απέναντι σε κάποιο ζήτημα και '*άτυπης/συναισθηματικής αντίδρασης*' απέναντι σ' αυτό. Ο F.Toennies έκανε λόγο για τις «τρεις σταδιακές καταστάσεις στο σχηματισμό της κοινής γνώμης»⁶⁴:

α) την *αερίωδη* κατάσταση, κατά την οποία η γνώμη διαδίδεται αλλήλα και διαλύεται εύκολα,

⁶¹ Ph. Robert, C. Faugeron, *Les forces cachées de la justice*, Le Centurion, Paris, 1980, σ. 118.

⁶² Ph. Robert, C. Faugeron, "Représentation du système pénal dans la société française", στο *Le fonctionnement de la justice pénale*, CNRS, Paris, 1979, σ. σ. 423-449.

⁶³ Θ. Α. Βασιλείου & Ν. Σταματάκης, *Λεξικό επιστημών του ανθρώπου*, Gutenberg, 1992, λήμμα: *γνώμη, κοινή*, σ. 81

⁶⁴ Όπως αναφέρουν οι Θ. Α. Βασιλείου & Ν. Σταματάκης, στο ίδιο, σ. 81.

β) την *υγρή* κατάσταση, όπου η γνώμη διεισδύει σε βαθύτερα επίπεδα της προσωπικότητας και

γ) τη *στερεά* κατάσταση, κατά την οποία η γνώμη έχει διαμορφωθεί σε άποψη και αποτελεί στοιχείο του πολιτισμού που δύσκολα αλλιάζει.

Στην πραγματικότητα, η παραπάνω ασάφεια αφορά τη σύγχυση μεταξύ γνώμης (*opinion*) και στάσης (*attitude*). Παρότι οι όροι αυτοί συχνά ταυτίζονται, είναι επιστημονικά αποδεκτό ότι διαφέρουν εννοιολογικά, σε τρία τουλάχιστον επίπεδα⁶⁵:

α) ως *γνώμες* εκλαμβάνονται οι «παρατηρήσιμες, λεκτικές αποκρίσεις σε ένα ζήτημα» και όχι «οι συγκαλυμμένες ψυχολογικές διαθέσεις ή τάσεις»,

β) η *στάση* εκφράζει περισσότερο συναισθηματικές αντιδράσεις, ενώ η *γνώμη* στρέφεται κυρίως προς τη νόηση, και

γ) η *στάση* θεωρείται ως «ένας συνολητικός διαρκής προσανατολισμός σε μια γενική τάξη ερεθισμάτων», σε αντίθεση με τη γνώμη που συγκεκριμενοποιείται σ' ένα δεδομένο ζήτημα αναφοράς.

Η στάση εξετάζεται, άρα, ως ψυχο-κοινωνικό φαινόμενο και προσδιορίζει τόσο ατομικές όσο και κοινωνικές καταστάσεις. Για το λόγο αυτό, η μελέτη των κοινωνικών στάσεων απασχόλησε ιδιαίτερα το επιστημονικό πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας⁶⁶. Στις κοινωνικές επιστήμες, ο όρος παραπέμπει σε «έναν προσανατολισμό συμπεριφορών ή κρίσεων, εφόσον αυτές παρουσιάζουν ορισμένη συνάφεια και σταθερότητα»⁶⁷. Οι *στάσεις*, λοιπόν, υποβόσκουν των διαμορφωμένων συμπεριφορών και απόψεων, τις επηρεάζουν και ενίοτε επηρεάζονται από αυτές, σε καμία περίπτωση όμως δεν ταυτίζονται μαζί τους. Η ταύτιση της στάσης με τη συμπεριφορά δεν είναι, ωστόσο, καθόλου σπάνια στις σχετικές έρευνες και δημοσκοπήσεις. Για την αποφυγή

⁶⁵ V. Price, *Κοινή γνώμη*, όπ. παραπ., 1996, σ. 88.

⁶⁶ Πρωτοπόροι των μετρήσεων των κοινωνικών στάσεων υπήρξαν οι αμερικανοί ψυχο-κοινωνιολόγοι R. Likert, ("A technique for the measurement of attitudes", *Archives of Psychology*, 140/1932), L. Guttman ("A basis for scaling qualitative data", *American Sociological Review*, 9/1944, σ. σ. 139-150) και L. L. Thurstone, ("The measurement of social attitudes", *Psychological Bulletin*, 36/1929, σ. σ. 222-241), οι οποίοι καθιέρωσαν και τις ομώνυμες κλίμακες (βλ., Ν. Κυριαζή, *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Ελληνικές επιστημονικές εκδόσεις, Αθήνα, 1998, σ. 69 επ.).

⁶⁷ R. Boudon, Ph. Besnard, M. Chercaoui, B.-P. Lécuyer, *Dictionnaire de Sociologie*, Larousse, Paris 1999, λήμμα: *attitude*, σ. 13.

παρόμοιων σφαλημάτων⁶⁸, είναι απαραίτητο να λαμβάνουμε υπόψη μας και τους άλλους παράγοντες που υπεισέρχονται στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς πηλη της δεδομένης στάσης απέναντι σε κάποιο ζήτημα. Τέτοιοι παράγοντες μπορεί να είναι διάφορες υποχρεώσεις ή συμφέροντα, διαδικασίες πληροφόρησης και ενημέρωσης καθώς και αντικρουόμενες στάσεις για το ίδιο ζήτημα.

Οι κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες εμβάθυναν ιδιαίτερα, κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, στη μελέτη των κοινωνικών απόψεων, στάσεων και αναπαραστάσεων, ενώ βελτιώθηκαν τα μεθοδολογικά εργαλεία μέτρησης, ανάδειξης και καταγραφής τους, μέσα κυρίως από το διεπιστημονικό χαρακτήρα τους. Στην προσπάθεια σύζευξης του ατομικού με το συλλογικό, ο E. Durkheim από το 1898 ήδη, με το άρθρο του «Représentations individuelles et représentations collectives»⁶⁹, έκανε λόγο για «συλλογικές αναπαραστάσεις» τις οποίες διαφοροποίησε από τις ατομικές με στόχο να προσδιορίσει την ιδιαιτερότητα της «κοινωνικής σκέψης» σε σχέση με την ατομική. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, αυτό που οι «συλλογικές αναπαραστάσεις» μεταφράζουν είναι «ο τρόπος που η ομάδα σκέφτεται μέσα στις σχέσεις της με τα αντικείμενα που την αγγίζουν»⁷⁰. Ο E. Durkheim διευκρίνιζε, αργότερα, ότι ένα «συλλογικό συναίσθημα» δεν συνοψίζεται απλά στα κοινά στοιχεία των «ατομικών συναισθημάτων». «Είναι κάτι εντελώς διαφορετικό... Είναι μια συνέπεια της κοινής ζωής, ένα προϊόν των δράσεων και αντιδράσεων που πραγματοποιούνται μεταξύ των ατομικών συνειδήσεων»⁷¹.

Όμως ο διαδεδομένος στις μέρες μας όρος των κοινωνικών αναπαραστάσεων δεν προέρχεται από τον E. Durkheim. Είναι κατά πολύ μεταγενέστερος και διατυπώθηκε για πρώτη φορά από τον S. Moscovici⁷², το 1961. Ο ορισμός που ο ίδιος τους δίνει είναι «ένας τρόπος ιδιαίτερης γνώσης που έχει ως λειτουργία την επεξεργασία συμπεριφορών και την επικοινωνία μεταξύ

⁶⁸ Σχετικές είναι και οι μεθοδολογικές επισημάνσεις που αναφέρονται στο Χ. Ζαραφώντου, «Ο ρόλος των κοινωνικών αντιλήψεων στη διαμόρφωση πολιτικών για την αντιμετώπιση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων», *Εξαρτήσεις*, 10/2006, σ. σ. 79-90.

⁶⁹ E. Durkheim, "Représentations individuelles et représentations collectives", *Revue de métaphysique et de morale*, 6/1898, όπως παραπέμπεται και σχολιάζεται από την B. Orfali, "Les représentations sociales: un concept essentielle et une théorie fondamentale en sciences humaines et sociales", *L' Année Sociologique*, 50/2000, σ. σ. 235-254.

⁷⁰ Το ίδιο, σ. 242.

⁷¹ E. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, PUF, (1937), 1981, σ. 11.

⁷² S. Moscovici, *La psychanalyse, son image et son public*, Paris, PUF, 1961, 1976.

ατόμων»⁷³. Βασική διάσταση αυτής της έννοιας αποτελεί η αλληλεπίδραση προκειμένου να προσεγγισθούν «όψεις ταυτόχρονα ατομικές και κοινωνικές που συνδυάζονται στις συλλογικές πρακτικές»⁷⁴. Τρία είναι τα στοιχεία που συνθέτουν, σύμφωνα με τον S. Moscovici, μια κοινωνική αναπαράσταση: οι στάσεις, οι πληροφορίες και το πεδίο της αναπαράστασης⁷⁵. Η πληροφορία αφορά, στο πλαίσιο αυτό, «το σύνολο των γνώσεων που το υποκείμενο κατέχει για το κοινωνικό αντικείμενο, στην ποσότητα και την ποιότητά τους, λιγότερο ή περισσότερο στερεότυπες, κοινές ή πρωτότυπες»⁷⁶. Το σύνολο αυτών των πληροφοριών οργανώνεται μέσα στο «*νοητικό σύμπαν*», το οποίο αποτελεί το πεδίο της αναπαράστασης⁷⁷. Τέλος, η στάση «εκφράζει τη γενική προδιάθεση, αρνητική ή θετική, έναντι του αντικειμένου της αναπαράστασης»⁷⁸.

Οι παραπάνω διαφοροποιήσεις στις υπό εξέταση έννοιες, αντανakλώνται και στις μεθόδους διερεύνησής τους. Έτσι, από την απλή δειγματοληπτική έρευνα των μετρήσεων της «κοινής γνώμης»⁷⁹, οι τεχνικές εξελίχθηκαν και φθάσαμε σήμερα στις συνδυασμένες ποσοτικές και ποιοτικές μεθόδους έρευνας των κοινωνικών στάσεων και αναπαραστάσεων. Το ερωτηματολόγιο, η ημι-κατευθυνόμενη συνέντευξη και η ανάλυση περιεχομένου, αποτελούν τα συνηθέστερα μεθοδολογικά εργαλεία των σύγχρονων ερευνών αυτής της μορφής⁸⁰.

⁷³ Το ίδιο, σ. 26.

⁷⁴ B. Orfali, «Les représentations sociales: un concept essentielle et une théorie fondamentale en sciences humaines et sociales», όπ. παρ.π., 2000, σ. 24.

⁷⁵ G. LeBouedec, «Προσφορά στη μεθοδολογία μελέτης των κοινωνικών αναπαραστάσεων», στο Στ. Παπαστάμου, Α. Μαντόγλου (Επιμ.), *Κοινωνικές αναπαραστάσεις*, Οδυσσέας, 1995, σ. σ. 276-306(277).

⁷⁶ C. Herlich, «La représentation sociale», στο S. Moscovici (Ed.), *Introduction à la psychologie sociale*, vol. 1, Larousse, Paris, 1972, όπως παραπέμπεται από τον G. LeBouedec, «Προσφορά στη μεθοδολογία μελέτης των κοινωνικών αναπαραστάσεων», όπ. παρ.π., 1995, σ. 277.

⁷⁷ G. LeBouedec, «Προσφορά στη μεθοδολογία μελέτης των κοινωνικών αναπαραστάσεων», όπ. παρ.π., 1995, σ. 277.

⁷⁸ C. Herlich, «La représentation sociale», όπ. παρ.π., 1972.

⁷⁹ Ενδεικτικές είναι οι πρώτες δημοσκοπήσεις που επέτρεψαν στους Gallup, Crossley και Roper να προβλέψουν με σχετική ακρίβεια τα αποτελέσματα των αμερικανικών εκλογών του 1936 (V. Price, *Κοινή γνώμη*, όπ. παρ.π., 1996, σ. 87).

⁸⁰ Βλ., όσα διεξοδικά αναφέρουν οι Ph. Robert, C. Faugeron, «Représentation du système pénal dans la société française», όπ. παρ.π., 1979, σχετικά με τα μεθοδολογικά προβλήματα των ποσοτικών και ποιοτικών μετρήσεων και την καταγραφή των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Βλ., επίσης, Χ. Ζαραφονίτου, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, όπ. παρ.π., 2004, σ. 196επ.

III. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΡΗΤΙΚΩΝ ΣΤΑΣΕΩΝ

III.1. Οι ιδεολογικο-φιλοσοφικές συνιστώσες

III.1.A. Το πλαίσιο

Οι επιστημονικές αναλύσεις της τιμωρητικότητας θα μπορούσαμε να πούμε ότι διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες⁸¹: α) σε εκείνες που την προσεγγίζουν ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας των ατόμων και τη συνδέουν άμεσα με μια *κοσμοθεωρία*⁸² (world-view, vision du monde) και β) εκείνες που την προσεγγίζουν ειδικότερα ως *συγκεκριμένες απόψεις* των ατόμων που συνδέονται με το έγκλημα και τον έλεγχο του.

Στην πρώτη περίπτωση, η τιμωρητικότητα εξετάζεται μέσα από τη σύνδεσή της με ιδεολογικοπολιτικές συνιστώσες, φιλοσοφικές θεωρήσεις και γενικές στάσεις απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα. Οι στάσεις αυτές αναπτύσσονται και επηρεάζονται από ένα δεδομένο 'κοινωνικοπολιτισμικό' πλαίσιο μέσα στο οποίο και εκδηλώνονται. Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι το πλαίσιο αυτό διαμορφώθηκε τα τελευταία χρόνια ως απόρροια κοινωνικών αλλαγών οι οποίες επηρέασαν τις ανησυχίες της μεσαίας κοινωνικής τάξης⁸³. Οι οικονομικές και οικολογικές αλλαγές (τόπος και μορφή κατοικίας, μορφές εργασίας, απόκτηση καταναλωτικών αγαθών) έκαναν τα άτομα και τα νοικοκυριά περισσότερο ευάλωτα απέναντι στο έγκλημα και αύξησαν τις αβεβαιότητές τους. Στις χώρες αναφοράς, δηλαδή την Αμερική και τη Βρετανία –αλλά και σε πολλές ευρωπαϊκές– οι εγκληματικές ευκαιρίες αυξήθηκαν, οι παραδοσιακοί περιστασιακοί έλεγχοι αποδυναμώθηκαν, ενώ χαλάρωσαν ορισμένοι από τους περιορισμούς που συντελούσαν στη συμμόρφωση με τους κανόνες της ομάδας. Έτσι, «το έγκλημα έγινε μία από τις απειλές που το σύγχρονο μεσαίο νοικοκυριό πρέπει να λάβει σοβαρά υπόψη – ένα ακόμα πρόβλημα για να διαχειριστεί, μία ακόμα πιθανότητα που πρέπει να προληφθεί και να ελεγχθεί»⁸⁴. Για το λόγο αυτό, η καθιέρωση του ελέγχου έναντι των κινδύ-

⁸¹ Βλ. και όσα αναφέρει σχετικά η Ε. Κ. Brown, "The dog that did not bark. Punitive social views and the 'professional middle classes'", *Punishment and society*, 8/2006, σ. σ. 287-312(305).

⁸² «Κοσμοθεωρία»: Η θεωρητική στάση που υιοθετεί κανείς απέναντι στα μεγάλα υπαρξιακά ζητήματα, Γ. Μπαμπινιώτης, 2004, όπ. παραπ., σ. 534.

⁸³ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραπ., 2001, σ. 154.

⁸⁴ Το ίδιο, σ. 155.

νων και των αβεβαιοτήτων και η επιθυμία απομάκρυνσης της ανασφάλειας, γίνονται «επείγουσες όψεις της ψυχολογίας και της κουλτούρας της μεσαίας τάξης»⁸⁵. Τα παραπάνω εξηγούν και τη μη ανεκτική στάση των πολιτών απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, όταν αποτυγχάνει να ελέγξει το έγκλημα.

Είναι προφανές ότι η προαναφερθείσα άποψη συνδέει τις ανασφάλειες της κυρίαρχης μεσαίας κοινωνικής τάξης με τις αλλαγές στον τρόπο ζωής της και κατ' επέκταση, με την τιμωρητικότητα της, μέσα από τη διαμόρφωση μιας «κουλτούρας ελέγχου»⁸⁶. Η μελέτη, όμως, του φόβου του εγκλήματος και της ανασφάλειας έχει οδηγήσει σε σημαντικές διαπιστώσεις αναφορικά με τους συσχετισμούς αυτούς⁸⁷. Μια ιδιαίτερα χρήσιμη διάκριση είναι αυτή που θεμελίωσε ήδη από το 1971 ο Furstenberg⁸⁸, μεταξύ άμεσου φόβου θυματοποίησης, ο οποίος αφορά το ίδιο το υποκείμενο και την οικογένειά του, και πρόσληψης της εγκληματικότητας ως σοβαρού κοινωνικού προβλήματος, το οποίο του δημιουργεί ανησυχία, ακόμα και αν δεν το αφορά άμεσα⁸⁹. Στη δεύτερη αυτή περίπτωση μπορούν να επαληθευθούν τυχόν συσχετισμοί με γενικότερους ιδεολογικο-πολιτικούς προσανατολισμούς, οι οποίοι συντελούν, άλλωστε, και στη διαμόρφωση του πεδίου των προσλαμβανομένων απειλών και τρόπων πρόληψής τους⁹⁰.

Αν και δεν αμφισβητείται, λοιπόν, η σύνδεση της τιμωρητικότητας με τις ιδεολογικοφιλοσοφικές συνιστώσες, είναι κοινά αποδεκτό ότι οφείλει να γίνεται μόνο υπό προϋποθέσεις. Μία επιπλέον προϋπόθεση τίθεται και από τον Μ. Killias, ο οποίος συναρτά θετικά την τιμωρητικότητα με συντηρητικές πολιτικές τοποθετήσεις, εμπνεόμενες από τις έννοιες της ελεύθερης βούλη-

⁸⁵ Το ίδιο.

⁸⁶ Όπως είναι και ο τίτλος του αντίστοιχου συγγράμματος του D. Garland, *The culture of control. Crime and social order in contemporary society*, 2001, όπ. παρ.α.

⁸⁷ Χ. Ζαραφωνίτου, «Εγκληματολογικές προσεγγίσεις του φόβου του εγκλήματος και της (αν)ασφάλειας», *Ποινική Δικαιοσύνη*, 8-9/2006, σ. σ. 1031-1039.

⁸⁸ F. Furstenberg, "Public reaction to crime in streets", *American scholar*, vol. 40, 1971, σ. σ. 601-610.

⁸⁹ Αντίστοιχη είναι και η μεταγενέστερη διάκριση του Louis-Guerin, μεταξύ σοβαρών προσωπικών και κοινωνικών ζητημάτων: 'saillance personnelle' και 'saillance sociale', στο "Les réactions sociales du crime: peur et punitivité", *Revue française de sociologie*, vol. 25, 1984, σ. σ. 623-635.

⁹⁰ Τους συσχετισμούς αυτούς θα εξετάσουμε, στη συνέχεια, στο πλαίσιο μελέτης του ρόλου του φόβου του εγκλήματος στη διαμόρφωση τιμωρητικών στάσεων. Βλ. *infra*, σ.99.

σης και της ατομικής ευθύνης αλλήλ διατυπώνει την άποψη πως «οι ιδεολογίες είναι προφανώς πιο σημαντικές για ζητήματα αφηρημένα, όπως η ποινή του θανάτου, όπου συνεχίζουν να επηρεάζουν τις στάσεις του κοινού»⁹¹. Αντίθετα, σε καθημερινά και συγκεκριμένα ζητήματα εγκληματικότητας, οι παραπάνω μεταβλητές δεν συσχετίζονται με τις επιθυμητές ποινές για συγκεκριμένους τύπους εγκλημάτων⁹².

III.1.B. Η ερευνητική εμπειρία

Οι σχετικές με την τιμωρητικότητα έρευνες, αναζητούν είτε τις γενικές στάσεις των πολιτών απέναντι στους εγκληματίες και το ποινικό σύστημα είτε τις ειδικότερες απόψεις τους για τη μορφή και την έκταση των επιβαλλομένων σε συγκεκριμένους δράστες για τη διάπραξη επίσης συγκεκριμένων αδικημάτων ποινικών κυρώσεων, κατά την προαναφερθείσα διάκριση. Στην πρώτη περίπτωση καταγράφεται, συνήθως, η απόσταση μεταξύ της προσδοκώμενης βαρύτητας των ποινών και των αποφάσεων της ποινικής δικαιοσύνης. Σύμφωνα με τη βρετανική έρευνα θυματοποίησης⁹³ του 1996 και 1998, οι 8 στους 10 πολίτες θεωρούσαν τις ποινές ως πολύ επιεικές⁹⁴. Στον Καναδά, εξάλλου, ένα σημαντικό ποσοστό (36%) του δείγματος πίστευε πως ένα επιεικές ποινικό σύστημα είναι ο σημαντικότερος παράγοντας εγκληματικότητας στη χώρα⁹⁵. Έχει διατυπωθεί, ωστόσο, η άποψη πως αυτού του είδους οι ερωτήσεις οδηγούν στην πλειονότητά τους σε ομοειδείς απαντήσεις. Ο Y.Brillon είναι, μάλιστα, κατηγορηματικός ότι στην περίπτωση που οι ερωτώμενοι καλούνται να επιλέξουν αν οι επιβαλλόμενες ποινικές κυρώσεις είναι «πολύ, αρκετά ή όχι αρκετά αυστηρές», οι περισσότεροι θα απαντήσουν αναφερόμενοι όχι στο «μέσο εγκληματία» αλλά στους πιο επικίνδυνους εγκληματίες

⁹¹ M. Killias, *Précis de Criminologie*, όπ. παρ., 2001, σ. 419.

⁹² Το ίδιο.

⁹³ Για τις έρευνες θυματοποίησης, βλ. όσα αναφέρονται στο X. Ζαραφωνίτου, *Εμπειρική Εγκληματολογία* όπ. παρ., 2004, σ. σ. 40-44.

⁹⁴ S. Besserer, "Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries", στο P. Nieuwbeerta (Ed.), *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*, Boom Juridische uitgevers, Den Haag, 2002, σ. σ. 391-409.

⁹⁵ Ekos research associates inc., *Canadian attitudes towards the prevention of crime. Results of a national opinion poll conducted between July 17-28, 2000*, National Crime Prevention Centre, όπως παραπέμπεται από S. Besserer, 'Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries', όπ. παρ., 2002, σ. 391.

και άρα θα τις κρίνουν ως ανεπαρκώς αυστηρές⁹⁶. Αυτό συνάγεται, τουλάχιστον, από τη δημοσκόπηση του C.R.O.P (Omnibus, 1980) και την έρευνα του Διεθνούς Κέντρου Συγκριτικής Εγκληματολογίας (G.R.A.C., 1982) στο καναδικό κοινό⁹⁷.

α. Στο πλαίσιο των ερευνών αυτών, ζητήθηκε από τους πολίτες που δέχθηκαν να απαντήσουν (970 άτομα στην πρώτη και 817 στη δεύτερη), να συγκεκριμενοποιήσουν τον τύπο εγκληματία που είχαν κατά νου και να πουν τη γνώμη τους σχετικά με την αυστηρότητα των αποφάσεων. Και στις δύο περιπτώσεις, η πλειονότητα (60% και 64%, αντίστοιχα) αναφερόταν σε βαριές μορφές εγκληματικότητας (ανθρωποκτονίες, βιασμούς, σοβαρές σωματικές βλάβες), ενώ θεωρούσαν πως τα δικαστήρια του Καναδά ήταν πολύ επιεική (70% και 72%, αντίστοιχα). Οι απόψεις που καταγράφονται για την ποινική δικαιοσύνη και χαρακτηρίζονται ως 'κυνικές', οφείλονται στην εντύπωση πως είναι ανίκανη να συγκρατήσει τους εγκληματίες που αποτελούν απειλή και πηγή ανησυχίας για τους πολίτες. Οι πιο τιμωρητικοί επιθυμούν, ωστόσο, αυστηρότερες ποινές όχι μόνο για τους επικίνδυνους εγκληματίες αλλιά και για τους μικρο-εγκληματίες. Έτσι, η έρευνα του G.R.A.C. (1982), διαπίστωσε πως είναι περισσότεροι εκείνοι που προτιμούν τις ποινές φυλάκισης έναντι των εναλλακτικών ποινικών κυρώσεων για τους μη υπότροπους εγκληματίες. Επιπλέον, οι πιο τιμωρητικοί εμπιστεύονται πολύ λιγότερο από τους υπόλοιπους τις απόψεις περί επανόρθωσης των εγκληματιών, τις υπό όρους αναστολές των ποινών και τα «μεταβατικά κέντρα» (*maisons de transition*).

Στην έρευνα αυτή, η τιμωρητικότητα εκλαμβάνεται ως «θεμελιώδης στάση που είναι ριζωμένη στην προσωπικότητα των ατόμων»⁹⁸. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, η τιμωρητικότητα δεν εξηγείται μέσα από την πρόσληψη του εγκληματικού φαινομένου ή τις σχετικές με την ποινική δικαιοσύνη αναπαραστάσεις αλλιά, αντίθετα, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της εικόνας των ατόμων σχετικά με το έγκλημα, τον εγκληματία, το ποινικό σύστημα και τον τρόπο που αυτό αντιδρά. Για τους λόγους αυτούς, η τιμωρητικότητα συναρτάται με μια σειρά απόψεις για γενικότερα θέματα αντεγκληματικής πολιτικής, όπως για παράδειγμα με την αστυνομία, τις ποινικές κυρώσεις ή τη φυλάκη.

⁹⁶ Y. Brillon, "Attitudes du public face à la justice pénale et vision du monde", *Revue de science criminelle et de droit pénal comparé*, 1984, σ. σ. 479-488(482).

⁹⁷ Το ίδιο.

⁹⁸ Το ίδιο, σ. 483.

Είναι ενδεικτικοί οι θετικοί συσχετισμοί μεταξύ βαθμού τιμωρητικότητας και επιθυμίας για μεγαλύτερη ελευθερία της αστυνομίας, ώστε να μπορεί να «απαιτεί εξακρίβωση ταυτότητας των ατόμων οποτεδήποτε», «να ρωτά τους ανθρώπους για τις δραστηριότητές τους», «να επιτηρεί τις τηλεφωνικές συνομιλίες», «να ανοίγει την αλληληλογραφία» ή «να λαμβάνει γνώση των προσωπικών δεδομένων (ιατρικών, φορολογικών κλη) των πολιτών». Αντίστοιχες είναι και οι απόψεις των πιο 'τιμωρητικών' πολιτών αναφορικά με τη φυλακή και τον εγκλεισμό, όπου σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους 'μη τιμωρητικούς' πρεσβεύουν πως «στις μέρες μας, οι φυλακές είναι πραγματικά ξενοδοχεία» (66% έναντι 37%), ή πως η φυλακή είναι «η καλύτερη λύση για τη μείωση του εγκλήματος» (50% έναντι 28%). Αντιτίθενται, ουσιαστικά, στην άποψη πως «βάζοντας τους ανθρώπους στη φυλακή τους κάνουμε εγκληματίες» (54% αποδοκimasίας έναντι 34% στους μη τιμωρητικούς), ενώ πιστεύουν σε μεγάλο βαθμό πως «οι φυλακισμένοι πρέπει να εργάζονται υποχρεωτικά στα εργαστήρια των φυλακών χωρίς μισθό», «δεν πρέπει να έχουν σεξουαλικές σχέσεις με τον/την σύντροφό τους μέσα στη φυλακή», «να μην έχουν δικαίωμα ψήφου» ούτε «να έχουν συχνές άδειες εξόδου». Οι απόψεις αυτές είναι δηλωτικές των γενικότερων στάσεων απέναντι στην αντεγκληματική πολιτική, στις οποίες ο ρόλος που διαδραματίζει η φυλάκιση είναι πρωταρχικός. Διαπιστώθηκε, έτσι, πως η τιμωρητικότητα συνδέεται άμεσα με συγκεκριμένες λειτουργίες της ποινής, δηλαδή, την *αποτροπή* και την *προστασία*. Η ποινή πρέπει να λειτουργεί, σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή, περισσότερο ως εξουδετέρωση μιας απειλής στη δημόσια τάξη παρά να αποσκοπεί στην επανόρθωση ή στην αποκατάσταση των εγκληματιών. Η φυλάκιση αντιπροσωπεύει άρα, τον περιορισμό και την εξουδετέρωση ενός μελλοντικού κινδύνου, μέσω του εγκλεισμού και όχι το σωφρονισμό των εγκληματιών. Παρόμοια είναι και τα πορίσματα μιας αμερικανικής έρευνας στην Καλιφόρνια⁹⁹, το 1981, σύμφωνα με τα οποία η προσφυγή στην ποινή της φυλάκισης απαντούσε στην ανάγκη αποκλεισμού του εγκληματία από την κοινότητα και στην προστασία των πολιτών από τυχόν μελλοντική εγκληματική του δραστηριότητα.

Είναι προφανές ότι οι απόψεις αυτές σχετικά με το ρόλο της φυλάκισης αντανακλούν μια υποβόσκουσα ανασφάλεια που ενισχύεται από την πρόσληψη της επικινδυνότητας μιας μερίδας εγκληματιών. Το κοινό της εν λόγω

⁹⁹ National Council on Crime and Delinquency (1981), όπως παραπέμπεται από στο Y. Brillou, "Attitudes du public face à la justice pénale et vision du monde", όπ. παραπ., 1984, σ. 484.

έρευνας διαχωρίζει τους εγκληματίες σε δύο κατηγορίες: τους «*αληθινούς*» (επικινδύνους) εγκληματίες και τους «*άληθους*». Δύο είναι τα βασικά κριτήρια για την περί επικινδυνότητας κρίση τους: το είδος του *εγκλήματος* και η *προμελέτη*. Οι εγκληματίες, στη βάση αυτή, είναι άλλοτε ανεκτοί και άλλοτε απειλητικοί για το κοινωνικό σύνολο, οπότε υπεισέρχεται ο ρόλος της φυλάκισης. Επαληθεύεται, στην προκειμένη περίπτωση, ότι μέσα από την έννοια της 'επικινδυνότητας' αντανakλώνται οι δύο γενικές κατευθύνσεις που ακολουθεί κάθε σύστημα κοινωνικού ελέγχου: τόσο η κατεύθυνση του 'αποκλεισμού', η οποία συνδέεται με τη λογική της «εγκληματικής ικανότητας», όσο και η κατεύθυνση της 'ένταξης', η οποία παραπέμπει στη λογική της «προσαρμοστικότητας»¹⁰⁰.

Οι τιμωρητικές στάσεις που κατέγραψε η προκειμένη έρευνα απέναντι στο συνολικό εγκληματικό φαινόμενο, συνδέονται σύμφωνα επίσης και με τις γενικότερες απόψεις και στάσεις των πολιτών απέναντι σε σημαντικά κοινωνικά ζητήματα, καθώς και με τις κοσμοθεωρίες τους σχετικά με την ανθρώπινη φύση¹⁰¹. Ανάλογα με τις απαντήσεις τους, διαμορφώνονται δύο μεγάλες κατηγορίες των υποκειμένων του δείγματος: όσοι έχουν μια *φιλελεύθερη* και *ανθρωπιστική* θεώρηση και όσοι έχουν, αντίθετα, μια *τιμωρητική*, *μηχανική* και *θεσμική* αντίληψη της δικαιοσύνης. Συγκρίνοντας τις δύο κατηγορίες, παρατηρούμε ότι 71% εκείνων οι οποίοι τάχθηκαν υπέρ της αυστηροποίησης του ποινικού συστήματος ήταν υπέρ μιας περισσότερο αυταρχικής κυβέρνησης, ικανής να διασφαλίσει τη δημόσια τάξη (έναντι 47% στους *φιλελεύθερους*), 76% των τιμωρητικών (έναντι 49%) θεωρούσαν ότι οι γυναίκες που έχουν παιδιά πρέπει να μένουν στο σπίτι για να ασχολούνται μαζί τους, 72% (έναντι 57%) ήταν πεισμένοι ότι οι άνθρωποι δεν σέβονται τίποτα στη σημερινή εποχή, ενώ 90% (έναντι 69%) πίστευαν ότι η οικογένεια δεν διαδραματίζει πλέον τον ίδιο ρόλο όπως στο παρελθόν. Ήταν περισσότεροι, τέλος, μεταξύ των τιμωρητικών, εκείνοι που δεν αποδέχονταν τους ομοφυλόφιλους ως ισότιμα κοινωνικά μέλη (41% έναντι 25%).

Η έρευνα κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι πιο τιμωρητικοί συνδέονταν με παρελθόντα πολιτισμικά πρότυπα, παραδοσιακές αξίες και θεσμούς, οι

¹⁰⁰ Γ. Π. Νικολόπουλος, «Επικρίσεις και αντιστάσεις γύρω από την έννοια της επικινδυνότητας: από το θετικιστικό παράδειγμα στις θεωρίες της διακινδύνευσης», στο Α. Μαγγανός (Εκδ. Επιμ.), *Τιμητικός Τόμος για την Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, Τ. Β', Νομική Βιβλιοθήκη-Bruyland, Αθήνα 2003, σ. σ., 951-960(954).

¹⁰¹ Υ. Brillion. Ch. Louis-Guérin, "Justice pénale et phénomène criminel: attitudes et réactions du public", στο D. Szabo, M. LeBlanc (Eds), *La criminologie empirique au Québec*, Les presses de l' Université de Montréal, 1985, σ. σ. 187-237(213).

ιδιοκτήτες και όσοι διέθεταν υψηλό εισόδημα, οι ηλικιωμένοι και οι κάτοικοι αγροτικών περιοχών. Στη βάση των συσχετισμών αυτών θεμελιώθηκαν και τα συμπεράσματα σε σχέση με το βαθμό μη ανεκτικότητας και αντίδρασης στις κοινωνικές αλλαγές, ενώ ως εξήγηση των στάσεων αυτών διατυπώθηκε η υπόθεση ότι τα άτομα αυτά είναι ιδιαίτερα απαισιόδοξα για να εμπιστευθούν οποιαδήποτε μεταρρύθμιση που θα αποσκοπούσε στη βελτίωση των εγκλημάτων.

β. Και η διεθνής έρευνα θυματοποίησης (ICVS), περιέλαβε στα θέματά της την εξέταση των στάσεων των πολιτών απέναντι στις ποινικές αποφάσεις ανάλογα με την εθνική προέλευση. Η προσέγγιση αυτή εντάσσεται στην ευρύτερη προβληματική μελέτης των παραγόντων διαμόρφωσης των στάσεων του κοινού και του ρόλου τους στην αντεγκληματική πολιτική. Παρότι δεν συνδέεται με την προαναφερθείσα περίπτωση πρόσληψης της τιμωρητικότητας ως στοιχείου της προσωπικότητας, μια παρόμοια έρευνα προϋποθέτει την υπόθεση ότι τα *εθνικά και πολιτισμικά στοιχεία* επηρεάζουν τις κοινωνικές στάσεις και διαφοροποιούν το βαθμό τιμωρητικότητας των πολιτών. Η έρευνα αυτή¹⁰² διαφοροποιείται, επίσης, από την προηγούμενη, εφόσον επιχειρεί την καταγραφή πολύ συγκεκριμένων απόψεων που αφορούν το είδος της ποινής που θεωρείται καταλληλότερο για συγκεκριμένη κατηγορία εγκλημάτων και εγκλήματος. Έτσι, οι ερωτώμενοι κλήθηκαν, στο πλαίσιο αυτό, να απαντήσουν στην ερώτηση: *«ποια θα ήταν κατάλληλη ποινή για έναν 21χρονο που κρίθηκε για δεύτερη φορά ένοχος διάρρηξης και κλέβοντας αυτή τη φορά μια συσκευή έγχρωμης τηλεόρασης: πρόστιμο, φυλάκιση, κοινωφελής εργασία, αναστολή ποινής ή άλλη ποινή»*.

Η ανάλυση βασίστηκε στα πορίσματα της ICVS του 2000 καθώς και στις τάσεις που καταγράφονται από το 1989 έως το 2000. Παρά τα προβλήματα συγκρισιμότητας που χαρακτηρίζουν παρόμοιες έρευνες μεταξύ χωρών, στην προκειμένη περίπτωση υπάρχει το θετικό στοιχείο χρήσης ενός κοινού ερωτηματολογίου και μιας κοινής μεθοδολογίας. Η σύγκριση γίνεται μεταξύ εννέα χωρών (Καναδάς, Αγγλία και Ουαλία, Φινλανδία, Γαλλία, Ολλανδία, Β.Ιρλανδία, Σκοτία, Σουηδία και ΗΠΑ) και οι παράγοντες που εξετάστηκαν, σε εθνικό επίπεδο, ήταν: α) ο εθνικός δείκτης εγκλημασιού, β) ο εθνικός δείκτης θυματοποίησης, γ) ο αριθμός τηλεοπτικών δεκτών ανά 1000 άτομα και δ) η κυκλοφορία εφημερίδων ανά 1000 άτομα.

¹⁰² S. Besserer, "Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries", όπ. παρ., 2002.

Αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στις ποινικές κυρώσεις (πίνακας 1), διαπιστώθηκε ότι οι ΗΠΑ κατέχουν την πρώτη θέση (με 56%) μεταξύ των χωρών των οποίων οι πολίτες είχαν ως πρώτη επιλογή τη φυλάκιση, απαντώντας στην προαναφερθείσα ερώτηση. Ακολουθεί η Β.Ιρλανδία (54%), η Σκωτία (52%) και η Αγγλία & Ουαλία (51%). Αντίθετα, το 12% των Γαλλών και το 19% των Φινλανδών θεωρούν ότι η φυλάκιση είναι η πιο ακατάλληλη ποινή για τη συγκεκριμένη περίπτωση.

Πίνακας 1
Απόψεις του κοινού για τις ποινικές κυρώσεις, 2000

	Εγκλεισμός					Μη-εγκλεισμός				
	Σύνολο πληθυσμού			Κατάταξη	Σύνολο	Πρόστιμο	Κοινωνικής εργασίας % στον πληθυσμό 16+	Αναστολή ποινής	Άλλο	Δεν γνωρίζω
	#	%								
Καναδάς	2078	100	45	5	52	9	32	3	7	3
Αγγλία και Ουαλία	1938	100	51	4	44	7	28	5	4	5
Φινλανδία	1782	100	19	8	80	15	47	16	2	2
Γαλλία	999	100	12	9	84	8	69	5	2	5
Ολλανδία	2000	100	37	6	56	11	30	10	5	6
Βόρεια Ιρλανδία	1510	100	54	2	43	8	30	4	2	3
Σκωτία	2048	100	52	3	44	11	24	5	4	4
Σουηδία	2000	100	31	7	66	11	47	4	3	4
Η.Π.Α.	1001	100	56	1	38	9	20	1	8	6

Πηγή: International Crime Victimization Survey, 2000. S. Besserer, "Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries", στο P. Nieuwbeerta (ed) Crime victimization in comparative perspective, NSCR, 2002, σ. 399

Εξετάζοντας τις τάσεις που διαγράφονται στις στάσεις των πολιτών από το 1989 έως το 2000 (πίνακας 2), παρατηρούμε ότι η τιμωρητικότητα αυξήθηκε πολύ μεταξύ των Καναδών (32%, το 1989, 45%, το 2000) καθώς και σε έξι ακόμα χώρες: Αγγλία & Ουαλία, Φινλανδία, Ολλανδία, Β.Ιρλανδία, Σκωτία και Σουηδία. Στη Γαλλία και στις ΗΠΑ, οι αντίστοιχες στάσεις παρουσίασαν σταθερότητα.

Πίνακας 2

Μεταβολές στην απόψεις του κοινού για τη ποινική κυρώσει, 1989-2000

Υπέρ της Φυλάκισης % του πληθυσμού 16+				
	1989	1992	1996	2000
Καναδάς	32	39↑	43↑	45
Αγγλία και Ουαλία	38	37	49↑	51
Φινλανδία	15	14	18↑	19
Γαλλία	13	„	11	12
Ολλανδία	26	26	31↑	37↑
Βόρεια Ιρλανδία	45	„	49↑	54↑
Σκωτία	39	„	48↑	52↑
Σουηδία	„	26	22↓	31↑
Η.Π.Α.	53	„	56	56

↑= Στατιστική αύξηση σε σχέση με τον προηγούμενο κύκλο ($p < .1$)

↓= Στατιστική μείωση σε σχέση με τον προηγούμενο κύκλο ($p < .1$)

„=Μη διαθέσιμο

Πηγή: *International Crime Victimization Survey, 2000*. S. Besserer, "Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries", στο P. Nieuwebeerta (ed) *Crime victimization in comparative perspective*, NSCR, 2002, σ. 399

Από τους ατομικούς παράγοντες, ο ισχυρότερος συσχετισμός ήταν το φύλο, εφόσον οι άνδρες κατέγραψαν παντού τιμωρητικότερες στάσεις σε σχέση με τις γυναίκες. Η εξέταση της ηλικίας έδειξε ότι η ομάδα 25-44 ετών εκδήλωσε μεγαλύτερη τιμωρητικότητα, ενώ ανάλογα με το εισόδημα, οι πιο τιμωρητικοί ήταν εκείνοι των οποίων το εισόδημα ήταν κάτω από το γενικό

μέσο όρο. Στις πέντε από τις εννέα χώρες διαπιστώθηκε ότι η τιμωρητικότητα ήταν μεγαλύτερη μεταξύ των εγγάμων και σε τέσσερις χώρες η στάση αυτή συσχετίστηκε με το χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο. Η θυματοποίηση αξιολογήθηκε ως σημαντικός παράγοντας σε έξι χώρες. Πρόκειται, ωστόσο, για ασταθή παράγοντα, εφόσον διαφοροποιείται ανάλογα και με το είδος των αδικημάτων. Έτσι, για παράδειγμα στον Καναδά, τα θύματα βίαιης εγκληματικότητας ήταν αυστηρότερα σε σχέση με τα μη θύματα. Αντίθετα, στη Φινλανδία, στη Β.Ιρλανδία και στις ΗΠΑ, τα θύματα μη βίαιων εγκλημάτων κατέγραψαν τιμωρητικότερες στάσεις. Τέλος, στην Αγγλία & Ουαλία και στη Σκωτία, τα θύματα μη βίαιων εγκλημάτων είχαν λιγότερο τιμωρητικές στάσεις σε σχέση με τα μη θύματα.

Τα αποτελέσματα των μεταβλητών σε εθνικό επίπεδο, δηλαδή των δεικτών φυλάκισης, θυματοποίησης και ΜΜΕ, διαφοροποιούνται κατά περίπτωση. Έτσι, ο μόνος εθνικός δείκτης που καταλήγει σε έναν ισχυρό συσχετισμό με τις τιμωρητικές στάσεις των πολιτών είναι εκείνος της φυλάκισης. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται από τη μελέτη του δείκτη φυλάκισης των εννέα χωρών, το 1999, και τις στάσεις των πολιτών μέσα από τις διεθνείς έρευνες θυματοποίησης του 1996 και του 2000. Το γεγονός ότι η σχέση αυτή επαληθεύεται και στις εννέα χώρες ερμηνεύεται ως άμεσος και σταθερός συσχετισμός μεταξύ προτιμήσεων του κοινού σχετικά με τις ποινές και ακολουθούμενων ποινικών πρακτικών. Αντίθετα, δεν θεμελιώθηκε κανένας αξιόλογος συσχετισμός με το δείκτη θυματοποίησης, με εξαίρεση μόνο τα θύματα διαρρήξεων που έδειξαν μεγαλύτερη προτίμηση στη φυλάκιση. Τέλος, αναφορικά με τα ΜΜΕ, τα αποτελέσματα δεν ήταν στατιστικά σημαντικά.

Συμπερασματικά, διαπιστώνεται μια αρκετά μεγάλη διακύμανση στην επιλογή της φυλάκισης ως κατάλληλης ποινής για έναν 21χρονο διαρρήκτη που κρίθηκε για δεύτερη φορά ένοχος. Η διακύμανση αυτή ξεκινά από το μικρότερο ποσοστό της στη Γαλλία (1 στους 10) και αγγίζει το υψηλότερο στις ΗΠΑ (6 στους 10 περίπου). Από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό το εύρημα συσχετισμού των στάσεων αυτών με το δείκτη φυλακίσεων σε κάθε χώρα. Αξίζει να αναφερθεί ότι στις ΗΠΑ, καταγράφεται ο υψηλότερος δείκτης και το 1999 ήταν 680/100.000 κατοίκους. Ακολουθούσε η Αγγλία & Ουαλία (125/100.000), η Σκωτία (120/100.000) και ο Καναδάς (110/100.000). Στην τελευταία θέση βρισκόταν το ίδιο έτος, η Φινλανδία (45/100.000), λίγο πριν απ' αυτήν βρίσκεται, τέλος, η Σουηδία (60/100.000), η Β.Ιρλανδία (70/100.000) και η Γαλλία με την Ολλανδία (90/100.000). Το σημαντικότερο,

όμως, συμπέρασμα είναι ότι τα τελευταία χρόνια οι στάσεις των πολιτών τείνουν να γίνονται διαρκώς τιμωρητικότερες, ανεξαρτήτως μάλιστα προηγούμενης εμπειρίας θυματοποίησης. Ο ρόλος των πηγών πληροφόρησης δεν κατέληξε στη συγκεκριμένη έρευνα σε σημαντικά αποτελέσματα, λόγω των μεθοδολογικών δυσχερειών που παρουσιάζει η ανάλυση σε μακρο-επίπεδο. Παραμένει, ωστόσο, ιδιαίτερα σημαντικός και για το λόγο αυτό θα αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης ανάλυσης¹⁰³.

γ. Τις στάσεις των πολιτών απέναντι στις ποινικές κυρώσεις εξέτασε και η Ευρωπαϊκή Έρευνα Θυματοποίησης (European Union International Crime Survey), η οποία πραγματοποιήθηκε μεταξύ των παλαιότερων 15 χωρών-μελών και την Ουγγαρία, το 2005¹⁰⁴. Στο πλαίσιο αυτό, οι Ευρωπαίοι πολίτες ρωτήθηκαν –κατά τρόπο αντίστοιχο με τη διεθνή έρευνα θυματοποίησης– ποια ποινή θεωρούσαν ως καταλληλότερη για έναν υπότροπο διαρρήκτη, άνδρα ηλικίας 21 ετών, ο οποίος κρίθηκε ένοχος διάρρηξης για δεύτερη φορά, έχοντας κλέψει μια συσκευή έγχρωμης τηλεόρασης¹⁰⁵. Σύμφωνα με τις συνοδικές απαντήσεις του δείγματος (σχεδιάγραμμα 1), το 48% προτιμούσε την κοινωφελή εργασία, ενώ το 25% τη φυλάκιση. Εκλαμβάνοντας τη δεύτερη αυτή ομάδα ως τιμωρητικότερη, διαπιστώθηκε ότι η φυλάκιση αποτέλεσε πρώτη επιλογή μόνο στο Ηνωμένο Βασίλειο. Η χώρα αυτή κατατάσσεται, έτσι, πρώτη μεταξύ εκείνων που θεωρούν τη φυλάκιση ως καταλληλότερη ποινή και άρα καταγράφουν τις τιμωρητικότερες στάσεις, με ποσοστό πάνω από 50%, ακολουθεί η Ιρλανδία με 38%, η Πολωνία με 32% (η Ελλάδα βρίσκεται στην έκτη θέση με λιγότερο από 30%)¹⁰⁶. Τη μικρότερη τιμωρητικότητα καταγράφει η Γαλλία και η Αυστρία, με ποσοστό λίγο πάνω από το 10% απαντήσεων υπέρ της φυλάκισης ως καταλληλότερη ποινή για την προαναφερθείσα περίπτωση, η Πορτογαλία, η Φινλανδία και το Λουξεμβούργο, με ποσοστά γύρω στο 15% (ο μέσος όρος ήταν 25%).

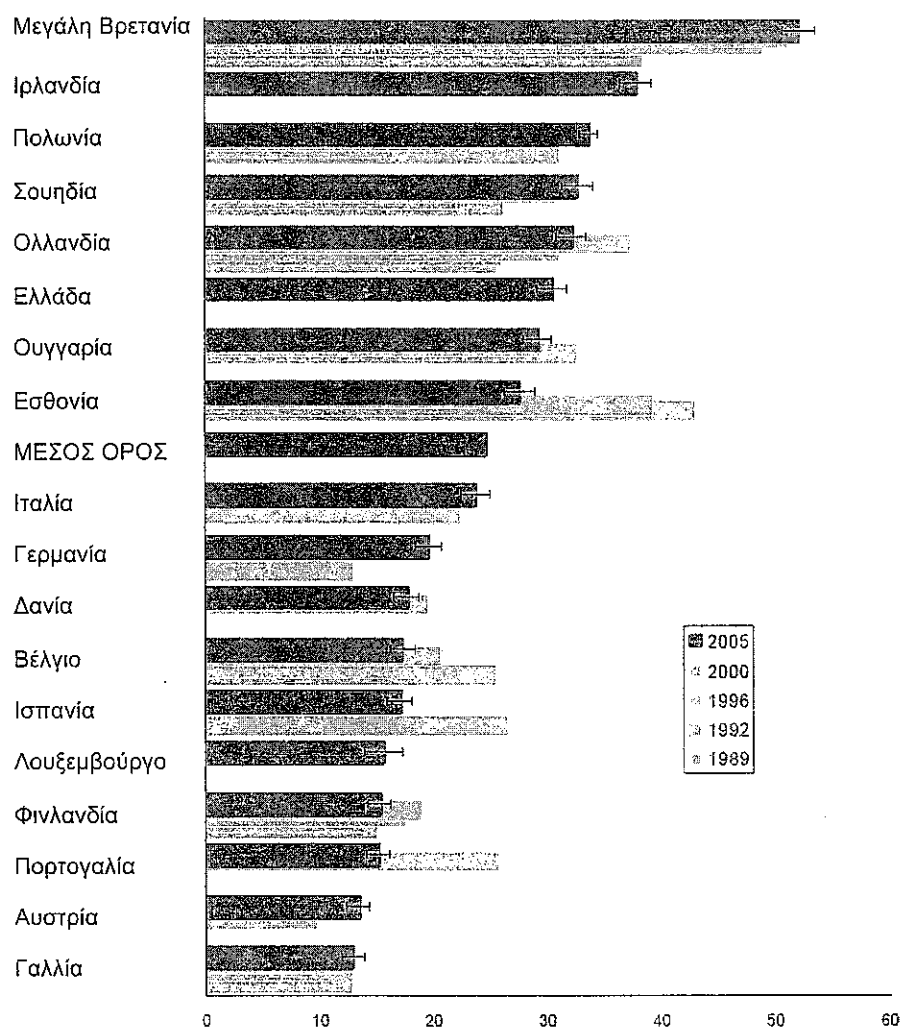
¹⁰³ Βλ. *infra*, σ. 85επ.

¹⁰⁴ EUICS report, *The Burden of Crime in the EU, A comparative Analysis of the European Survey of Crime and Safety* (EU ICS), 2005.

¹⁰⁵ Το ίδιο, σ. 86.

¹⁰⁶ Για τα ελληνικά δεδομένα, βλ. *infra* σ. 118επ.

Σχεδιάγραμμα 1
Ποσοστό ερωτωμένων που προτιμούν μια ποινή φυλάκισης
για την περίπτωση της επαναλαμβανόμενης διάρρηξης, 2005.

Πηγή: EUICS report, *The Burden of crime in the EU. A Comparative Analysis of the European Crime and Safety Survey (EU ICS) 2005*, σ. 88

Όπως φαίνεται στο σχεδιάγραμμα αυτό, το οποίο απεικονίζει τα γενικότερα στοιχεία που προέρχονται και από τις παλαιότερες διεθνείς έρευνες θυματοποίησης (1989-2005), οι τιμωρητικές στάσεις, συνολικά, ενισχύθηκαν από το 1989 έως το 2000, όχι όμως και το 2005. Υπάρχουν, παρόλα αυτά χώρες, που δεν ακολούθησαν τον κανόνα αυτό και αυστηροποίησαν περαιτέρω τις στάσεις τους απέναντι στις ποινικές κυρώσεις, όπως είναι η Αγγλία, η Πολωνία, η Σουηδία και η Γερμανία. Αντίθετα, ηπιότερες στάσεις σε σχέση με τα προηγούμενα έτη καταγράφουν η Πορτογαλία, το Βέλγιο η Εσθονία και η Ολλανδία.

δ. Στο πλαίσιο μελέτης των συγκρίσεων μεταξύ διαφορετικών εθνικών πολιτισμικών πλαισίων εντάσσεται και η γερμανική έρευνα μεταξύ μιας πρώην δυτικογερμανικής πόλης (Freiburg) και μιας πρώην ανατολικογερμανικής (Jena), που πραγματοποιήθηκε στο τέλος του 1991 και στις αρχές του 1992¹⁰⁷. Η έρευνα αυτή εξετάζει την υπόθεση συσχετισμού στάσεων του κοινού απέναντι στην επιβολή ποινικών κυρώσεων και ισχυουσών κοινωνικών παραδόσεων. Διερευνάται, κατ' επέκταση, η σχέση μεταξύ ακολουθούμενης πολιτικής σε κάθε χώρα απέναντι σε θέματα εγκληματικότητας και στάσεων των πολιτών της. Ο ρόλος αυτών των παραδόσεων φαίνεται ότι επηρεάζει τις στάσεις των πρώην ανατολικογερμανών ακόμα και μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου (1989). Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα των στάσεων που καταγράφηκαν απέναντι σε δύο μορφές παρεκκλιουσών, κατά περίπτωση, συμπεριφορών, της *χρήσης χασίς* και της *άμβλωσης*. Στην πρώτη περίπτωση, η πιο φιλελεύθερη στάση καταγράφηκε από τους κατοίκους του Freiburg. Αυτό εξηγείται, σύμφωνα με τους συγγραφείς, από το γεγονός ότι η χρήση χασίς δεν είχε ποτέ αποτελέσει ιδιαίτερο θέμα πολιτικής συζήτησης στην πρώην Δ. Γερμανία. Αντίθετα, στην πρώην Α. Γερμανία, η κατάχρηση εξαρτησιογόνων ουσιών είχε αποτελέσει ένα κατ' εξοχήν πολιτικό εργαλείο διάδοσης της άποψης ότι ο δυτικός κόσμος ήταν βυθισμένος στην παρακμή. Ως εκ τούτου οι στάσεις απέναντι στις ουσίες αυτές ήταν πολύ αυστηρότερες. Στη δεύτερη περίπτωση, της άμβλωσης, η εικόνα είναι εντελώς αντιστραμμένη και οι κάτοικοι της Jena παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερη ανεκτικότητα απέναντι στη συμπεριφορά αυτή σε σχέση με τους κατοίκους του Freiburg. Το γεγονός αυτό θεωρείται ως απόρροια της αποποινικοποίησης της άμβλωσης.

¹⁰⁷ H. Kury, U. Smartt, "Attitudes to punishment: international comparisons", στο Α. Μαγγανάς (Εκδ. Επιμ.), *Τιμωρικός Τόμος για την Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, Τ. Α', Νομική Βιβλιοθήκη-Bruyland, Αθήνα, 2003, σ. σ. 721-745.

σης ήδη από το 1972 στις χώρες της Α.Ευρώπης και είναι ενδεικτικό της ιδεολογικής διαφοροποίησης των δύο νομοθεσιών. Ο καθολικισμός δεν επέτρεψε, αντίθετα, την αποδοχή της άμβλωσης σε πολλά από τα ομοσπονδιακά γερμανικά κρατίδια, όπου παρέμεινε παράνομη και μέσα στη δεκαετία του 1990.

Αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στις ποινικές κυρώσεις, γενικότερα, διαπιστώθηκε μεγαλύτερη τιμωρητικότητα στους κατοίκους της Jena, οι οποίοι ήταν και σε μεγαλύτερο βαθμό υπέρμαχοι της θανατικής ποινής (57,6% έναντι 33,6% στο Freiburg). Διαπιστώθηκε, επιπλέον, ένας σημαντικά μικρότερος πλουραλισμός στις απόψεις τους. Έτσι, η θανατική ποινή παρουσίαζε μεγάλες διακυμάνσεις μεταξύ των προτιμήσεων των δυτικογερμανών ανάλογα με το μορφωτικό επίπεδο (61,2%, στις εργατικές τάξεις έναντι 15,1% στα ανώτερα μορφωτικά στρώματα), σε αντίθεση με τους ανατολικογερμανούς όπου οι διακυμάνσεις ήταν πολύ μικρότερης σημασίας (68,8% έναντι 46,8%, αντίστοιχα):

Το γενικό συμπέρασμα της έρευνας αυτής είναι ότι οι κάτοικοι της ανατολικογερμανικής πόλης επιζητούσαν αυστηρότερες ποινές ακόμα και όταν η εγκληματικότητα στην πόλη τους ήταν πολύ μικρότερη. Καταγράφηκαν, ωστόσο, μια σειρά διαφοροποιήσεις ανάλογα με τα ατομικά χαρακτηριστικά του δείγματος. Η κυριότερη απορρέει και στην προκειμένη έρευνα από το φύλο, εφόσον και στις δύο πόλεις υπερτερούν οι άνδρες μεταξύ εκείνων που εξέφρασαν μεγαλύτερη τιμωρητικότητα. Η ηλικία δεν αποτελεί, ούτε και στην έρευνα αυτή, σταθερό παράγοντα και διαφοροποιείται ανάλογα με το είδος του αδικήματος (οι νεότεροι φαίνονται πιο τιμωρητικοί απέναντι στους δράστες σεξουαλικών επιθέσεων και στους παιδόφιλους, ενώ οι πιο ηλικιωμένοι απέναντι στη χρήση ναρκωτικών, στα graffiti κλπ). Η προηγούμενη εμπειρία θυματοποίησης δεν κατέληξε σε σταθερούς συσχετισμούς στο πλαίσιο της παραπάνω έρευνας, σε αντίθεση με τα MME και την πολιτική εκμετάλλευση της εγκληματικότητας και του φόβου του εγκλήματος που αξιολογούνται ως ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες στη διαμόρφωση των τιμωρητικών στάσεων.

Ακόμα και αν δεν αμφισβητείται η συσχέτιση μεταξύ τιμωρητικότητας και ιδεολογικοπολιτικών απόψεων, τίθεται από ορισμένους το ερώτημα σχετικά με την ευθύνη του κοινού στην εφαρμογή τιμωρητικών μέτρων κοινωνικού ελέγχου, ακόμα και όταν αυτό απλώς σιωπά¹⁰⁸. Σε κάθε περίπτωση, το επι-

¹⁰⁸ E. K. Brown, "The dog that did not bark. Punitive social views and the 'professional middle classes'", όπ. παρ.α., 2006, σ. 308.

στημονικό ενδιαφέρον εστιάζεται στην κατανόηση των διαδικασιών εκείνων που ορίζουν το τελικό αποτέλεσμα. Στο πλαίσιο αυτό, παραμένει αδιαμφισβήτητη η αλληλεπίδραση των εκφρασμένων κυρίαρχων κοινωνικών στάσεων και της χάραξης και εφαρμογής της αντεγκληματικής πολιτικής, στο πλαίσιο του 'διαλόγου' μεταξύ πολιτών και πολιτικών φορέων.

III.2. Οι κοινωνικές στάσεις και αναπαραστάσεις που αφορούν την ποινική δικαιοσύνη^{108α}

III.2.A. Το πλαίσιο

Σε συνάρτηση με τις προαναφερθείσες κοσμοθεωρίες, όπως αυτές προσδιορίζονται μέσα από ιδεολογικές, φιλοσοφικές, πολιτικές και κοινωνικές συνιστώσες, ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση τιμωρητικών στάσεων διαδραματίζει η *εικόνα των πολιτών για τη λειτουργία του ποινικού συστήματος* και οι πεποιθήσεις τους σχετικά με τις *λειτουργίες της ποινής*. Η πολύ διαδεδομένη αντίληψη μιας κατ' εξοχήν επιεικούς δικαιοσύνης αντανakλά την κληνισμένη εμπιστοσύνη στο συνολικό ποινικό σύστημα και συσχετίζεται, συνήθως, με εκφρασμένες απαιτήσεις για αυστηροποίηση των ποινών. Η αναζήτηση, επίσης, ανταποδοτικών και στιγματιστικών χαρακτηριστικών στην επιβολή ποινικών κυρώσεων διευρύνει το χάσμα μεταξύ των προσδοκιών μιας μερίδας των πολιτών και των επιστημονικά θεμελιωμένων λειτουργιών της ποινής.

Τα παραπάνω αποτελούν αντικείμενο ερευνητικών αναζητήσεων από το 1970 και εντεύθεν. Η φυσιογνωμία των επιστημονικών αυτών προσεγγίσεων διαφοροποιείται, ωστόσο, αισθητά με το πέρασμα του χρόνου καθώς και την εθνική προέλευση των ερευνών. Σύμφωνα με μια εμπειριστατωμένη χρονολογική κατάταξη των ερευνών που αναφέρονται στις αναπαραστάσεις της ποινικής δικαιοσύνης¹⁰⁹, παρατηρείται μια άνθηση κατά τη δεκαετία του 1970, τόσο ποσοτική όσο και θεματική. Ο θεματικός πληθυσμός αντανακλούσε, επίσης, και έναν μεθοδολογικό. Τα ερευνητικά ενδιαφέροντα, συνδυάζοντας τον ποσοτικό με τον ποιοτικό χαρακτήρα, εντοπίζονταν τόσο στις κοινωνικές αντιλήψεις όσο και στο ποινικό σύστημα, με άξονα τη σφαι-

^{108α} Βλ. και όσα αναφέρει η συγγραφέας στο άρθρο της «Κοινωνικές αντιλήψεις για την ποινική δικαιοσύνη και τιμωρητικότητα» στον υπό έκδοση Τιμητικό Τόμο για την Α. Ψαρούδα Μπενάκη, Α. Σάκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή.

¹⁰⁹ J. Dubouchet, "Les représentations sociales de la justice pénale. Retour sur un chantier abandonné", *Déviance et Société*, 28/2002, σ. σ. 179-194.

ρική προσέγγιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων. Η τάση αυτή άρχισε να ανακόπτεται κατά τις επόμενες δεκαετίες, κατά τις οποίες αυτού του είδους οι έρευνες έγιναν ακόμα σπανιότερες, για να αναβιώσουν μετά το 2000. Η αναβίωση αυτή δεν σημαίνει, ωστόσο, και ταύτιση με την αρχική τους μορφή. Τον κεντρικό άξονα των εμπειρικών αυτών αναζητήσεων δεν αποτελούν πλέον οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αλλά η «κοινή γνώμη». Ο χαρακτήρας τους είναι πιο τεχνοκρατικός και ευνοεί τη θεμελίωση των πολιτικά επιζητούμενων συναινέσεων. Τα σύνθετα, χρονοβόρα και δαπανηρά μεθοδολογικά εργαλεία ποσοτικών και ποιοτικών συσχετισμών παραγκωνίστηκαν, στο πλαίσιο αυτό, από την απλούστερη και ταχύτερη χρήση των ερωτηματολογίων, τα οποία διεκπεραιώνουν σχεδόν αποκλειστικά οι εταιρείες δημοσκοπήσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο J. Dubouchet «πράγματι, όταν το επιστημονικό ενδιαφέρον αρχίζει να υπολογίζεται με μέτρο την κοινωνικοπολιτική χρησιμότητα, μπορεί γρήγορα να γίνει δύσκολη η εξεύρεση υποστήριξης μελετών που δεν προσφέρουν συγκεκριμένες απαντήσεις»¹¹⁰.

Οι αυξημένες απαιτήσεις των πολιτών για μεγαλύτερη ασφάλεια και η επέκταση των πολιτικών του κοινωνικού ελέγχου εξηγούν ενδεχομένως και τη μεγαλύτερη άνθηση αυτού του εμπειρικού μοντέλου. Αξίζει να σημειωθεί, ότι οι έρευνες της τελευταίας αυτής περιόδου είναι, κυρίως, αγγλοσαξονικής προελεύσεως σε αντίθεση με εκείνες της πρώτης περιόδου που ήταν κατά το πλείστον ευρωπαϊκές¹¹¹ και πολύ συχνά η διερεύνηση των κοινωνικών στάσεων ή αναπαραστάσεων της ποινικής δικαιοσύνης δεν αποτελεί παρά ένα μικρό τμήμα των ενδιαφερόντων τους. Στην τελευταία αυτή περί-

¹¹⁰ Το ίδιο, σ. 187.

¹¹¹ α) Τη δεκαετία του 1970 υπάρχουν πολλές γαλλόφωνες έρευνες σχετικές με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις για την ποινική δικαιοσύνη αλλά και για τη λειτουργία του ποινικού συστήματος. Ενδεικτικές είναι οι έρευνες των Ph. Robert, C. Faugeron, "Représentation du système pénal dans la société française", 1979, όπ. παρ., M. F. Armand & P. Lascoumes, "Malaise et occultation: perception et pratiques du contrôle social de la délinquance d'affaires", *Déviance et Société*, 1/1977, σ. σ. 135-170, R. Lévy & R. Zauberman, "Les enseignements d'une recherche exploratoire: l'image de la justice criminelle au Québec", *Déviance et Société*, 1/1977, σ. σ. 411-426, Ph. Robert, C. Faugeron, *La justice et son public. Les représentations sociales du système pénal*, Genève, Masson & Médecine et Hygiène, 1978, Ph. Robert, C. Faugeron, G. Kellens, "Les attitudes des juges à propos des prises de décision", *Annales de la faculté de droit de Liège*, 20/1975, σ. σ. 23-152, S. C. Versele, R. Goffin, Chr. Tsamadou, P. Legros, A. Van Haecht, *Justice pénale et opinion publique. Ce que l'on pense de la loi et des juges*, Institut de Sociologie, Centre de sociologie du droit et de la justice, Editions de l'Université de Bruxelles, 1973, καθώς και η έκδοση του Συμβουλίου της Ευρώπης: Comité européen pour les problèmes criminels, *L'opinion publique relative à la criminalité et à la justice pénale*, vol. XVII, Conseil de l'Europe, Strasbourg, 1979.

πτωση εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο διερεύνησης της θυματοποίησης ή του φόβου του εγκλήματος.

Η κοινά αποδεκτή ερευνητική διαπίστωση περί κλονισμένης εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, είχε ωστόσο, διαφορετικές, κατά περίπτωση, εννοιολογήσεις. Έτσι, στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ο κλονισμός της εμπιστοσύνης του 'κοινού' απέρρεε από τη διαδεδομένη αντίληψη περί ανισοτήτων στην αντιμετώπιση από το ποινικό σύστημα και στη δυσλειτουργία του ίδιου του συστήματος. Η προαναφερθείσα επιτροπή Prevost στον Καναδά¹¹², διαπίστωνε στην πρώτη έκθεσή της, το 1968, με τίτλο «*Η κοινωνία απέναντι στο έγκλημα: θεμελιώδεις αρχές μιας νέας κοινωνικής δράσης*» μια εκτεταμένη ποινικοποίηση συμπεριφορών, μια υπερβολική προσφυγή στις ποινές φυλάκισης και στις προσωρινές κρατήσεις και μια προφανή καθυστέρηση στην εφαρμογή μέτρων μεταχείρισης και κοινωνικής επανένταξης των εγκληματιών. Η επιτροπή αποδοκίμαζε, παράλληλα, την έλλειψη ευαισθησίας των φορέων της ποινικής δικαιοσύνης απέναντι στις ατομικές ελευθερίες, το πνεύμα αντεκδίκησης που διέπνεε τις δικαστικές αποφάσεις καθώς και την άνηση μεταχείριση των πολιτών από τη δικαιοσύνη με οικονομικά κριτήρια. Και η ελληνική εμπειρία, σε μια από τις ελάχιστες επιστημονικές μελέτες

β) Στις πιο πρόσφατες έρευνες συγκαταλέγονται, εξάλλου, και οι εθνικές ή διεθνείς έρευνες θυματοποίησης οι οποίες περιλαμβάνουν και την καταγραφή της τιμωρητικότητας, βλ. ενδεικτικά M. Hough & J. V. Roberts, *Attitudes to punishment. Findings from the British Crime Survey*, Research and Statistics Directorate, Home Office, London, 1998, B. Kuhnrich & H. Kania, "Attitudes towards punishment in the European Union. Results from the 2005 european crime survey (ECSS) with focus on Germany", Research Report MPI, 30/12/2005 καθώς και S. Besserer, "Attitudes toward sentencing in nine industrialized countries", στο P. Nieuwbeerta (Ed.), *Crime victimization in comparative perspective. Results from the International Crime Victims Survey, 1989-2000*, όπ. παρ., 2002.

γ) Για την πιο σύγχρονη χρονική περίοδο, βλ. επίσης: B. K. Applegate, F. T. Cullen, B. S. Fisher, "Public views toward crime and correctional policies. Is there a gender gap?", *Journal of Criminal Justice*, 30/2002, σ. σ. 89-100, M. Hough & J. V. Roberts, "Sentencing trends in Britain", *Punishment and Society*, 1/1999, σ. σ. 11-26, βλ. επίσης E. Breen, *Évaluer la justice*, PUF, Paris, 2002 καθώς και Genepi, *l'ombre du savoir. Connaissances et représentations des Français sur la prison. 1996-2003*, Paris, Ministère de la Justice, διαθέσιμο στο Συμβούλιο της Ευρώπης στις 24,25 και 26 Νοεμβρίου 2003, και A. Kuhn (Ed.), *La punitivité et le rôle de l'unité de sanction dans le quantum de la peine*, Lausanne, Faculté de Droit, Noéμβριος 2001.

¹¹² Y. Brillon, Ch. Louis-Guérin, "Justice pénale et phénomène criminel: attitudes et réactions du public", 1985, όπ. παρ., σ. 190.

σχετικά με την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης σε εθνικό επίπεδο¹¹³, κατέγραφε παρεμφερείς απόψεις. Η έρευνα έδειξε ότι η εμπιστοσύνη των Ελλήνων πολιτών απέναντι στο θεσμό της ποινικής δικαιοσύνης ήταν αρκετά κλονισμένη, εφόσον μόνο το 56,1% του δείγματος πίστευε ότι θα δικαζόταν δίκαια στην περίπτωση που είχε ασκηθεί ποινική δίωξη εναντίον του, ενώ αντίθετα, το 66,1% ήταν πεισμένο ότι η ποινική δικαιοσύνη αντιμετώπιζε διαφορετικά τους πλούσιους από τους φτωχούς.

Η μεταγενέστερη (1985) έκθεση του Διεθνούς Κέντρου Συγκριτικής Εγκληματολογίας του Montréal¹¹⁴, εστίαστηκε στις γνώμες και στάσεις των πολιτών αναφορικά με την ποινική δικαιοσύνη, ως κυρίαρχα χαρακτηριστικά των οποίων συνήγαγε: τη δυσλειτουργία της διοίκησης της δικαιοσύνης, την ανισότητα των καταδικαστικών αποφάσεων και την ακαταλληλότητα των κυρώσεων. Αρχίζει ήδη να διαφαίνεται μια τιμωρητική στάση στη συντριπτική πλειονότητα των απαντήσεων, εφόσον το 95,8% θεωρούσε ότι οι ποινές δεν ήταν αρκετά αυστηρές και άρα δεν τις αξιολογούσε ως κατάλληλες. Αντίστοιχες απόψεις καταγράφηκαν το ίδιο χρονικό διάστημα και στις ΗΠΑ αλλιά και στη Γαλλία. Με βασικό κριτήριο την αποτελεσματικότητα της δικαιοσύνης στη διατήρηση της έννομης τάξης και της καθημερινής ασφάλειάς των πολιτών, 95% των Αμερικανών¹¹⁵ και 84% των Γάλλων¹¹⁶ πολιτών έκριναν ως πολύ επιεική την ποινική δικαιοσύνη.

Η εικόνα περί υπερβολικά επιεικούς δικαιοσύνης εντείνεται περισσότερο μετά το 1990. Είναι, εξάλλου, η εποχή εφαρμογής και των κατασταλτικότερων πολιτικών για την αντιμετώπιση του εγκλήματος και του φόβου του εγκλήματος. Στις ΗΠΑ, εφαρμόζεται πλέον και στην πράξη το μοντέλο της μηδενικής ανοχής (*zero tolerance*), που είχε διατυπωθεί σε θεωρητικό επίπεδο ήδη από την προηγούμενη δεκαετία¹¹⁷. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα της πολιτικής κατά των ναρκωτικών, με τον χαρακτηριστικό τίτλο *'war*

¹¹³ Η. Δασκαλάκης κ. ά., *Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1983, σ. 133επ.

¹¹⁴ Y. Brillou, Ch. Louis-Guérin, "Justice pénale et phénomène criminel: attitudes et réactions du public", 1985, όπ. παραπ, σ. 194.

¹¹⁵ *Figgie report on fear of crime*, Ohio, A. T. O. Inc., 1980.

¹¹⁶ Βλ. τη δημοσκόπηση Soffres, στο A. Peyrefitte (Ed.), *Réponses à la violence*, Presses Pocket, 1977.

¹¹⁷ Βασισμένο στην προσέγγιση των «σπασμένων τζαμιών» των J. Q. Wilson & G. Keeling, "Broken windows", *The Atlantic Monthly*, March 1982.

on drugs'¹¹⁸. Ο «πόλεμος κατά των ναρκωτικών» που κήρυξε η αμερικανική κυβέρνηση, κατέληξε σε μαζικές φυλακίσεις χρηστών ναρκωτικών, στην αυστηροποίηση των ποινών και στην αύξηση του ποσοστού των μαύρων και φτωχών μεταξύ των κρατούμενων. Αξίζει να αναφερθεί ότι, το διάστημα 1980-1996, οι καταδικασθέντες για ναρκωτικά αυξήθηκαν από 6% σε 23% στις φυλακές των πολιτειών και από 25% σε 60% στις ομοσπονδιακές φυλακές, ενώ ο γενικός δείκτης εγκληματισμού αυξήθηκε από 313 κρατούμενους ανά 100.000 κατοίκους, το 1985, σε 645/100.000 το 1997 και περισσότερο από 700 στις μέρες μας¹¹⁹. Αυτή και άλλες νομοθετικές πρωτοβουλίες της μορφής 'acting out' που εφαρμόστηκαν τη δεκαετία του 1990, στις ΗΠΑ, σχεδιάστηκαν για να είναι «εκφραστικές, καθαρτικές δράσεις, που λαμβάνονται για να αποκηρύξουν το έγκλημα και να επαναδιασφαλίσουν το κοινό»¹²⁰.

Και στη Μ.Βρετανία, η πολιτική του 'tackling crime' που εγκαίνιασε η κυβέρνηση των συντηρητικών το 1989 έλαβε την αυστηρότερη μορφή της μετά τη δολοφονία ενός δίχρονου αγοριού, του James Bulger, το Φεβρουάριο 1993. Σε συνδυασμό και με τις αναμενόμενες για το 1997 εκλογές, η αντεγκληματική πολιτική αυτής της περιόδου χαρακτηρίζεται ως ένα κύμα «τιμωρητικού λαικισμού» που επιχειρούσε να απαντήσει, κυρίως, στην «κοινή γνώμη» και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης¹²¹. Όταν οι εργατικοί ('New Labour') ανέλαβαν τη διακυβέρνηση, το 1997, πολλοί εγκληματολόγοι εξεπλάγησαν δυσάρεστα διαπιστώνοντας την απουσία κάποιας προφανούς στρατηγικής μείωσης του υπερπληθυσμού των φυλακών, που έφθανε τους 62.000 κρατούμενους (ή 120 κρατούμενους / 100.000 κατοίκους)¹²². Τον Ιούλιο 1998, αναγγέλθηκε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα αντιμετώπισης του εγκλήματος, κόστους 250 εκατομμυρίων λιρών, για την επόμενη τριετία, δίχως όμως, τα αναμενόμενα αποτελέσματα, εφόσον τον Ιανουάριο 2000 διαπιστώθηκε μια αύξηση 2% της συνολικής εγκληματικότητας που κατέγραψε η αστυνομία από τον Οκτώβριο 1998 έως και το Σεπτέμβριο 1999¹²³.

¹¹⁸ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραπ., 2001, σ. 132, βλ. και όσα αναφέρει η Τ. Τζαννετάκη, *Ο νεοσυντηρητισμός και η πολιτική της μηδενικής ανοχής*, όπ. παραπ., 2006, σ. σ. 160-217.

¹¹⁹ P. Landreville, «Από την κοινωνική ένταξη στη διαχείριση των κινδύνων. Οι πολιτικές και οι πρακτικές στο κεφάλαιο των ποινών», όπ. παραπ., 2005, σ. 1465-6.

¹²⁰ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραπ., 2001, σ. 133.

¹²¹ A. K. Bottomley, "Politics, criminology and the reduction of crime", στο Α. Μαγγανάς (Εκδ. Επιμ.), *Τίμητικός Τόμος για την Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου*, Τ. Α', Νομική Βιβλιοθήκη-Bruyland, Αθήνα 2003, σ. σ. 199-211(206).

¹²² Το ίδιο, σ. 207.

¹²³ Το ίδιο, σ. 209.

Ο Garland υποστηρίζει ότι οι πολιτικές αυτές σε ΗΠΑ και Μ.Βρετανία στηρίζονται σε δύο πρότυπα δράσης: α) σε μια *‘προσαρμοσμένη στρατηγική’* (*adaptive strategy*) που προωθεί την πρόληψη του εγκλήματος και τη συμμετοχή των πολιτών και β) σε μια στρατηγική *‘κυρίαρχου κράτους’* (*sovereign state strategy*), που προωθεί τον αυξημένο κοινωνικό έλεγχο και την *«εκφραστική τιμωρία»* (*expressive punishment*)¹²⁴. Στο πλαίσιο αυτό, το βάρος μετατοπίστηκε από τις αιτίες του εγκλήματος στα αποτελέσματά του (το κόστος του εγκλήματος, τη βλάβη που προξενήθηκε στο θύμα, τη δημιουργία ανασφάλειας στους πολίτες κλπ) και θεσπίζονται οι νέες πολιτικές *«μείωσης της βλάβης»*. Βασικός στόχος των πολιτικών αυτών είναι να δημιουργηθεί ένα κλίμα εμπιστοσύνης μεταξύ πολίτη και κράτους και κατ’ επέκταση να ευνοηθεί η συνεργασία και διεισδυτικότητα στον τομέα της αντιμετώπισης του εγκλήματος. Η *‘εκφραστικότητα’* της ποινής είναι απαραίτητο συστατικό των πολιτικών *“tough in crime”* και το κυριότερο επικοινωνιακό τους εργαλείο.

Πρέπει να επισημάνουμε, ωστόσο, ότι και η ποινική νομοθεσία των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών δεν έμεινε ανεπηρέαστη από το κλίμα της παγκοσμιοποιημένης ανασφάλειας και αυστηροποιήθηκε τα τελευταία χρόνια του 20ου αιώνα. Ενδεικτικός είναι ο γαλλικός *νόμος για την ασφάλεια* της 12ης Φεβρουαρίου 2003, ο οποίος έχει σαφή προσανατολισμό στην αυστηροποίηση της αντιμετώπισης της μικρομεσαίας εγκληματικότητας¹²⁵. Ενδεικτικά είναι, όμως, και τα ποσοστά εγκλεισμού, τα οποία παρουσίασαν σημαντικές αυξήσεις στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες. Όπως αναφέρει ο Landreville, συγκρίνοντας το σημερινό ποσοστό με εκείνο του 1992, βλέπουμε ότι οι δείκτες εγκλεισμού στη Γαλλία, πέρασαν από 84 σε 100 περίπου, στην Ολλανδία από 45 σε περισσότερο από 100, στην Ισπανία από 90 σε 140 και στην Πορτογαλία από 93 σε 134¹²⁶.

Το θέμα που τίθεται εκ νέου είναι αν μπορούμε να συσχετίσουμε το κλίμα αυτό της αυξημένης καταστολής με τις τιμωρητικές στάσεις των πολιτών. Όπως προαναφέρθηκε, ήδη, η σχέση αυτή δεν μπορεί να είναι γραμμική ούτε μονοσήμαντη, εφόσον παρεμβαίνουν και άλλοι πολίτες και σημαντικοί παράγοντες, οι οποίοι αλληλεπιδρούν. Είναι γεγονός ότι οι πολίτες που δηλώνουν δυσαρεστημένοι από τις λειτουργίες και την αποτελεσματικότητα της

¹²⁴ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραρ., 2001, σ. 140.

¹²⁵ Θ. Π. Παπαθεοδώρου, *Δημόσια ασφάλεια και αντεγκληματική πολιτική*, όπ. παραρ., 2005, σ. 295.

¹²⁶ P. Landreville, «Από την κοινωνική ένταξη στη διαχείριση των κινδύνων; Οι πολιτικές και οι πρακτικές στο κεφάλαιο των ποινών», όπ. παραρ., 2005, σ. 1466.

ποινικής δικαιοσύνης εκφράζουν μέσα από τη δυσαρέσκειά τους αυτή το ανικανοποίητο από τη λειτουργία του ίδιου του κράτους και των παρεχομένων υπηρεσιών, του, όχι μόνο στον τομέα της εγκληματικότητας αλλά σε πολλούς ακόμα θεμελιώδεις τομείς της κοινωνικής ζωής (υγεία, παιδεία, κλπ)¹²⁷. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ph. Robert¹²⁸, πρόκειται για μια 'συζήτηση' μεταξύ μεγάλης μερίδας των πολιτών και των αρμοδίων αρχών, κυρίως, σε κοινωνίες με παράδοση ισχυρού κράτους. Η 'συζήτηση' αυτή μεταφέρεται εύκολα στο πεδίο της ποινικής δικαιοσύνης, εφόσον το εγκληματικό φαινόμενο συγκαταλέγεται σταθερά στα κοινωνικά προβλήματα που απασχολούν τους πολίτες διαχρονικά και εφόσον η επίσημη κοινωνική αντίδραση απέναντι σ' αυτό ανήκει βασικά στην ποινική δικαιοσύνη. Αυτό που δεν είναι τόσο προφανές, ωστόσο, είναι ότι πολύ συχνά το ανικανοποίητο των πολιτών από την αποτελεσματικότητα του ποινικού μηχανισμού είναι απόρροια και μιας σειράς διαφορετικής προέλευσης ανικανοποιήτων που απορρέουν από τη σταδιακή εξασθένηση του κοινωνικού χαρακτήρα του κράτους.

III.2.B. Η ερευνητική εμπειρία

Οι έρευνες στάσεων και αναπαραστάσεων του συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης εστιάζουν στις *λειτουργίες της ποινικής δικαιοσύνης*, στην *καταλληλότητα των ποινικών κυρώσεων* καθώς και στους φορείς άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος.

α. Μια σφαιρική προσέγγιση των *αναπαραστάσεων της ποινικής δικαιοσύνης*, επιχειρεί η έρευνα του Κέντρου μελέτης, τεχνικής και νομικής αξιολόγησης, της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Γενεύης¹²⁹. Η έρευνα είχε ως κεντρικό σημείο αναφοράς το *αίσθημα δικαιοσύνης*, το οποίο οριοθετείται στο πλαίσιο αυτό, μέσα από τις αναπαραστάσεις για το εγκληματικό φαινόμενο, τους σκοπούς που οι πολίτες αποδίδουν στην ποινή, καθώς και της εικόνας τους για το δράστη και το θύμα. Η έρευνα βασίστηκε στις απαντήσεις 1881 κατοίκων των έξι γαλλόφωνων ελβετικών καντονιών (Fribourg, Genève, Jura, Neuchâtel, Valais, Vaud), ηλικίας 18 έως 75 ετών, οι οποίοι

¹²⁷ Σύμφωνα και με τα πορίσματα της έρευνας για το φόβο του εγκλήματος στους κατοίκους της Αθήνας, βλ. *infra*, σ. 106επ.

¹²⁸ Ph. Robert, "L'insécurité est-elle fongible dans le maintien de l'ordre?", Dossier-Débat: La sociologie, les sociologues et l'insécurité, *Sociologie du travail*, 47/2005, σ. 89-99(95).

¹²⁹ Centre d'étude, de technique et d'évaluations législatives, CETEL. Η έρευνα περιγράφεται στο N. Languin, E. Widmer, J. Kellerhals & Ch. -N. Robert, "Les représentations sociales de la justice pénale: une trilogie", *Déviance et société*, vol. 28, No2, 2004, σ. 159-178.

ανταποκρίθηκαν με έγκυρο τρόπο στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων που έλαβαν ταχυδρομικά, το Νοέμβριο του 2000.

Οι κύριοι στόχοι της έρευνας ήταν να διερευνηθεί: 1) *η τελεολογία της δικαστικής κρίσης* ή διαφορετικά, η διερεύνηση των αξιών που πρέπει να αποδίδονται στην ποινή, 2) *η δομή αυτής της κρίσης* ή με άλλα λόγια, τα κριτήρια συσχετισμού μιας ποινής με ένα αδίκημα, και 3) *οι τρόποι εκτέλεσης των ποινών* και, άρα, ο ρόλος των παρεμβαλλόμενων που πρέπει να συμμετέχουν στην επιλογή της ποινής¹³⁰.

Ακολουθώντας μια πολυδιάστατη μεθοδολογία που προσιδιάζει στη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων, η έρευνα κατέληξε στη διατύπωση *τριών βασικών φιλοσοφιών*, οι οποίες ερμηνεύουν τις διατυπωθείσες στάσεις και απόψεις¹³¹:

1) Ο *προοπτισμός (le prospectivisme)*, δηλαδή «η αντίληψη εμπιστοσύνης στην κοινωνία, της οποίας οι κυρίαρχες αξίες χαρακτηρίζονται από προσδοκίες ενσωμάτωσης και αρμονίας». Στο πλαίσιο αυτό, γίνεται αποδεκτή η βελτίωση του ατόμου μέσω της επιβολής της ποινής καθώς και οι μετριοπαθείς κυρώσεις.

2) Ο *συμβατισμός (le contractualisme)*, ο οποίος προσδιορίζεται κυρίως «από μια ανάγκη τάξης στο σεβασμό του συγκεκριμένου πλαισίου των κανόνων που έχουν προβλεφθεί». Η ποινή προσδιορίζεται, αντίστοιχα, ανάλογα με τη βλάβη ή ζημία που προξένησε ο δράστης, εφόσον έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα.

3) Ο *εξοστρακισμός (ostracisme)*, τέλος, βασίζεται στον αποκλεισμό του δράστη ενός εγκλήματος και εκφράζει «την ανάγκη κοινωνικής εξυγίανσης εκείνων που φοβούνται για την ασφάλειά τους και αισθάνονται ατομικά και κοινωνικά απειλούμενοι από τη διάχυτη εγκληματικότητα».

Ο *προοπτισμός* ήταν η ποσοτικά κυρίαρχη αντίληψη, εφόσον εξέφραζε το 48% και όσοι τον ασπάζονταν θεωρούσαν πως η επανένταξη αποτελούσε τη βασική σκοπιμότητα της ποινής. Πρόκειται για μια «φιλοσοφία του αποτελέσματος», η οποία τείνει προς «ένα ορίζοντα καλής ζωής», λαμβάνοντας υπόψη τόσο τα συμφέροντα και τις ανάγκες του εγκληματία όσο και της κοινωνίας. Η δικαιοσύνη ορίζεται ως αξία που «ενεργοποιεί το αποκρυσταλλωμένο σύμπαν των κανόνων» και έχει ως απώτερο στόχο την ανθρώπινη αξιοπρέπεια. Η απονομή δικαιοσύνης στοχεύει, άρα, σ' ένα μελλοντικό κα-

¹³⁰ Το ίδιο, σ. 160.

¹³¹ Το ίδιο, σ. 172.

ηλό, έχει ένα σχέδιο και μια προοπτική. Η ποινή αποσκοπεί στη βελτίωση του καταδικασθέντος μέσα από τη φροντίδα, την ώθηση για προσωπικό συλλογισμό και την προετοιμασία του να επιστρέψει στο κοινωνικό σώμα. Δεν έχει καθόλου την έννοια της αποκατάστασης της βλάβης και της ανταπόδοσης. Η εγκληματικότητα, θεωρείται ως αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνίας, σύμφωνα και με τη γνωστή θέση του Durkheim¹³² και αποδίδεται στις οικονομικές ανισότητες που οδηγούν σε μια κοινωνία δύο ταχυτήτων και σε μια κοινωνική ανομία που απορρέει από τη χαλάρωση του πνεύματος αλληλεγγύης και την ανωνυμία της κοινωνικής ζωής. Ο εγκληματίας εκλαμβάνεται ως μια ευάλωτη ύπαρξη και η ποινή είναι κατά κανόνα μικρή, με τάση για την εφαρμογή εναλλακτικών ποινικών κυρώσεων, κοινωφελούς εργασίας και διαμεσοθάβησης. Εφόσον το ενδιαφέρον εστιάζεται στον εγκληματία, ο οποίος θεωρείται ταυτόχρονα και θύμα, το πραγματικό θύμα της εγκληματικής πράξης δεν διαδραματίζει σπουδαίο ρόλο στο παραπάνω πλαίσιο. Εκτός από τη δεδομένη συμπάθεια προς αυτό, θεωρείται πως υπάρχουν καταλληλότεροι φορείς να το αναλάβουν από εκείνους της ποινικής δικαιοσύνης.

Συμπερασματικά, παρατηρούμε ότι πρόκειται πράγματι για μια μακροκοινωνιολογική προσέγγιση δόμησης ενός κόσμου όπου μπορούμε να ζήσουμε όλοι μαζί χωρίς στιγματισμούς και αποκλεισμούς. Αξίζει να επισημανθεί, ωστόσο, το παράδοξο να εκλαμβάνεται η ποινή, η οποία οδηγεί συνήθως σε αποκλεισμούς, ως μέσο κοινωνικής ένταξης και αφομοίωσης. Για να πάψει να υπάρχει αυτό το παράδοξο θα πρέπει, όπως αναφέρουν και οι ίδιοι οι συγγραφείς, «να διαμορφωθεί κάτι αρνητικό σε κάτι θετικό»¹³³.

Ο συμβατισμός εκφράζει, με τη σειρά του, μια επίσης διαδεδομένη φιλοσοφία την οποία ασπάστηκε το 36% του δείγματος. Το ενδιαφέρον, στο πλαίσιο αυτό, δεν επικεντρώνεται στον ψυχισμό ή τις συνθήκες ζωής του δράστη αλλά στα αποτελέσματα της πράξης του, για την οποία θεωρείται πλήρως υπεύθυνος. Βασική λειτουργία της ποινής είναι η επανεπιβεβαίωση της διαρραγείσας κοινωνικής τάξης και ο μόνος τρόπος αποκατάστασης της διάρρηξης του κοινωνικού συμβολαίου. Μέσα από μια ανταποδοτική λογική, η ποινή αποτελεί μια απάντηση στο έγκλημα, η οποία αποσκοπεί στην προστασία του θύματος και της κοινωνίας. Βασικό κριτήριο της βαρύτητας

¹³² E. Durkheim, *Les règles de la méthode sociologique*, όπ. παρ., 1937, 1981, σ. 67: «το έγκλημα είναι κανονικό γιατί μια κοινωνία που θα εξαιρείτο από αυτό είναι παντελώς αδύνατη».

¹³³ N. Languin, E. Widmer, J. Kellerhals & Ch. -N. Robert, «Les représentations sociales de la justice pénale: une trilogie», όπ. παρ., 2004, σ. 166.

της αποτελεί αφ' ενός, η σοβαρότητα της αξιόποινης πράξης και αφ' ετέρου, η *'επικινδυνότητα'* του δράστη. Η αντίληψη αυτή εμπεριέχει και την ανάγκη για μεγαλύτερη ασφάλεια, η οποία δεν φθάνει, πάντως, σε υπερβολές. Η επιβολή ποινής αποτελεί, με δυο λόγια, «υπενθύμιση του νόμου, άμυνα της κοινωνίας και επιβεβαίωση της κοινωνικής τάξης». Όσον αφορά το θύμα, δεν διαδραματίζει ούτε στην προκειμένη προσέγγιση ιδιαίτερο ρόλο, εκτός από τη συμπάθεια που προκαλεί. Συμπερασματικά, πρόκειται για μια θεώρηση πολύ πιο διαδικαστική της δικαιοσύνης, η οποία χαρακτηρίζεται από την ανησυχία για μεγαλύτερη ασφάλεια, την επιθυμία αντικειμενικότητας, ισορροπίας και αναλογικότητας. Οι αντιλήψεις αυτές εκφράζουν, ουσιαστικά, μεγαλύτερη απαισιοδοξία τόσο για τη μορφή του εγκλήματος και τις διαστάσεις του όσο και για το ρόλο των φορέων κοινωνικοποίησης. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, οι πολιτικοί και δικαστικοί φορείς κρίνονται ως αρκετά επιεικείς και σχετικά αναποτελεσματικοί.

Ο *εξοστρακισμός* είναι η τρίτη και πιο ακραία μορφή πρόσληψης της ποινικής δικαιοσύνης και ποσοτικά, η πιο περιορισμένη (17%). Η ιδέα της επάνταξης είναι ανύπαρκτη και στη θέση της υφίσταται ο αποκλεισμός και η εξαίρεση. Σε αντίθεση και με το συμβατισμό, η πράξη δεν έχει τόση σημασία όσο ο δράστης της. Η δικαιοσύνη προσλαμβάνεται, στο πλαίσιο αυτό, ως ένας εξοστρακισμός, «ως μοναδικό μέσο επαναφοράς της χαμένης κοινωνικής αρμονίας». Η ποινική οδός θεωρείται ως αποκλειστικά αρμόδια για την κοινωνική ευρυθμία και ο εγκλεισμός ως βασικό εργαλείο «παραγκωνισμού, πειθαρχίας, πόνου, εκδίκησης και ντροπής». Η ποινή γίνεται σχεδόν *'εκφραστική'* και στιγματιστική, με έμφαση στη σοβαρότητά της, ως αντιστάθμισμα σε μια απειλητική ανασφάλεια. Ο εγκληματίας κατηγοριοποιείται, είναι «βασικά ο άλλιος –ο ξένος, ο ουσιοεξαρτημένος, ο ψυχικά διαταραγμένος». Σε αντίθεση με τις δύο προαναφερθείσες φιλοσοφίες, ο εξοστρακισμός λαμβάνει υπόψη του το θύμα στον υπολογισμό της ποινής, ως ενσάρκωση της αδύναμης πλειυράς. Η αστυνομία και η δικαιοσύνη θεωρούνται αποτυχημένες και όχι αρκετά αυστηρές απέναντι στους εγκληματίες. Και εδώ επισημαίνεται το παράδοξο να επιζητείται η κοινωνική αρμονία με την ανταπόδοση της βίας που υπέστη το θύμα στο δράστη του εγκλήματος μέσω της επιβαλλόμενης ποινής. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται για τους εκφραστές αυτής της φιλοσοφίας, «φαίνεται ότι γνωρίζουν περίπου πώς να επιβάλουν κυρώσεις αλλά δεν γνωρίζουν πολύ καλά το γιατί»¹³⁴.

¹³⁴ C. -N. Robert, "Pourquoi punir?" στο V. Dittman, A. Kuhn, R. Maag, H. Wiprächtiger (Ed.), *Entre médiation et perpétuité: nouvelles voies dans la lutte contre la criminalité*, Coire, Rüegger, σ. σ. 15-32.

Οι παραπάνω φιλοσοφίες δεν είναι, ωστόσο, άσχετες από μια σειρά δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά, τα οποία κυριαρχούν στο εσωτερικό του δείγματος. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση του προοπτισμού, συναντώνται περισσότερα άτομα με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο και επαγγελματική εκπαίδευση, οι οποίοι παρακολουθούν λίγες ώρες τηλεόραση και δηλώνουν μη θρησκευόμενοι και σοσιαλιστικού προσανατολισμού. Στην περίπτωση του συμβατισμού, συγκεντρώνονται περισσότεροι νέοι, των οποίων η πληροφόρηση σχετικά με το εγκληματικό φαινόμενο προέρχεται από τον Τύπο ή το άμεσο κοινωνικό περιβάλλον και οι οποίοι αρέσκονται στις αστυνομικές τηλεοπτικές σειρές¹³⁵. Στην τελευταία φιλοσοφία του εξοστρακισμού, η πλειονότητα των ατόμων χαρακτηρίζεται από ένδεια πόρων (οικονομικών και μορφωτικών) και είναι συχνά συνταξιούχοι. Πρόκειται για λίγο κοινωνικά άτομα, εφόσον δεν συζητούν πολύ με άλλους, διαβάζουν λίγο αλλιά βλέπουν πολύ τηλεόραση.

Συνθέτοντας την εικόνα αυτή, διαφαίνονται οι τάσεις ένταξης των τριών αυτών προσεγγίσεων, κατά τρόπο ώστε ο *προοπτισμός* να συνδέεται περισσότερο με τον *κοινοτισμό*, ο *συμβατισμός* με το *βοηλονταρισμό* ή το *φορμαλισμό* και ο *εξοστρακισμός* με τον *αποκλεισμό*. Η εν λόγω έρευνα αναζητήσε τις συμπτώσεις μεταξύ της έννοιας του δικαίου –όπως αυτή διαμορφώνεται στις σύγχρονες νοοτροπίες- με τις αντιλήψεις για το φαινόμενο της παρέκκλισης και τις απόψεις για τις λειτουργίες της ποινής. Η χρήση *ιδεατών τύπων* είναι οπωσδήποτε απλουστευτική προσφέρεται, εντούτοις, για τη δημιουργία κατηγοριοποιήσεων που αποδεικνύονται χρήσιμες για την ανάλυση σύνθετων κοινωνικών φαινομένων.

Συγκεκριμενοποιώντας στις τιμωρητικές στάσεις των τριών παραπάνω ιδεατών τύπων, παρατηρούμε ότι αυτές είναι εντονότερες στην τρίτη φιλοσοφία, του *εξοστρακισμού*, και πολύ αμβλυμένες έως ανύπαρκτες, στην πρώτη προσέγγιση, του *προοπτισμού*. Στο *συμβατισμό*, εντάσσονται όσοι αποδέ-

¹³⁵ Η μελέτη της κοινωνικής αναπαράστασης του εγκλήματος στην ελληνική πραγματικότητα κατέληξε σε αντίστοιχες διαπιστώσεις αναφορικά με το ρόλο της ηλικίας. Μέσα από τη *δομική προσέγγιση των κοινωνικών αναπαραστάσεων*, επιβεβαιώθηκε ότι η ομάδα ηλικίας 15-24 ετών είχε μια κατ' εξοχήν αποκρυσταλλωμένη άποψη για το έγκλημα, συνοψίζοντάς το στην ανθρωποκτονία που αποτελεί τη βαρύτερη μορφή εγκλημάτων βίας, και συνδέοντάς το με το «όπλο και τα χρήματα». Η στερεοτυπική αυτή αναπαράσταση του εγκλήματος στους νέους εξηγήθηκε ως απόρροια της τηλεοπτικής και κινηματογραφικής παρουσίας του φαινομένου. Βλ. Χ. Ζαραφώνιου, Α. Μαντόγλου, «Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», στο Ν. Κουράκης (Επιμ.) και Ν. Κουλιούρης (Συνεργ.), *Αντεγκληματική Πολιτική II*, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 2000, σ. σ. 77-121(99).

χονται την ανταποδοτική λειτουργία της ποινής, μέσα από την αναλογία της με το έγκλημα, και σε κάθε περίπτωση οι τιμωρητικές στάσεις είναι εμφανείς αλλιώς όχι ακραίες, ώστε να φθάνουν στο στιγματισμό και στον αποκλεισμό. Τα χαρακτηριστικά αυτά απαντώνται, αντίθετα, στην τρίτη φιλοσοφική προσέγγιση, η οποία λαμβάνει το χαρακτήρα της *‘εκφραστικής δικαιοσύνης’*.

Η τιμωρητικότητα εξετάστηκε περιφερειακά και στο πλαίσιο μιας ελληνικής έρευνας για την *κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία*¹³⁶. Πρόκειται για μια ποιοτική διερεύνηση των απαντήσεων 494 κατοίκων πέντε αθηναϊκών περιοχών, οι οποίοι κλήθηκαν να γράψουν τις τρεις πρώτες λέξεις που ήρθαν στο νου τους όταν διάβασαν τις λέξεις-ερεθίσματα «έγκλημα-εγκληματίας». Τα στοιχεία που συνελέγησαν με τη μέθοδο αυτή του *‘ελεύθερου συσχετισμού’*, αναλύθηκαν μέσα από τη δομική προσέγγιση των αναπαραστάσεων, σύμφωνα με την οποία «τα στοιχεία μιας κοινωνικής αναπαράστασης είναι ιεραρχημένα και οι σχέσεις που εγκαθιδρύονται μεταξύ τους καθορίζονται από τη θέση που κατέχουν στο σύστημα αναπαράστασης»¹³⁷. Στη βάση αυτή, η κοινωνική αναπαράσταση συντίθεται από έναν κεντρικό πυρήνα και τα περιφερειακά στοιχεία που υπάρχουν γύρω απ’ αυτόν¹³⁸ (πίνακας 3). Η προσέγγιση αυτή επιτρέπει να κατανοηθούν οι κοινωνικές αναπαραστάσεις ως σταθερές και ευμετάβλητες ταυτόχρονα, εφόσον καθορίζονται από έναν κεντρικό πυρήνα, βαθιά εγκατεστημένο στο σύστημα αξιών του ατόμου ή της ομάδας, ενώ δεν παύουν να εσωτερικεύουν εμπειρίες, βιώματα, κοινωνικές σχέσεις και πρακτικές¹³⁹.

Στο πλαίσιο αυτό, η *‘τιμωρία’* αποτελεί ένα από τα συστατικά στοιχεία του κεντρικού πυρήνα της αναπαράστασης του *‘εγκληματία’*, ενώ προσδιορίζεται πολύ εκφραστικά στην πρώτη ζώνη της περιφέρειάς της μέσα από τις ρητές αναφορές σε: *αστυνομία, φυλακή, θάνατο, ποινή*, καθώς και όσα περιλαμβάνει η θεματική ενότητα *‘ποινική δικαιοσύνη’* (νόμος, δικαιοσύνη, ισόβια, ένοχος, ύποπτοι, συνέπειες, εξιχνίαση, στέρψη ελευθερίας κλη).

¹³⁶ Χ. Ζαραφωνίτου, Α. Μαντόγλου, «Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», όπ. παραπ., 2000.

¹³⁷ Το ίδιο, σ. 78.

¹³⁸ Για τη δομική προσέγγιση των αναπαραστάσεων, βλ. αντί άλλων J. -C. Abric (Ed.), *Pratiques sociales et représentations*, PUF, Paris 1993 και Ch. Guimelli (Ed.), *Structures et transformations des représentations sociales*, Delachaux & Niestlé, 1994.

¹³⁹ Χ. Ζαραφωνίτου, Α. Μαντόγλου, όπ. παραπ., 2000, σ. 79.

Πίνακας 3
Δομή των στοιχείων που συνθέτουν την αναπαράσταση
του εγκλήματος (N=494)

Υψηλή συχνότητα λέξεων > 9, Υψηλή συχνότητα θεμάτων > 22

Χαμηλή συχνότητα λέξεων < 9, Χαμηλή συχνότητα θεμάτων < 22

Υψηλή σειρά κατάταξης λέξεων > 2, Υψηλή σειρά κατάταξης θεμάτων > 2.15

Χαμηλή σειρά κατάταξης λέξεων < 2, Χαμηλή σειρά κατάταξης θεμάτων < 2.15

Υψηλή Συχνότητα

Χωρίς απάντηση (229, 1,67)

Φόνος (172, 1,28)

Ληστεία (86, 1,90)

Βία (62, 1,69)

Φόβος (49, 1,65)

Αίμα (36, 1,89)

Κακό (35, 1,66)

Δολοφονία (28, 1,61)

Αλβανοί (18, 1,67)

Τιμωρία (15, 1,33)

Αλληλοδαπός (11, 1,55)

Εγκληματίας (11, 1,91)

Αδίκημα (10, 1,5)

Ανατριχίλα (10, 1,8)

*Αρνητικοί χαρακτηρισμοί πράξης (50, 1,68)

*Κοινωνική διάσταση φαινομένου (28, 1,75)

Κλοπή (40, 2,05)

Βιασμός (37, 2,03)

Ναρκωτικά (28, 2,14)

Τρόμος (21, 2,19)

Φυλακή (20, 2,30)

Θάνατος (17, 2,06)

Όπλη (15, 2,33)

Αστυνομία (14, 2,07)

Λεφτά (14, 2)

Ποινή (13, 2,15)

Λύπη (10, 2)

*Αρνητικά συναισθήματα που προκαλεί

(44, 2,25)

*Ποινική δικαιοσύνη (33, 2,30) *Αιτιο-

λογία πράξης (32, 2,22)

*Είδη εγκληματικών πράξεων (25, 2,16)

Χαμηλή σειρά κατάταξης

Αγανάκτηση (9, 1,89)

Αποτρόπαιο (9, 1,89)

Τρομοκρατία (9, 1,78)

Στεναχώρια (8, 1,88)

Φοβερό (8, 1,13)

Αδίκημα (7, 1,71)

Δράστης (7, 1,71)

Στυγερό (7, 1,71)

Φρίκη (7, 1,43)

Φονιάς (6, 1,67)

*Αρνητικοί χαρακτηρισμοί εγκληματία

(22, 1,50)

*Στοιχεία πράξης (16, 2,13)

*Ενημέρωση (6, 1,67)

*Δημογραφικά χαρακτηριστικά (4, 2)

Υψηλή σειρά κατάταξης

Δικαστήριο (9, 2,11)

Πιστόλι (9, 2,11)

Ανασφάλεια (8, 2,50)

Απανθρωπιά (8, 2,25)

Διάρρηξη (8, 2,13)

Θύμα (7, 2)

Φτώχεια (7, 2,43)

Μαχαίρι (6, 2,67)

Μίσος (6, 2,17)

Πορνεία (6, 2,33)

Τηλεόραση (6, 2)

Ανεργία (5, 2)

Εκδίκηση (5, 2,2)

Θυμός (5, 2,2)

Κακοποίηση (5, 2)

Κακούργημα (5, 2)

Πόνος (5, 2,2)

*Κοινωνικοί παράγοντες (20, 2,15)

*Ονόματα εγκληματιών (9, 2,22)

*Περιοχές με φήμη εγκληματικότητας

(5, 2,20)

Χαμηλή Συχνότητα

Πηγή: Χ. Ζαραφωνίτου & Α. Μαντόγλου, «Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», στο Ν. Κουράκης (επιμ.), *Αντεγκληματική Πολιτική II*, Α. Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σ. 91.

Αξίζει να αναφερθεί ότι οι άνδρες τονίζουν περισσότερο την κοινωνική αντίδραση απέναντι στο έγκλημα, αναφερόμενοι στο σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης και στους φορείς του (*ποινή, τιμωρία, φυλάκη, αστυνομία, ποινική δικαιοσύνη*), καθώς και οι πιο μορφωμένοι. Στις γυναίκες και στα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο συναντάμε, αντίθετα, περισσότερες αναφορές στις συναισθηματικές αντιδράσεις που προκαλεί το έγκλημα.

Αντίστοιχη εικόνα απορρέει και από την κοινωνική αναπαράσταση του εγκληματία, εφόσον οι αντιδράσεις από κοινού με την πράξη και τον δράστη αποτελούν τις τρεις μεγάλες κατηγοριοποιήσεις του κεντρικού πυρήνα. Έτσι, γίνεται και εδώ ειδική αναφορά στη φυλάκιση καθώς και στη θεματική ενότητα «ποινική δικαιοσύνη» (*πίνακας 4*). Σε αντίθεση, όμως, με την αναπαράσταση του εγκληματία, όπου οι συναισθηματικές αντιδράσεις εστίαζαν στο φόβο και στον αποτροπιασμό, στην αναπαράσταση του εγκληματία αναφέρονται τα συναισθήματα λύπης και συμπάθειας (*απελπισμένος, αδικημένος, συμπόνια, κλπ*).

Ανάλογα με το φύλο, η αναπαράσταση του εγκληματία και της αντιμετώπισής του διαφοροποιείται είτε προς τη θεσμική προσέγγιση από την πλευρά των ανδρών, οι οποίοι τονίζουν την ποινική αντιμετώπισή του (*ποινή, φυλάκιση*) είτε προς τις άτυπες συναισθηματικές αντιδράσεις των γυναικών, οι οποίες εκφράζουν έντονα το φόβο, τη λύπη και την τιμωρητικότητά τους (*ηλεκτρική καρέκλα, ισόβια, κρέμασμα κλπ*). Ανάλογα, επίσης, με το μορφωτικό επίπεδο παρατηρούνται αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις. Έτσι, οι περισσότερο μορφωμένοι συμπεριλαμβάνουν στην αναπαράστασή τους για τον εγκληματία και το ρόλο της '*ποινικής δικαιοσύνης*' και '*νόμου*' στην '*τιμωρία*' των εγκληματιών (*ποινή, φυλάκιση*). Στις υπόλοιπες κατηγορίες η αναφορά στην επίσημη κοινωνική αντίδραση απουσιάζει και κυριαρχούν έντονα οι απαξιωτικοί χαρακτηρισμοί για το δράστη, καθώς και οι κατηγορίες δράστών ανάλογα με το έγκλημα. Σε καμία από τις δύο αναπαραστάσεις δεν διαδραμάτισε ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο η ηλικία.

Πίνακας 4
Δομή των στοιχείων που συνθέτουν την αναπαράσταση
του εγκληματία (N=494)

Υψηλή συχνότητα λέξεων > 8, Υψηλή συχνότητα θεμάτων > 22.5

Χαμηλή συχνότητα λέξεων < 8, Χαμηλή συχνότητα θεμάτων < 22.5

Υψηλή σειρά κατάταξης λέξεων > 1,93 Υψηλή σειρά κατάταξης θεμάτων > 1.75

Χαμηλή σειρά κατάταξης λέξεων < 1,93 Χαμηλή σειρά κατάταξης θεμάτων < 1.75

Υψηλή Συχνότητα

Φόνος (63, 1,60)	Χωρίς απάντηση (350, 2,58)
Κακός (56, 1,39)	Ληστής (43, 2,05)
Δολοφόνος (46, 1,46)	Βιαστής (32, 2,16)
Ναρκομανής (45, 1,51)	Ψυχοπαθής (25, 1,69)
Φυλάκιση (45, 1,51)	Τρελός (24, 2,04)
Αήθανός (28, 1,61)	Κλέφτης (19, 2,32)
Άνεργος (19, 1,79)	Φτωχός (16, 2,25)
Επικίνδυνος (19, 1,63)	Ανώμαλος (15, 2,07)
Ξένος (18, 1,39)	Απάνθρωπος (11, 2)
Αδίστακτος (13, 1,92)	*Αρνητικά χαρακτηριστικά
Αλήτης (10, 1,7)	προσωπικότητας (66, 2,01)
Λύπη (9, 1,78)	*Υβριστικοί χαρακτηρισμοί (55,
* Ψυχική, διανοητική, σεξουαλική παρέκ-	1,89) *Κατηγορίες εγκλημάτων /
κλίση (31, 1,74)	εγκληματιών (39, 1,97)
*Χαρακτηρισμοί συμπάθειας (29, 1,69)	*Κοινωνικοί παράγοντες (31, 2,13)
* Ποινική δικαιοσύνη (26, 1,85)	

Χαμηλή σειρά κατάταξης

Υψηλή σειρά κατάταξης

Βία (8, 1,5)	Αρρωστος (8, 2)
Κακοποιός (8, 1,38)	Ποινή (8, 2,38)
Μετανάστης (8, 1,75)	Αγανάκτηση (7, 2,14)
Παλιάνθρωπος (8, 1,25)	Αμόρφωτος (6, 2)
Αστυνομία (7, 1,71)	Περιθωριακός (6, 2)
Φρικτός (7, 1,86)	Αναρχικός (5, 2,4)
Άντρας (6, 1,33)	Μανιακός (5, 2,2)
Απέχθεια (6, 1,17)	Νόμος (5, 2,4)
Δράστης (6, 1,5)	Τρόμος (5, 2)
Έμπορος ναρκωτικών (6, 1,33)	*Αρνητικά συναισθήματα
Κτήνος (6, 1,33)	που προκαλεί (19, 2,11)
Παράνομος (6, 1,67)	*Απολογία πράξης (17, 1,88)
Παράφρων (6, 1,33)	*Μορφολογικά χαρακτηριστικά (13,
Προβληματικό άτομο (6, 1,33)	2,15) *Ονόματα εγκληματιών (12, 1,75)
Τιμωρία (6, 1,5)	*Στοιχεία εγκλήματος (12, 2,5)
Φυλακισμένος (6, 1,67)	* Ενημέρωση (3, 2)
Άνθρωπος (5, 1,6)	
Κοινωνία (5, 1,8)	
Μοθηρός (5, 1,8)	
Όπλο (5, 1,6)	
*Τιμωρία (8, 1,63)	

Χαμηλή Συχνότητα

Πηγή: Χ. Ζαραφωνίτου & Α. Μαντόγλου, «Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκλήματος και του εγκληματία», στο Ν. Κουράκης (επιμ.), Αντεγκληματική Πολιτική II, Α. Σάκκουλης, Αθήνα-Κομοτηνή 2000, σ. 103.

Παρότι η έρευνα δεν εστίασε στις τιμωρητικές στάσεις των πολιτών, ανέδειξε την ύπαρξή τους καθώς και το σημαντικό ρόλο τους ως δομικό στοιχείο της αναπαράστασης του εγκλήματος και του εγκληματία. Η συνολική εικόνα προσδιορίζεται, βέβαια, και μέσα από άλλους πολύ σημαντικούς παράγοντες, όπως τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ο φόβος του εγκλήματος, σύμφωνα και με όσα αναφέρονται παρακάτω. Συνοψίζοντας, θα πρέπει να αναφερθεί πως η γενική εικόνα του εγκλήματος προσδιορίζεται, σύμφωνα με τα ερευνητικά μας δεδομένα, ως αποκλειστικά βαριά και βίαιη εγκληματικότητα, με επικίνδυνους δράστες, οι οποίοι είναι συχνά αλλοδαποί και, κυρίως, Αλβανοί, και οι οποίοι προκαλούν φόβο και αποδοκιμασία και θα πρέπει να τιμωρηθούν. Η κοινωνική αναπαράσταση του εγκληματία προσδιορίζεται, αντίστοιχα, μέσα από τα χαρακτηριστικά του βίαιου και επικίνδυνου κακοποιού, του ξένου/Αλβανού, του περιθωριακού, του φτωχού αλλή και του ψυχικά, διανοητικά ή σεξουαλικά διαταραγμένου, ο οποίος πρέπει να τιμωρηθεί πολύ αυστηρά. Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι η τιμωρητικότητα που χαρακτηρίζει τις κυρίαρχες αναπαραστάσεις του εγκλήματος και του εγκληματία έχει θεσμικό χαρακτήρα και παραπέμπει στην ενεργοποίηση της ποινικής δικαιοσύνης. Φαίνεται, μάλιστα, ότι συναρτάται θετικά με τις απειλητικότερες μορφές εγκλημάτων και με εγκληματίες *'διαφορετικούς'* και άρα απρόβλεπτους. Η αναφορά στην *«κοινωνική διάσταση του φαινομένου»* (*σύγχρονο φαινόμενο, επίκαιρο, αναμενόμενο κλπ*), ως στοιχείο της αναπαράστασης του εγκλήματος αναδεικνύει την ανεπάρκεια της Πολιτείας (*ακυβερνησία, αλληλεγγύη κόσμου, υποβάθμιση*) στον τομέα ασφάλειας των πολιτών. Αναλύοντας τα δεδομένα αυτά μέσα από την τυπολογία της προαναφερθείσας έρευνας θα λέγαμε ότι, προφανώς, απουσιάζουν εντελώς τα χαρακτηριστικά του *προσοπτισμού* και οι αναπαραστάσεις που καταγράφηκαν κατανέμονται μεταξύ *συμβατισμού* και *εξοστρακισμού*.

β. Παρότι η τελευταία δεκαεπταετία ήταν πλήρης εξελίξεων τόσο στον τομέα της εγκληματικότητας όσο και της ποινικής δικαιοσύνης στο Βέλγιο, δεν υπήρχε κάποια αξιόπιστη έρευνα ικανή να αναδείξει σε τακτά χρονικά διαστήματα τις κοινωνικές αντιλήψεις και στάσεις απέναντι στη δικαιοσύνη. Η διαπίστωση αυτή οδήγησε στην υλοποίηση ενός *«βαρομέτρου δικαιοσύνης»* από το Τμήμα Εγκληματολογίας του Πανεπιστημίου της Κ.Υ. Leuven και το Τμήμα των Κοινωνικών Επιστημών καθώς και στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Λιέγης, για λογαριασμό της Ομοσπονδιακής Δημόσιας Υπηρεσίας Προγραμματισμού Επιστημονικής Πολιτικής (SPP Politique

scientifique)¹⁴⁰. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκε για τηλεφωνική συμπλήρωση ένα ερωτηματολόγιο σε 3000 πολίτες άνω των 15 ετών, κατά το χρονικό διάστημα μεταξύ Σεπτεμβρίου και Νοεμβρίου 2003, αφού προηγήθηκαν 50 πιλοτικές συνεντεύξεις και 200 τηλεφωνικές ώστε να αποφευχθούν λάθη κατανόησης και να βελτιωθεί το ερωτηματολόγιο πριν την τελική συμπλήρωση.

Ένα πρώτο συμπέρασμα αφορούσε την *εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη*. Η έρευνα κατέγραψε ένα σημαντικό ποσοστό αμφισβήτησης, εφόσον το 56% απάντησε αρνητικά στη σχετική ερώτηση. Μια αναλυτικότερη προσέγγιση μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε ότι οι νέοι επιδεικνύουν, στο πλαίσιο της εν λόγω έρευνας, μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στη δικαιοσύνη, όπως επίσης οι άνδρες, όσοι έχουν ανώτερη μόρφωση και οι δικαστικοί λειτουργοί. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μικρή εμπιστοσύνη που κατέγραψαν εκείνοι οι οποίοι είχαν προηγούμενη επαφή με τη δικαιοσύνη υπό οιαδήποτε ιδιότητα. Τέλος, ήταν μεγαλύτερη η εμπιστοσύνη μεταξύ εκείνων οι οποίοι παρακολουθούσαν δημόσια κανάλια και δεν διαβάζουν *‘ηαικό Τύπο’*. Η σύγκριση, μάλιστα, και με την εμπιστοσύνη σε άλλους θεσμούς, κατατάσσει τη δικαιοσύνη στην ίδια θέση με τον Τύπο και την εκκλησία, ενώ προηγούνται η εκπαίδευση, η αστυνομία και το κοινοβούλιο¹⁴¹.

Περισσότεροι από τους μισούς Βέλγους πολίτες αμφισβητούσαν, επίσης, την *ισότητα μεταχείρισης* των δικαζομένων από την πλευρά αντιμετώπισης δικαστών και δικηγόρων (και όχι εισαγγελέων). Και στην προκειμένη περίπτωση, η αμφισβήτηση είναι μεγαλύτερη μεταξύ εκείνων οι οποίοι είχαν προηγούμενη εμπειρία με τη δικαιοσύνη (κυρίως, όμως, την αστική). Οι τελευταίοι, στο σύνολό

¹⁴⁰ Katholieke Universiteit Leuven & Université de Liège (Επιστημονικοί υπεύθυνοι: R. Doutrelepont & G. Kellens, Ερευντές: P. Biren & M. Vandekeere), "Attitude de la population envers la justice", διανεμηθείσα εισήγηση στο διεθνές συνέδριο "Public opinion and the administration of justice", 25-27 Σεπτεμβρίου 2003, Leuven.

¹⁴¹ Σύμφωνα με τα πορίσματα της *Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας*, το 31,5% των Ελλήνων δήλωσε ότι έχει ελάχιστη ή μικρή εμπιστοσύνη στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, ενώ την απόλυτη δυσπιστία του στους πολιτικούς εκφράζει ρητά περισσότερο από το μισό των ερωτώμενων (καμία έως ελάχιστη εμπιστοσύνη: 52,6%). Αντίθετα, μεγαλύτερη είναι η εμπιστοσύνη απέναντι στο θεσμό της Αστυνομίας, εφόσον το 55,6% απάντησαν ότι την αντιμετωπίζουν με μεγάλη έως απόλυτη εμπιστοσύνη. Βλ. Π. Παναγιωτοπούλου, Β. Παπιδιάκου, «Όψεις συγκρότησης του κοινωνικού κεφαλαίου στην Ελλάδα», στο Π. Καφετζής, Θ. Μαλούτας, Ι. Τσίγκανου (Επιμ.), *Πολιτική-Κοινωνία-Πολίτες. Αναλύσεις δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας-ESS*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 2007, σ. σ. 247-267(258).

τους (δηλαδή, όσοι διέθεταν εμπειρία αστικών ή ποινικών δικαστηρίων) αμφισβητούσαν και την επαρκή γνώση των δικογραφιών από την πλευρά των παραγόντων της δίκης, κάτι το οποίο δεν εξέφραζε τη συνοδική εικόνα του δείγματος, παρά μόνο για τους δικαστές. Αντίθετα, οι εισαγγελείς και οι δικηγόροι θεωρήθηκαν επαρκώς ενημερωμένοι για τις υποθέσεις που δίκάζαν. Έτσι, το 55% των ερωτηθέντων δεν αμφισβητούν την ορθότητα των δικαστικών αποφάσεων, ενώ η θετική αυτή στάση είναι εντονότερη (66%) στην περίπτωση μη αμφισβήτησης του ενδεχομένου να επωφεληθούν οι ίδιοι μιας δίκαιης δίκης. Οι απόψεις αυτές είναι κυρίαρχες μεταξύ των ανδρών, όσων διαθέτουν ανώτερο επίπεδο μόρφωσης και των νεότερων, ενώ επιβεβαιώνεται ακόμη μία φορά η επικυριαρχία όσων έχουν προηγούμενη επαφή με την αστική ή ποινική δικαιοσύνη.

Είναι αξιοσημείωτες, στο πλαίσιο αυτό, οι ομοιότητες με την παλαιότερη ελληνική έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, για την απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα¹⁴², σύμφωνα με την οποία διαπιστώθηκε, μια σημαντική αμφισβήτηση των *ηθικών ιδιοτήτων* των δικαστών, δηλαδή της ανεξαρτησίας και του αδέκαστου της κρίσης τους αλλά μια μεγάλη εμπιστοσύνη στις *επαγγελματικές τους ιδιότητες* (τη νομική τους κατάρτιση και την ευρύτητα των αντιλήψεών τους). Συναφές είναι και το αποτέλεσμα της μειωμένης σχετικά εμπιστοσύνης των πολιτών απέναντι στη δικαστική διαδικασία, εφόσον μόνο το 56,1% πίστευε ότι θα τύχαινε μιας δίκαιης κρίσης αν ήταν κατηγορούμενος. Η σχετική αντιφατικότητα μεταξύ των πορισμάτων των ερευνών αυτών μπορεί να εξηγηθεί ως διαφοροποιημένη στάση απέναντι στο θεσμό της δικαιοσύνης, ο οποίος δεν αμφισβητείται και περιβάλλεται με κύρος, και απέναντι στους φορείς απονομής της δικαιοσύνης, οι οποίοι αμφισβητούνται ως προς τις ηθικές, κυρίως, ιδιότητές τους.

Το ανικανοποίητο που απορρέει, εξάλλου, από την εφαρμογή στην πράξη του θεσμικού πλαισίου γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις απόψεις των πολιτών σχετικά με τις απαγγελιζόμενες *ποινικές κυρώσεις*. Η βελγική έρευνα διαπίστωσε πως η πλειονότητα του δείγματος εκτιμούσε ότι οι ποινές δεν ήταν αρκετά σοβαρές. Η άποψη αυτή ενισχυόταν στις περιπτώσεις του οργανωμένου εγκλήματος, των σεξουαλικών εγκλημάτων και των ανθρωποκτονιών. Το αίτημα για αυστηροποίηση των ποινών που απορρέει από τα παραπάνω στοιχεία δεν συνάδει, φαινομενικά, με τη μεγάλη αποδοχή (79%) των εναλ-

¹⁴² Η. Δασκαλάκης κ. ά., *Η απονομή της ποινικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, όπ. παραπ., 1983, σ. 133επ. .

πλακτικών ποινικών κυρώσεων και της διαμεσολήβησης (82,3%), την οποία καταγράφει η ίδια έρευνα. Μια πολύ πιθανή εξήγηση αυτής της αντίφασης είναι ότι στην πρώτη περίπτωση, οι πολίτες θεωρούν τις ποινές επιεικείς, έχοντας κατά νου τις μορφές εγκληματικότητας που θεωρούν ως σοβαρότερες και απειλητικότερες με υπότροπους και 'επικίνδυνους' δράστες ενώ στη δεύτερη, επιδοκιμάζουν την αποφυγή εγκλήσιμου ή ακόμα και ποινικής δίκης, αναφερόμενοι, βασικά, σε ηπιότερες μορφές εγκληματικότητας και σε νέους και μη υπότροπους δράστες¹⁴³.

Και η προαναφερθείσα ελληνική έρευνα για την *απονομή της ποινικής δικαιοσύνης*, είχε διαπιστώσει μια αντίστοιχη τάση στις κοινωνικές αντιλήψεις, εφόσον με μικρή υπερχή (38,2%) οι απόψεις περί επιεικών ποινικών κυρώσεων ήταν οι περισσότερες. Αξίζει να αναφερθεί ότι τη στάση αυτή εξέφραζαν περισσότερο οι κάτοικοι της Αθήνας (49,4%), οι άνδρες (43,2%) και οι πιο μορφωμένοι. Ανάλογα με τις κατηγορίες αδικημάτων, τη μεγαλύτερη αυστηρότητα επέσυραν η ανθρωποκτονία με πρόθεση, ο βιασμός (κυρίως από τις γυναίκες) και τα ναρκωτικά. Η ληστεία συγκέντρωσε τις εντονότερες κοινωνικές αντιδράσεις των εμπόρων, βιομηχάνων, μικρεμπόρων και βιοτεχνών, προφανώς λόγω της πρόσληψης του ενδεχομένου θυματοποίησής τους¹⁴⁴. Οι σύγχρονες κοινωνικές στάσεις και αντιλήψεις σχετικά με την τιμωρητικότητα αποτυπώνονται και στην έρευνά μας για την «*ανασφάλεια, τιμωρητικότητα και αντεγκληματική πολιτική*»¹⁴⁵.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε την υπόθεση πως οι τιμωρητικές στάσεις συναρτώνται θετικά με τις ανικανοποίητες προσδοκίες

¹⁴³ E. Fattah & A. Normandeau, *La société face au crime*, στο Commission d'enquête sur l'administration de la justice en matière criminelle et pénale (Prevost), όπ. παραπ., annexe 4, Montréal, 1969 και Y. Brillou, Ch. Guérin, M. Lamarche, *Les attitudes du public canadien envers les politiques criminelles*, Rapport final, Centre International de Criminologie Comparée, Montréal, 1982.

¹⁴⁴ Η. Δασκαλάκης κ. ά., όπ. παραπ., 1983, σ. 193επ. .

¹⁴⁵ Χ. Ζαραφώνιου, Ν. Κουράκης (Επιστημ. Υπεύθυνοι), *Ανασφάλεια, τιμωρητικότητα και αντεγκληματική πολιτική*, υπό έκδοση στη σειρά του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών, Εκδ. Α. Σάκκουλης. Πρόκειται για μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 2006 σε τρεις περιοχές της ελληνικής πρωτεύουσας και βασίζεται στη συνεργασία του ΠΜΣ Εγκληματολογίας του Τομέα Εγκληματολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου και του Εργαστηρίου Ποινικών και Εγκληματολογικών Ερευνών της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τα κυριότερα πορίσματά της περιγράφονται *infra*, σ. 132επ.

από τη λειτουργία του συνοδικού συστήματος απονομής της ποινικής δικαιοσύνης. Στις περιπτώσεις που αμφισβητούνται οι βασικές αρχές λειτουργίας του, όπως είναι η *ισότητα των πολιτών έναντι του νόμου*, η *δίκαιη δίκη* και η *καταλληλότητα των ποινικών κυρώσεων*, τότε εντείνεται η απαίτηση για αυστηρότερες ποινές. Όλα τα παραπάνω επηρεάζονται, εξάλλου, σημαντικά και από τη σχετική με το εγκληματικό φαινόμενο πληροφόρηση καθώς και από την ανασφάλεια που απορρέει από αυτό.

γ. Πολύ συχνά οι έρευνες για την τιμωρητικότητα απευθύνονται ταυτόχρονα σ' ένα δείγμα κοινού και σ' ένα δείγμα δικαστικών λειτουργών, στο πλαίσιο της συγκριτικής προσέγγισης της *υποκειμενικής* με την *αντικειμενική τιμωρητικότητα*. Αντιπροσωπευτική αυτού του είδους είναι η έρευνα του πανεπιστημίου της Λωζάννης για την «*τιμωρητικότητα και το ρόλο της μονάδας κύρωσης στο μέγεθος της ποινής*»¹⁴⁶. Η μεθοδολογία της έρευνας βασίστηκε στην *προσομοίωση δικαστικών αποφάσεων* που αφορούσαν τέσσερις ποινικές υποθέσεις¹⁴⁷. Με δεδομένη την ενοχή των κατηγορουμένων σε όλες τις υποθέσεις, ζητήθηκε τόσο από τους δικαστές όσο και από το κοινό να επιβάλουν ποινικές κυρώσεις, αφού είχαν λάβει προηγουμένως όλες τις απαραίτητες πληροφορίες σχετικά με τις δικογραφίες. Οι υποθέσεις αφορούσαν: έναν υπότροπο οδηγό, ο οποίος έτρεχε με 232 χλμ/ώρα σ' ένα τμήμα του οδικού δικτύου με όριο τα 120 χλμ/ώρα (υπόθεση Α), έναν πολυ-υπότροπο διαρρήκτη (υπόθεση Β), έναν βιαστή (υπόθεση Γ) και έναν τραπεζικό, ο οποίος καταχράστηκε πάνω από 650.000 ευρώ (υπόθεση Δ). Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δείγμα 606 πολιτών, οι οποίοι δέχθηκαν να συμπληρώσουν τηλεφωνικά το ερωτηματολόγιο, τον Οκτώβριο 2000, και σε 290 δικαστές, οι οποίοι το απέστειλαν με το ταχυδρομείο, το Μάιο του ίδιου έτους. Αξίζει να σημειωθεί η ιδιαίτερη συμβολή αυτής της έρευνας στην πρακτική εφαρμογή της αντεγκληματικής πολιτικής, εφόσον αξιολογεί θετικά το ρόλο του διαφορετικού υπολογισμού των ποινών στο τελικό μέγεθός τους.

Η σύγκριση των επιβληθεισών ποινών οδήγησε στη διαπίστωση πως το κοινό ήταν παντού αυστηρότερο από τους δικαστές, με εντυπωσιακή εξαί-

¹⁴⁶ A. Khun (Dir.) A. Jayet & P. Villetaz (Coll.), *La punitivité et le rôle de l'unité de sanction dans le quantum de la peine*, Rapport scientifique final, Université de Lausanne, Faculté de Droit, Novembre 2001.

¹⁴⁷ A. Khun, P. Villetaz, A. Willi-Jayet, "L' influence de l' unité de sanction dans les peines infligées par les juges et celles désirées par le public", *Déviance et Société*, vol. 29, No2, 2005, σ. σ. 221-230(223).

ρρηση την περίπτωση του τραπεζικού. Η διαπίστωση αυτή είναι ενδεικτική της στάσης του κοινού απέναντι στην εγκληματικότητα του «*λευκού περιλαίμιου*», στην οποία δεν αποδίδεται η ίδια βαρύτητα με τα υπόλοιπα αδικήματα. Οι δικαστές, αντίθετα, την αξιολογούν ισότιμα. Το πόρισμα αυτό επιβεβαιώνει και πάλι τη γενική εικόνα του κοινού που ανησυχεί για μία κατηγορία εγκλημάτων, τα εγκλήματα βίας, τα οποία δεν αντιπροσωπεύουν πάνω από το 10% της συνολικής εγκληματικότητας, παρότι προβάλλονται κατά κόρον από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Οι απαντήσεις των δειγμάτων εξετάστηκαν και στη βάση των ατομικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων τους. Έτσι, αν και η γενική εικόνα δεν επηρεάζεται σημαντικά από το φύλο των ερωτώμενων, διαπιστώθηκαν διαφοροποιήσεις ως προς τις απόψεις τους για τις *λειτουργίες της ποινής* με τους άνδρες δικαστές να ενδιαφέρονται περισσότερο για τη *γενική και ειδική πρόληψη*, ενώ τις γυναίκες για την *επανακοινωνικοποίηση* και τη *συνειδητοποίηση*. Στο κοινό δεν διαπιστώθηκαν αντίστοιχες διαφοροποιήσεις και επικράτησε, γενικά, ο ρόλος της ποινής στην *επανακοινωνικοποίηση*. Ήρθαν σε δεύτερη μοίρα, έτσι, οι *λειτουργίες της εξουδετέρωσης, της τιμωρίας και της συνειδητοποίησης*. Ούτε η ηλικία διαδραμάτισε ουσιαστικό ρόλο στις απαγορευθείσες ποινές από τους δικαστές αν και διαφοροποίησε τις στάσεις των νεότερων, οι οποίοι ιεράρχησαν τις βασικότερες λειτουργίες των στερητικών της ελευθερίας ποινών ως εξής: *επανακοινωνικοποίηση, συνειδητοποίηση και τιμωρία*. Οι αρχαιότεροι έδωσαν, ωστόσο, προτεραιότητα στην τιμωρία ως βασική λειτουργία της ποινής, και ακολούθησε η *ειδική πρόληψη* και η *επανακοινωνικοποίηση*. Αντίθετα με τους δικαστές, οι απαντήσεις του κοινού διαφοροποιούνται ελαφρά ανάλογα με την ηλικία, στην περίπτωση υπέρβασης του ορίου ταχύτητας (υπόθεση Α), με τιμωρητικότερα τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, και του βιασμού (υπόθεση Γ), στον οποίο τιμωρητικότεροι ήταν οι νέοι. Αναφορικά με τις βασικές λειτουργίες της ποινής, επικράτησε και πάλι η *επανακοινωνικοποίηση* και ακολούθησε η *εξουδετέρωση* για τα άτομα κάτω των 50 ετών και η τιμωρία για τους πιο ηλικιωμένους. Ούτε το μορφωτικό επίπεδο οδήγησε σε διαφοροποιήσεις μεταξύ των δικαστών, ενώ στο κοινό παρατηρήθηκε ότι η τιμωρητικότητα ήταν μεγαλύτερη όταν το επίπεδο μόρφωσης ήταν χαμηλότερο.

Βέβαια, τα παραπάνω συμπεράσματα απορρέουν από τον υπολογισμό των μέσων όρων των ποινών που επέβαλαν οι δύο ομάδες, με αποτέλεσμα ότι το τελικό αποτέλεσμα επηρεάστηκε από τις υπερβολικά μακρόχρονες ποινές που επέβαλε μια μικρή ομάδα κοινού. Η ιδιαίτερα *τιμωρητική* αυτή

ομάδα του κοινού είχε τα εξής *χαρακτηριστικά*: ήταν κάτοικοι μεγάλων πόλεων, προερχόμενοι από σχετικά φτωχικές οικογένειες, χωρίς ξεκάθαρη πολιτική τοποθέτηση και με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Η έρευνα επισημαίνει, λοιπόν, ότι το μεγαλύτερο μέρος του κοινού φαίνεται μάλλον ικανοποιημένο με τις απαγγελλόμενες από τους δικαστές κυρώσεις. Το γεγονός, μάλιστα, ότι οι ποινές απαγγέθηκαν σε διαφορετικές μονάδες (χρόνια, μήνες, εβδομάδες, ημέρες) έδειξε ότι το τελικό τους μέγεθος επηρεάζεται από τη μονάδα μέτρησης. Έτσι, ένας υπολογισμός της ποινής σε χρόνια καταλήγει σε αυστηρότερες ποινές, ενώ αντίθετα, ο υπολογισμός των ποινών σε ημέρες ή εβδομάδες για τα μικρότερης βαρύτητας αδικήματα, οδηγεί σε ηπιότερες ποινές. Υποστηρίζεται, στο πλαίσιο αυτό, η άποψη αλληλαγής του τρόπου επιμέτρησης των ποινών και δυνατότητας επιλογής μεταξύ περισσότερων μονάδων, δεδομένης αφ' ενός της πάγιας αρνητικής στάσης των δικαστών απέναντι στους μεγάλους αριθμούς και αφ' ετέρου, της δυνατότητας χρήσης και ενδιάμεσων μονάδων (π.χ., 1 χρόνος και 2 μήνες). Τα παραπάνω θα μείωναν, σύμφωνα με την άποψη αυτή, το τελικό μέγεθος των ποινών και την τιμωρητικότητα των δικαστών.

Η έρευνα τοποθετείται, επίσης, και στο θεμελιώδες ερώτημα του συσχετισμού μεταξύ υποκειμενικής και αντικειμενικής τιμωρητικότητας ή, με άλλα λόγια, μεταξύ 'κοινής γνώμης' και αυστηρότητας των δικαστικών αποφάσεων¹⁴⁸. Ο προβληματισμός αυτός παραπέμπει, ουσιαστικά, στο ρόλο των κυρίαρχων ηθικών και κοινωνικών αξιών τις οποίες συμβολίζουν οι ποινικοί νόμοι, σύμφωνα με το συναινετικό πρότυπο. Το γεγονός ότι οι νεότεροι αποδέχονται ευκολότερα μια σημαντική νομοθετική τροποποίηση (όπως είναι, για παράδειγμα, η κατάργηση της θανατικής ποινής) αποτελεί, κατά μια άποψη, αποτέλεσμα της *γενιάς/ηλικιακής σειράς* (cohort) στην οποία ανήκουν και η οποία δεν είχε γαλουχηθεί με παρελθόντα πρότυπα¹⁴⁹.

Πολλές διεθνείς έρευνες διαπιστώνουν έναν ισχυρό συσχετισμό μεταξύ των στάσεων των ερωτώμενων και των ακολουθούμενων δικαστικών πρακτικών στη χώρα τους. Ενδεικτικό είναι το παράδειγμα σύγκρισης 16 ευρω-

¹⁴⁸ A. Khun (Dir.) A. Jayet & P. Villetaz (Coll.), *La punitivité et le rôle de l'unité de sanction dans le quantum de la peine*, όπ. παραπ., 2001, σ. 30επ.

¹⁴⁹ M. Killias, *Précis de Criminologie*, 2001, όπ. παραπ., σ. 421, ο οποίος επικαλείται, μάλιστα, το παράδειγμα της μεγάλης συναίνεσης κατά της θανατικής ποινής στην Ελβετία, επειδή δεν υφίσταται πλέον τέτοια γενιά, λόγω της πρώιμης κατάργησης της ποινής του θανάτου.

παϊκών χωρών, το οποίο καταλήγει στο θετικό συσχετισμό μεταξύ του ποσοστού όσων επιθυμούν μια ποινή ανώτερη των 6 μηνών για έναν 21χρονο υπότροπο διαρρήκτη που έκλεψε μια συσκευή τηλεόρασης με το δείκτη εγκλημασιού της χώρας προέλευσής τους¹⁵⁰. Έναν παρόμοιο συσχετισμό διαπίστωσε και η προαναφερθείσα γερμανική έρευνα, μέσα από τη σύγκριση μιας πρώην ανατολικογερμανικής με μια πρώην δυτικογερμανική πόλη¹⁵¹. Αξίζει, επίσης, να αναφερθεί και το αμερικανικό παράδειγμα της θεαματικής αύξησης των ευνοϊκών για τη θανατική ποινή απόψεων το χρονικό διάστημα 1965-1997 (από 38% σε 75%), με σημείο αιχμής τη δεκαετία 1970-80, δηλαδή αμέσως μετά την νομοθετική επαναφορά της¹⁵². Όμως και η δεκαετία του 1990 αποτελεί για τις ΗΠΑ μια εποχή έντονης τιμωρητικότητας τόσο *υποκειμενικής* (στάσεις κοινού) όσο και *αντικειμενικής* (επίσημη κοινωνική αντίδραση). Είναι η δεκαετία της '*μηδενικής ανοχής*', κατά την οποία επικράτησε μια τάση «μαζικών φυλακίσεων σ' ένα βαθμό που δεν είχε κανένα προηγούμενο σε μια σύγχρονη δημοκρατία και την αναβίωση ενός 'κράτους-φονιά' παραδομένου στην επιταχυμένη εκτέλεση ενός αυξανόμενου αριθμού εγκλημάτων»¹⁵³.

Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, η σχέση μεταξύ *αντικειμενικής* και *υποκειμενικής* τιμωρητικότητας δεν είναι αιτιώδης, ενώ είναι πολύ πιθανό να είναι και αμφίδρομη. Όπως προκύπτει και από την κλασική έρευνα των R. Boudon & A. Davidovich, οι «*κοινωνικοί μηχανισμοί καταστολής*» διαμορφώνονται μέσα

¹⁵⁰ M. Killias, "La criminalisation de la vie quotidienne et la politisation du droit pénale", *Revue de droit suisse*, 129 II/4, 1995, σ. σ. 365-458, όπως περιγράφεται στο ίδιο, *Précis de Criminologie*, 2001, όπ. παραπ., σ. 420. Βλ., επίσης J. J. M. van Dijk, P. Mayew, M. Killias, *Experiences of crime across the world*, Deventer/Boston, Kluwer, 1990, όπου επιβεβαιώνεται ο συσχετισμός αυτός.

¹⁵¹ H. Kury, U. Smartt, "Attitudes to punishment: international comparisons", όπ. παραπ., 2003.

¹⁵² K. Maguire, A. L. Pastore, *Sourcebook of criminal justice statistics*, 1997, Washington D. C., US Depart. of Justice, 1998, όπ. παραπέμπεται στο M. Killias, *Précis de Criminologie*, 2001, όπ. παραπ., σ. 420.

¹⁵³ D. Garland, *The culture of control*, όπ. παραπ., 2001, σ. 135. Όπως αναφέρει ο P. Landreville («Από την κοινωνική ένταξη στη διαχείριση των κινδύνων;» όπ. παραπ., 2005, σ. 1466) ο δείκτης φυλάκισης στους 100.000 κατοίκους, στις ΗΠΑ, αυξήθηκε από 175 το 1970 σε 645 το 1997 και πάνω από 700 στις μέρες μας. Είναι αξιοσημείωτο πως ο δείκτης αυτός ήταν 990 για τους ενήλικους λευκούς άνδρες και 6.838 για τους ενήλικους αφροαμερικανούς άνδρες.

από τις πιέσεις που ασκεί το κοινωνικό σώμα στη δικαστική οργάνωση και, αντίστοιχα, τις αντιδράσεις της τελευταίας απέναντι στις πιέσεις αυτές. Η εγκατάλειψη της ποινικής δίωξης είναι μία πλευρά των συνεπειών της διαντίδρασης μεταξύ των διαδικασιών μεταφοράς της κοινωνικής πίεσης στην ποινική δικαιοσύνη και των αντιδράσεων στις εν λόγω πιέσεις από αυτήν¹⁵⁴.

Ένα δεύτερο ερώτημα που τίθεται στο πλαίσιο του ουσιαστικού προβληματισμού που απορρέει από την παραπάνω ελβετική έρευνα¹⁵⁵, αφορά τις διαφορές που διαπιστώνονται μεταξύ των στάσεων του κοινού και των στάσεων των δικαστών. Στην εν λόγω έρευνα, όπως ήδη λήσαστε και στις περισσότερες, επιβεβαιώνεται η μεγαλύτερη τιμωρητικότητα του κοινού σε σχέση με τους δικαστές¹⁵⁶. Η διαφορά αυτή εξηγείται μέσα από το επίπεδο πληροφόρησης για το ποινικό σύστημα, το οποίο όταν είναι υψηλό αμβλύνει σημαντικά τις τιμωρητικές στάσεις. Έτσι, παρότι οι πολίτες που απάντησαν με τη μέθοδο των προσομοιωμένων δικαστικών αποφάσεων στην έρευνα αυτή, θεωρούσαν την ποινική δικαιοσύνη ως πολύ επιεική, δεν διαφοροποιήθηκαν ουσιαστικά από τους δικαστές αναφορικά με την ιεράρχηση των λειτουργιών της ποινής. Και οι δύο ομάδες συμφώνησαν ότι η *κοινωνική επανένταξη* και η *τιμωρία* του εγκληματία έχουν, βασικά, προτεραιότητα ως λειτουργίες της ποινής, καθώς και ότι η *ικανοποίηση του θύματος* έχει μικρότερη σημασία. Παρόλα αυτά, οι εφαρμοστές του νόμου απέδωσαν πρωταρχική σημασία στη γενική και ειδική πρόληψη ενώ οι πολίτες στην προστασία της κοινωνίας μέσω της εξουδετέρωσης των εγκληματιών. Είναι προφανές ότι οι ιεραρχήσεις αυτές επηρεάζονται σημαντικά από τους ρόλους που υιοθετούνται κατά περίπτωση. Έτσι, στην περίπτωση των δικαστών εκφράζεται το πνεύμα της *επίσημης κοινωνικής αντίδρασης* και επικρατούν οι βασικές αρχές του ποινικού δικαίου για τις λειτουργίες της ποινής, ενώ στην περίπτωση του κοινού επι-

¹⁵⁴ R. Boudon & A. Davidovich, "Les mecanismes sociaux des abandons des poursuites", *L'année sociologique*, 1964, σ. σ. 111-244 (233επ.). Η έρευνα αυτή περιγράφεται αναλυτικά στο Χ. Ζαραφωνίτου, *Εμπειρική Εγκληματολογία*, β' έκδ., 2004, σ. σ. 175-178.

¹⁵⁵ A. Khun (Dir.) A. Jayet & P. Villetaz (Coll.), *La punitivité et le rôle de l'unité de sanction dans le quantum de la peine*, όπ. παραπ., 2001, σ. 31.

¹⁵⁶ Στο σημείο αυτό διαφοροποιείται η παλαιότερη ελληνική έρευνα (Η. Δασκαλάκης κ. ά., όπ. παραπ., 1983, σ. 244) εφόσον το 60,7% των πολιτών ήταν αντίθετο με τη διατήρηση της θανατικής ποινής, σε αντίθεση με το 59,7% των δικαστών ήταν υπέρ της διατήρησής της, για λόγους γενικής πρόληψης, ενώ μόνο το 34,5% θεωρούσε ότι έπρεπε να καταργηθεί γιατί έθιγε την αξία της ανθρώπινης ζωής. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε ενώ ακόμα δεν είχε καταργηθεί η θανατική ποινή στην Ελλάδα αν και είχε περιπέσει σε αχρησία. [Η θανατική ποινή καταργήθηκε με το άρ. 1 παρ. 12β του Ν. 2207/1994].

κρατούν, κυρίως οι κοινωνικά και ατομικά διαμορφωμένες ανησυχίες τους και, άρα, οι απαντήσεις τους αντανακλούν τις *άτυπες κοινωνικές αντιδράσεις* απέναντι στο εγκληματικό φαινόμενο.

II. Σε κάθε περίπτωση η εμπειρική διερεύνηση του θέματος απαιτεί την ποιοτικότερη εξέτασή του, μέσα από τη μελέτη ευρύτερων κοινωνικο-ιδεολογικών συνιστωσών. Στο πεδίο αυτό εντάσσεται η μεταγενέστερη έρευνά μας, με τίτλο «*Ανασφάλεια, τιμωρητικότητα και αντεγκληματική πολιτική*»³⁰⁷. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε την άνοιξη και το φθινόπωρο του 2006, σε τρεις περιοχές της πρωτεύουσας, οι οποίες επελέγησαν με κριτήρια, κυρίως, κοινωνικοοικονομικά, έτσι ώστε η γεωγραφική τους θέση να αντανakλά και τη διαφοροποιημένη στη βάση αυτή σύνθεση του πληθυσμού τους. Συναφές είναι και το κριτήριο της ποιότητας ζωής που συνδέεται με τη μορφή και το επίπεδο των περιβαλλοντικών συνθηκών καθώς και των λοιπών δραστηριοτήτων που είναι εγκαταστημένες σε κάθε περιοχή και προσδιορίζουν τη φυσιογνωμία τους³⁰⁸.

³⁰⁶ Ο πρώτος λόγος (23,7%) που εξηγούσε την ανασφάλειά τους να κυκλοφορούν μόνοι το βράδυ, στο δρόμο, ήταν η ύπαρξη πολλών αλλοδαπών, σύμφωνα με την ίδια έρευνα (Χ. Ζαραφωνίτου, 2004, όπ. παραπ., και της ίδιας 2006, όπ. παραπ., σ. 1037).

³⁰⁷ Χ. Ζαραφωνίτου, Ν. Κουράκης (Επιστημ. Υπεύθυνοι), *Ανασφάλεια, τιμωρητικότητα και αντεγκληματική πολιτική*, όπ. παραπ.

³⁰⁸ Σύμφωνα με τα παραπάνω, επελέγη μια περιοχή της Δυτικής Αθήνας (Π1- Αιγάλεω), με αναπτυγμένη τα τελευταία χρόνια αστική ανάπτυξη, καθώς αυξήθηκαν ιδιαίτερα οι εμπορικές δραστηριότητες, οι σχολικές εγκαταστάσεις, τα κέντρα διασκέδασης αλλά και οι πολυκατοικίες και της οποίας οι κάτοικοι είναι, κατά κύριο λόγο, μεσαίου κοινωνικο-οικονομικού status. Η μορφή του περιβάλλοντος δεν είναι υποβαθμισμένη, όμως υπάρχουν αρκετές φτωχογειτονίες και βιομηχανική ζώνη. Η δεύτερη περιοχή (Π2- Π. Ψυχικό) είναι εκ διαμέτρου αντίθετη και τοποθετείται στην Ανατολική Αθήνα, χαρακτηρίζεται για το ιδιαίτερα υψηλό οικονομικό επίπεδο των κατοίκων της, τις πολύ υψηλές αντικειμενικές αξίες της γης, τις βέλτιστες σε σχέση με τα ισχύοντα στην πρωτεύουσα περιβαλλοντικές συνθήκες και τη σχεδόν αμιγή φυσιογνωμία της ως περιοχή κατοικιών, πρεσβειών και ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων. Τέλος, η τρίτη περιοχή είναι αντιπροσωπευική του κέντρου της Αθήνας (ΠΚ- Ομόνοια) και οριοθετείται βάσει της τοπικής αρμοδιότητας του Αστυνομικού της Τμήματος. Χαρακτηρίζεται από τις εμπορικές και οικονομικές δραστηριότητες που είναι εκεί εγκατεστημένες, το πυκνό συγκοινωνιακό δίκτυο, τη μεγάλη κυκλοφοριακή κίνηση, τις χαμηλές περιβαλλοντικές προδιαγραφές, την πληθυσμιακή ανομοιογένεια και αρκετές περιοχές που συνδέονται με εμφανή διακίνηση ναρκωτικών. Ειδικότερα στα κεντρικά σημεία, οι κατοικίες είναι λιγοστές και πολύ υποβαθμισμένες. Αντίθετα, στα περιφερειακά της σημεία, οι κατοικίες πληθαίνουν και είναι μόλις χαμηλών αντικειμενικών αξιών.

Η μεθοδολογία επιλογής του δείγματος βασίστηκε στη στρωματοποιημένη ανάληψη βάσει των διοικητικών υποδιαίρέσεων που αποτυπώνονται στους χάρτες των περιοχών. Ακολούθησε ταξινόμηση σε δέκα ευρύτερα οικοδομικά τετράγωνα, με άξονα το μέγεθός τους και τις οδικές αρτηρίες, από τα οποία προήλθαν ισομερώς τα 150 άτομα (1 από κάθε νοικοκυριό) της κάθε περιοχής, ώστε το τελικό δείγμα να αποτελείται από 450 άτομα και των δύο φύλων, ηλικίας 15 ετών και άνω. Τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια ήταν τελικά, 444 ή διαφορετικά ένα ποσοστό 98,6%³⁰⁹. Η συμπλήρωση των ερωτηματολογίων έγινε πόρτα-πόρτα από τους ειδικά εκπαιδευμένους ερευνητές υπό την εποπτεία των επιστημονικών υπευθύνων της έρευνας.

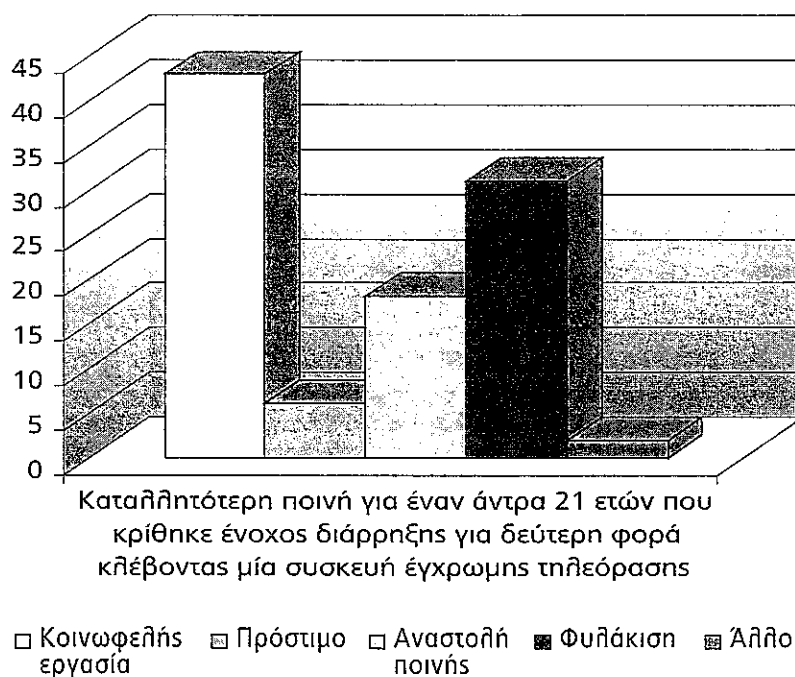
Η τιμωρητικότητα εξετάστηκε σε δύο, κυρίως, επίπεδα ένα πιο συγκεκριμένο μέσα από την ερώτηση «*Ποια θεωρείτε καταλληλότερη ποινή για έναν άνδρα 21 ετών, ο οποίος συνελήφθη για δεύτερη φορά για διάρρηξη κατοικίας και τη δεύτερη αυτή φορά έκλεψε μια συσκευή τηλεόρασης*» βάσει των απαντήσεων στην οποία θεωρούνται ως περισσότερο «τιμωρητικοί» όσοι επέλεξαν ως καταλληλότερη ποινή τη φυλάκιση, κατά τρόπο αντίστοιχο με την αξιολόγηση της Διεθνούς Έρευνας Θυματοποίησης και ένα γενικότερο επίπεδο, το οποίο προκύπτει από τις απαντήσεις στην ερώτηση «*ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η σημαντικότερη σκοπιμότητα της ποινής που επιβάλλουν τα δικαστήρια;*». Στη βάση αυτή, ως τιμωρητικότεροι θεωρούνται εκείνοι που υιοθετούν την απάντηση για την «τιμωρία του εγκληματία, ώστε να *'πληρώσει'* για τις πράξεις του». Η τιμωρητικότητα μελετήθηκε, επίσης μέσα από τις απόψεις του δείγματος περί αυστηρότητας ή επιείκειας των απαγγελιζόμενων ποινών, καθώς και μέσα από τη συμφωνία ή διαφωνία τους σε μια σειρά ζητήματα ευρύτερου κοινωνικού και στενότερου εγκληματολογικού χαρακτήρα, όπως η θανατική ποινή.

α) Αναφορικά με την πρώτη ερώτηση διαπιστώθηκε ότι η πλειονότητα (43%) των ερωτώμενων θεώρησε ως καταλληλότερη ποινή την *κοινωνική εργασία* (Σχεδιάγραμμα 19). Ωστόσο ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 31% επέλεξε τη *φυλάκιση*, για κάποιο όχι ιδιαίτερα σοβαρό αδίκημα, σαν αυτό του παραδείγματος³¹⁰.

³⁰⁹ Στην έρευνα δεν συμπεριελήφθησαν καθόλου αλλοδαποί προκειμένου να επιτευχθεί μεγαλύτερη ομοιογένεια του δείγματος.

³¹⁰ Σύμφωνα με τα δεδομένα της Ευρωπαϊκής Έρευνας Θυματοποίησης, η Ελλάδα κατατάσσεται στην έκτη θέση μεταξύ των χωρών που οι κάτοικοί τους επιλέγουν τη φυλάκιση, με ποσοστό μικρότερο του 30%. Ο ευρωπαϊκός Μ. Ο. ήταν 25% για τη φυλάκιση και στην πρώτη θέση κατατάσσεται το Η. Β., με ποσοστό μεγαλύτερο του 50%, ενώ στις τελευταίες θέσεις βρίσκονται η Γαλλία και η Αυστρία με ποσοστό ελαφρά πάνω από το 10%, Euics report, όπ. παραπ., 2005, σελ. 88.

Σχεδιάγραμμα 19
Επιλογή καταλληλότερης ποινής

Έτσι, και παρότι δεν προκύπτει μια γενικότερη τιμωρητική στάση του δείγματος βάσει των προαναφερθέντων απαντήσεων, αξίζει να εμβαθύνουμε σε εκείνους που είναι τιμωρητικότεροι, εφόσον επέλεξαν ως καταλληλότερη ποινή τη φυλάκιση. Η επιλογή της φυλάκισης γίνεται, λοιπόν, από:

- το 33,0% του συνόλου των γυναικών έναντι του 28,8% του συνόλου των ανδρών
- του 33,5% του συνόλου των έγγαμων έναντι του 29,8% του συνόλου των άγαμων
- του 32,2% όσων είχαν παιδιά έναντι 29,7% όσων δεν είχαν
- του 33,3% εκείνων που χαρακτήριζαν ως άνετη την οικονομική τους κατάσταση έναντι 31,1% όσων την χαρακτήριζαν ως ανεπαρκή και 29,0% ως μέτρια
- 31,9% όσων διέθεταν ιδιόκτητη κατοικία έναντι 28,4% μισθωμένη

- του 35,3% εκείνων που διέμεναν στην περιοχή τους έως 1 χρόνο, έναντι 30,5% εκείνων που διέμεναν εκεί πάνω από 5 χρόνια και 29,5% εκείνων που διέμεναν στην περιοχή κατοικίας τους από 1-5 χρόνια
- του 50,0% εκείνων με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης έναντι 35,5% με μέσο επίπεδο και 24,6% με ανώτατο (στατιστικά πολύ σημαντικό, $p < .009$)
- του 37,0% εκείνων με δεξιά πολιτική τοποθέτηση έναντι 32,9% με κεντρώα και 24,8% με αριστερή
- του 58,3% των ατόμων ηλικίας 15-18 ετών, έναντι 36,0% των άνω των 70 ετών, 35,0% των 53-69, 32,1% των 19-35 και 25,5% των 36-52 ετών.

Είναι προφανές ότι οι παραπάνω διαφοροποιήσεις των ατομικών χαρακτηριστικών συμβάλλουν περισσότερο στην περιγραφή της ομάδας αυτής παρά στη σύγκρισή της, εφόσον τα αποτελέσματα δεν έχουν (πλην ενός) στατιστική σημαντικότητα³¹¹ και άρα δεν υπάρχει η δυνατότητα γενίκευσής τους. Έτσι, το σημαντικότερο στοιχείο είναι η σύνδεση της επιλογής της φυλάκισης με το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, γεγονός που μπορεί να ερμηνεύεται μέσα από τη διάδοση της εν λόγω ποινής ως 'βασικής' και 'κυρίαρχης' στις ευρύτερες κοινωνικές αντιλήψεις που δεν απορρέουν από ειδικότερες γνώσεις. Αρκετά σημαντική αποδεικνύεται, επίσης, η δεξιά πολιτική τοποθέτηση με τάση άμβλυωσης της τιμωρητικότητας προς το κέντρο και πολύ περισσότερο προς την αριστερά καθώς και η αναφορά στη φυλάκιση από τα άτομα πολύ νεαρής ηλικίας με τάση άμβλυωσης προς ωριμότερες ηλικιακές ομάδες, γεγονός συνδεδεμένο, ενδεχομένως, με το ρόλο των επικοινωνιακών μέσων (τηλεόραση, κινηματογράφος, παιχνίδια ηλεκτρονικού υπολογιστή κλπ).

Η απάντηση αυτή επελέγη, επίσης, κατά κύριο λόγο από:

- εκείνους που αισθάνονται ανασφάλεια όταν κυκλοφορούν μόνοι στην περιοχή όπου κατοικούν/εργάζονται όταν βραδιάζει (35,7% έναντι του 25,0% εκείνων που αισθάνονται ασφάλεια) (στατιστικά σημαντικό, $p < .018$)
- εκείνους που φοβούνται, ειδικότερα μην πέσουν θύματα κλοπών και διαρρήξεων (16,4% έναντι 3,3% όσων δεν αναφέρονται στη συγκεκριμένη μορφή εγκληματικότητας) (στατιστικά πολύ σημαντικό, $p < .007$)

³¹¹ Η στατιστική σημαντικότητα ελέγχεται με τα Chi-Square Tests και θεωρείται πολύ σημαντική όταν το Pearson Chi-Square $< 0,01$ και σημαντική όταν είναι $< 0,05$. Σε κάθε περίπτωση η στατιστική σημαντικότητα, δηλαδή η δυνατότητα γενίκευσης των ερευνητικών πορισμάτων δεν υφίσταται στις περιπτώσεις που το Pearson Chi-Square $> 0,1$. Στο διάστημα μεταξύ 0,05 - 0,1, το chi-square test δείχνει περισσότερο μια τάση που διαφαίνεται προς τη δεδομένη κατεύθυνση και για λόγους "επιχειρησιακού" το αναφέρουμε στο κείμενο ως "στατιστικά σχετικά σημαντικό".

- εκείνους των οποίων η ανασφάλεια προκαλείται κυρίως από ληστείες τραπεζών (42,9% έναντι 35,2% όσων δεν αναφέρονται σ' αυτές) (στατιστικά σχετικά σημαντικό, $p < .068$)
- εκείνους των οποίων η ανασφάλεια προκαλείται από βανδαλισμούς (42,9% έναντι 35,2% όσων δεν αναφέρονται σ' αυτούς) (στατιστικά σχετικά σημαντικό, $p < .068$)
- εκείνους που δήλωσαν άμεση εμπειρία θυματοποίησης μέσα στην τελευταία πενταετία (36,9% έναντι 28,5% όσων δεν είχαν θυματοποιηθεί) (στατιστικά σχετικά σημαντικό, $p < .056$)
- εκείνους που κατήγγειλαν την θυματοποίησή τους στην αστυνομία (38,7% έναντι του 32,4% όσων δεν το κατήγγειλαν)
- όσους θεωρούν ότι τα τελευταία πέντε χρόνια η εγκληματικότητα έχει αυξηθεί (33,3% έναντι του 25,0% εκείνων που θεωρούν ότι παρέμεινε σταθερή και του 17,6% που θεωρούν ότι έχει μειωθεί)
- εκείνους που ιεραρχούν την ανεργία ως το σημαντικότερο πρόβλημα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας, (σε ποσοστό 32,7% έναντι του 27,2% όσων προβαίνουν σε διαφορετική ιεράρχηση)
- εκείνους που θεωρούν ότι η εγκληματικότητα είναι το σημαντικότερο πρόβλημα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας (43,2% έναντι 25,5% των υπολοίπων) (στατιστικά πολύ σημαντικό, $p < .000$)
- εκείνους που ιεραρχούν ως σημαντικότερο κοινωνικό πρόβλημα τη συνεχή προσέλευση αλλοδαπών στη χώρα (49,0% έναντι 25,5% των υπολοίπων) (στατιστικά πολύ σημαντικό, $p < .000$).

Η στατιστικά σημαντική σύνδεση της τιμωρητικότητας, που απορρέει μέσα από την επιλογή της φυλάκισης ως καταλληλότερης ποινής για το προαναφερθέν σενάριο, με το φόβο του εγκλήματος επιβεβαιώνει τα πορίσματα των προηγούμενων ερευνών μας. Η σύνδεση αυτής της μορφής τιμωρητικότητας με την προερχόμενη από τα εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας ανασφάλεια παραπέμπει άμεσα στη διάδοση αυτής της μορφής εγκληματικότητας, ενώ η αναφορά στη συνεχή προσέλευση αλλοδαπών στην Ελλάδα και στην εγκληματικότητα ως τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα όσων επιλέγουν την ποινή αυτή, δείχνει πράγματι μια γενικότερη κοινωνική ανησυχία και μια μεγαλύτερη τιμωρητικότητα απέναντι στους μετανάστες. Σχετικά σημαντική είναι και η σύνδεση με την αναφερθείσα στο πλαίσιο αυτό άμεση εμπειρία θυματοποίησης.

β) Η μελέτη των απόψεων του δείγματος σχετικά με τη σκοπιμότητα των ποινών δεν οδήγησε στη συναγωγή κάποιας κυρίαρχης τάσης εξαιτίας της διασποράς των καταγραφεισών απαντήσεων. Είναι αξιοσημείωτο ότι το 84% του συνόλου των απαντήσεων ισοκατανέμεται στις εξής τέσσερις κατηγορίες (πίνακας 8):

- προστασία της κοινωνίας από το έγκλημα (25,3%),
- τιμωρία του εγκληματία ώστε να πληρώσει για τις πράξεις του (20,2%),
- εκφοβισμός μελλοντικών εγκληματιών (19,8%) και
- βελτίωση-κοινωνική επανένταξη τους (18,1%).

Μέσα από τις παραπάνω επιλογές αντανakλώνται οι εξής σκοπιμότητες της ποινής:

- η κοινωνική άμυνα,
- η ανταπόδοση του κακού που προξένησε ο δράστης με την πράξη του,
- η γενική ποινική πρόληψη μέσω του παραδειγματισμού,
- η βελτίωση-επανένταξη του εγκληματία.

Πίνακας 8
Σκοπιμότητα της Ποινής

Προστασία της κοινωνίας από τον εγκληματία (κοινωνική άμυνα)	25,3%
Τιμωρία του εγκληματία ώστε να «πληρώσει» για τις πράξεις του (ανταπόδοση)	20,2%
Εκφοβισμός μελλοντικών εγκληματιών (γενική ποινική πρόληψη μέσω παραδειγματισμού)	19,8%
Βελτίωση-κοινωνική επανένταξη του εγκληματία	18,1%
Εκφοβισμός του εγκληματία (ειδική ποινική πρόληψη)	8,64%
Ικανοποίηση του θύματος (αποκαταστατική δικαιοσύνη)	7,33%

Οι στάσεις των ερωτώμενων είναι, αντίθετα, σαφέστερες αναφορικά με το τί δε θεωρούν ως σκοπιμότητα της ποινής. Έτσι, αποκλείονται σχεδόν ο εκφοβισμός του εγκληματία (8,64%) και η ικανοποίηση του θύματος (7,33%). Με άλλα λόγια, δεν επαληθεύεται ως στόχος της ποινής ούτε η ειδική ποινική πρόληψη ούτε η σύγχρονη τάση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης.

Σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, τιμωρητικότεροι είναι όσοι επέλεξαν ως σκοπό της ποινής την τιμωρία του εγκληματία ώστε να πληρώσει για τις

πράξεις του, εφόσον η άποψη αυτή αντανακλά ένα ανταποδοτικό-εκδικητικό μοντέλο ποινικής μεταχείρισης. Κάτω απ' αυτό το πρίσμα, διερευνήθηκαν και τα ατομικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων που επέλεξαν τη συγκεκριμένη απάντηση. Έτσι, η σκοπιμότητα αυτή υιοθετήθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό από:

- τις γυναίκες (39,1% του συνόλου των γυναικών έναντι 32,4% στους άνδρες)
- τους έγγαμους (38,2% έναντι 34,9%)
- τους αποφοίτους δημοτικού (52,2% έναντι 38,9% στους αποφοίτους της μέσης εκπαίδευσης και 31,3% της ανώτερης-ανώτατης) (στατιστικά σημαντικό $p < .068$)
- όσους αξιολογούν την οικονομική τους κατάσταση ως μέτρια (37,4% έναντι 34,9% σε όσους τη χαρακτηρίζουν ως άνετη και 32,8% ως ανεπαρκή)
- εκείνους που διαμένουν στην περιοχή της κατοικίας τους μέχρι 1 χρόνο (47,1%) και από 1-5 χρόνια (49,2%) (στατιστικά σημαντικό $p < .024$)
- όσους τοποθετούνται πολιτικά στο χώρο του κέντρου και της αριστεράς (38,0% και 34,8% αντίστοιχα έναντι 26,9% μεταξύ όσων αυτοκατατάσσονται στη δεξιά).

Η εις βάθος ανάλυση στο πλαίσιο αυτό, αναδεικνύει και κάποια περαιτέρω στοιχεία, τα οποία φωτίζουν ακόμη περισσότερο την εικόνα των τιμωρητικότερων αναφορικά με το ζήτημα της σκοπιμότητας της ποινής. Η απάντηση αυτή επελέγη, επίσης, κατά κύριο λόγο από:

- εκείνους των οποίων η ανασφάλεια προκαλείται κυρίως από ληστείες τραπεζών (57,1% έναντι 36,0% όσων δεν αναφέρονται σ' αυτές), βιασμούς (44,6% έναντι 32,2% όσων δεν κάνουν παρόμοια αναφορά), τσαντάκηδες (40,3% έναντι 35,1% των υπολοίπων), τρομοκρατικές επιθέσεις και εμπρησμούς (50,0% έναντι του 36,0% όσων δεν αναφέρονται σε αυτές και στις δύο περιπτώσεις)
- εκείνους που ιεραρχούν ως το σημαντικότερο πρόβλημα της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας την ανεργία, (σε ποσοστό 38,3% έναντι του 31,8% όσων προβαίνουν σε διαφορετική ιεράρχηση), την εγκληματικότητα (39,1% έναντι 34,5% των υπολοίπων) και την απομάκρυνση από τη θρησκεία (40,9% έναντι 35,6% των υπολοίπων)
- εκείνους που δήλωσαν άμεση εμπειρία θυματοποίησης μέσα στην τελευταία πενταετία (37,4% έναντι 33,1% όσων δεν είχαν θυματοποιηθεί)

- εκείνους που κατήγγειλαν την θυματοποίησή τους στην αστυνομία, (34,8% έναντι του 28,9% όσων δεν το κατήγγειλαν)
- εκείνους που αξιολογούν ως αναποτελεσματικό το έργο του ΑΤ της περιοχής τους (38,0% έναντι 32,8% μεταξύ εκείνων που το αξιολογούν ως αποτελεσματικό)

Όσον αφορά ειδικότερα τη σχέση μεταξύ τιμωρητικότητας και ανασφάλειας, παρότι είναι περισσότεροι οι ανασφαλείς (57,1%) μεταξύ εκείνων που επιλέγουν την προαναφερθείσα απάντηση σε σύγκριση με τους ασφαλείς (42,9%), η διαπιστωθείσα υπεροχή της περί τιμωρίας απάντησης μεταξύ των ανασφαλών (36,8%) έναντι των ασφαλών (34,7%) δεν είναι ουσιώδης. Η παρατήρηση αυτή σε συνδυασμό και με την έλλειψη στατιστικής σημαντικότητας στις περισσότερες από τις προαναφερθείσες διάσταυρώσεις, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δεν θεμελιώνεται ευκρινώς η σύνδεση της «φιλοσοφικής» αυτής μορφής τιμωρητικότητας με τα προσλαμβανόμενα ως άμεσα και καθημερινά προβλήματα εγκληματικότητας και παραπέμπει στο σχετικό με την κοσμοθεωρία προαναφερθέντα προβληματισμό.

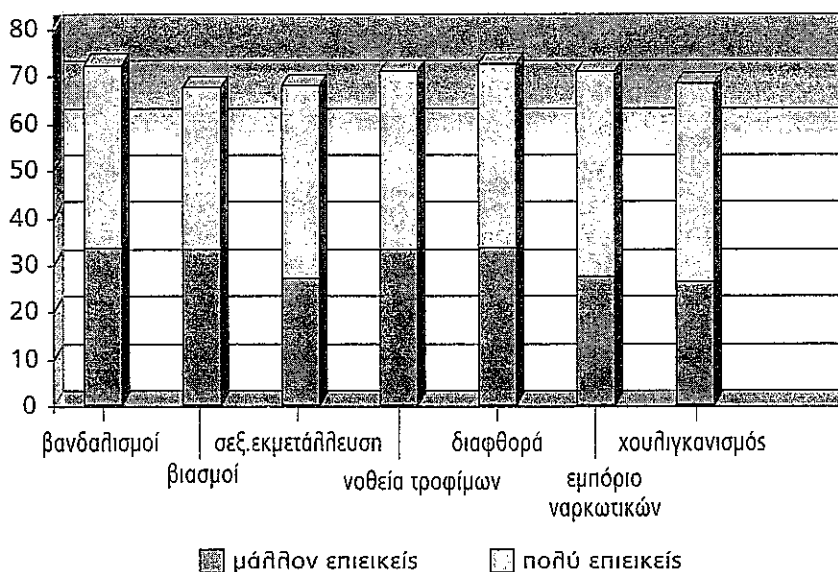
γ) Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, επίσης, οι απόψεις που καταγράφηκαν στο πλαίσιο της προκειμένης έρευνας σχετικά με την αυστηρότητα ή την επιείκεια των απαγγελλομένων αποφάσεων από τα ποινικά δικαστήρια. Σύμφωνα με το *σχεδιάγραμμα 20*, τα αδικήματα για τα οποία οι ποινές κρίθηκαν ως «μάλιστα ή πολύ επιεικές» και συγκεντρώνουν, άρα, τη μεγαλύτερη τιμωρητικότητα των ερωτώμενων είναι:

- α. *Διαφθορά*: πολύ επιεικής από το 39,1%, μάλιστα επιεικής από το 33,2% (72,3%)
- β. *Βανδαλισμοί*: πολύ επιεικής από το 38,7%, μάλιστα επιεικής από το 33,3% (72%)
- γ. *Εμπόριο ναρκωτικών*: πολύ επιεικής από το 43,6%, μάλιστα επιεικής από το 27,2% (70,8%)
- δ. *Νοθεία τροφίμων*: πολύ επιεικής από το 37,8%, μάλιστα επιεικής από το 32,9% (70,7%)
- ε. *Χουλιγκανισμός*: πολύ επιεικής από το 42%, μάλιστα επιεικής από το 26% (68%)
- στ. *Σεξουαλική εκμετάλλευση παιδιών και γυναικών*: πολύ επιεικής από το 40,8%, μάλιστα επιεικής, από το 26,9% (67,7%)

ζ. *Βιασμοί*: πολύ επιεικείς από το 34,6%, μάλιστα επιεικείς από το 32,8% (67,41%)

Σχεδιάγραμμα 20

Αδικήματα για τα οποία οι ποινές κρίθηκαν ως «μάλιστα ή πολύ επιεικείς»

Παρατηρούμε, με άλλα λόγια, ότι στους τύπους αυτούς των εγκλημάτων, που αξιολογούνται ως σοβαρότερα ή απειλητικότερα, ώστε να επιζητείται η αυστηρότερη αντιμετώπισή τους, συμπεριλαμβάνονται:

1. Η διαφορά, η οποία απασχολεί έντονα την ελληνική 'κοινή γνώμη' σύμφωνα και με τις διεθνείς έρευνες θυματοποίησης^{311α}.

2. Οι βανδαλισμοί και ο χουλιγκανισμός που παραπέμπουν σε μορφές αντικοινωνικής συμπεριφοράς, συνδεδεμένης με τη λεγόμενη κοινωνική και περιβαλλοντική 'αταξία' και σχετίζονται κυρίως με νεαράς ηλικίας άτομα.

3. Οι βιασμοί και η σεξουαλική εκμετάλλευση (παιδιών και γυναικών), εγκλήματα που συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη υποκειμενική και αντικειμενική τιμωρητικότητα, σύμφωνα με τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις της αντεγκληματικής πολιτικής, οι οποίες άρχισαν να γίνονται εμφανείς και στην Ελλάδα παρότι αποτελούν αντικείμενο έντονης επιστημονικής αμφισβήτησης.

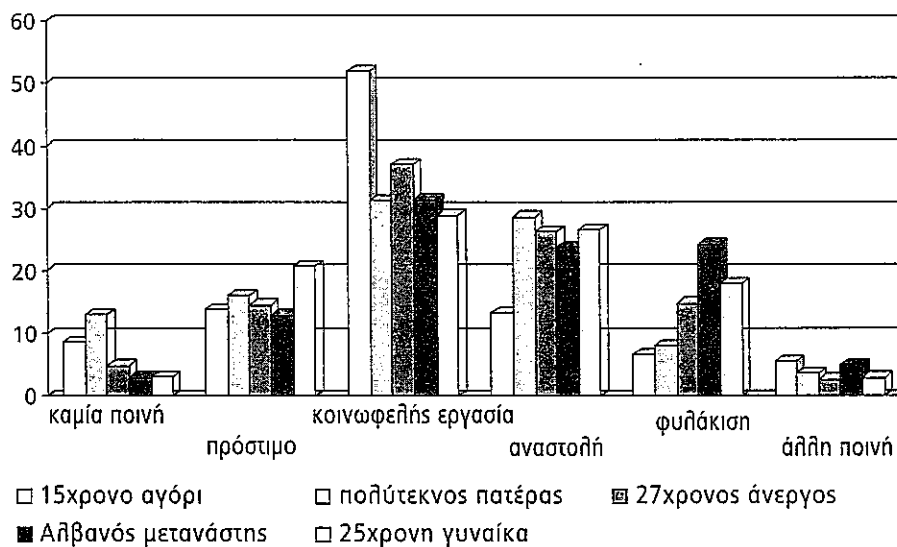
^{311α} Η Ελλάδα κατέχει την πρώτη θέση μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, σε ποσοστό 13,5%. Ακολουθούν, με μεγάλη διαφορά, η Ουγγαρία, η Πολωνία και η Εσθονία. Ο γενικός Μ.Ο. ήταν 0,5%. EUICS, 2005, σπ. παραπ. σελ. 57.

4. Το εμπόριο ναρκωτικών για το οποίο, οι ποινές που απαγγέλλονται αξιολογούνται ως πολύ επιεικές, σε αντίθεση με τη χρήση ναρκωτικών, όπου οι ποινές δεν θεωρούνται ούτε επιεικές ούτε αυστηρές από το 26,6% ή μάλλον αυστηρές από το 24,6%, γεγονός που αντανακλά και την υπάρχουσα διαφοροποίηση στην ποινική αντιμετώπιση των εμπόρων και των χρηστών.

5. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τιμωρητικότητα που καταγράφεται αναφορικά με τη νοθεία τροφίμων που αποτελεί μια πρωτόγνωρη μορφή ευαισθητοποίησης των Ελλήνων πολιτών και αναδεικνύει τη διάσταση της συνείδησης του καταναλωτή.

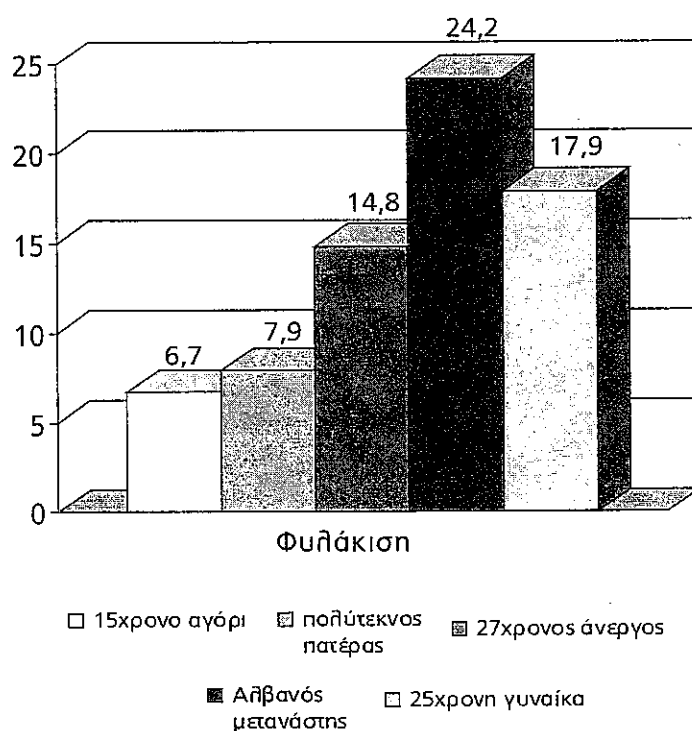
Οι τιμωρητικές στάσεις διαφοροποιούνται, ενίοτε, και στη βάση αποκλειστικά των ατομικών χαρακτηριστικών των δραστών αξιοποιώντας συμπεριφορών. Αυτό το συμπέρασμα κατέγραψε η εν λόγω έρευνα μέσα από την επιλογή των ποινών που θεωρήθηκαν ως κατάλληλότερες για διαφορετικούς δράστες του ίδιου εγκλήματος, δηλαδή της κλοπής 150 ευρώ από το ταμείο ενός καταστήματος. Τα πέντε εναλλακτικά σενάρια δραστών είναι: α) ένας 15χρονος, β) ένας πολύτεκνος πατέρας, γ) ένας 27χρονος άνεργος, δ) ένας Αλβανός μετανάστης και ε) μια 25χρονη γυναίκα. Αντίστοιχα, οι προτεινόμενες ποινές είναι: α) καμία ποινή, β) κοινωφελής εργασία, γ) πρόστιμο, δ) ποινή με αναστολή, ε) φυλάκιση και στ) άλλη ποινή.

Σχεδιάγραμμα 21
Κατάλληλη ποινή και ατομικά χαρακτηριστικά δραστών

Όπως φαίνεται στο *σχεδιάγραμμα 21*, η κοινωφελής εργασία κρίνεται ως καταλληλότερη ποινή για όλους τους δράστες, κατά τρόπο αντίστοιχο με το προαναφερθέν *σενάριο* της διεθνούς έρευνας θυματοποίησης. Το ενδιαφέρον από άποψη τιμωρητικότητας επικεντρώνεται, ωστόσο, στην επιλογή της φυλάκισης, η οποία αποτελεί κατ' εξοχήν περιθωριοποιημένη ποινή για τον 15χρονο και τον πολύτεκνο πατέρα (6,7% και 7,9%, αντίστοιχα), σε αντίθεση με τις υπόλοιπες περιπτώσεις.

Σχεδιάγραμμα 22
Καταλληλότητα της φυλάκισης και χαρακτηριστικά δραστών

Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα του πίνακα, η πλειονότητα των αυστηρότερων απαντήσεων αφορούν τον Αλβανό μετανάστη (24,2%), με δεύτερη στην ιεράρχηση αυτή την 25χρονη γυναίκα (17,9%) και τρίτο τον 27χρονο άνεργο (14,8%). Γίνεται, άρα, εμφανής στην προκειμένη περίπτωση, ο ρόλος των βασισμένων στην εθνική προέλευση, το φύλο και την κοινωνική κατάσταση διακρίσεων στη διαμόρφωση των τιμωρητικών στάσεων.

δ) Τέλος, αποδεικνύεται, στο πλαίσιο αυτό, και η ιδιαίτερη σημασία των γενικότερων κοινωνικο-ιδεολογικών αντιλήψεων στη διαμόρφωση των στάσεων και αναπαραστάσεων των πολιτών για το εγκληματικό φαινόμενο και το σύστημα απονομής της ποινικής δικαιοσύνης, εφόσον από τα ερευνητικά δεδομένα προκύπτει μια μεγαλύτερη ανεκτικότητα και προοδευτικότητα απέναντι σε ευρύτερα κοινωνικά ζητήματα, τα οποία ωστόσο δεν προσλαμβάνονται ως κοινωνικά προβλήματα, όπως η ισότητα των δύο φύλων και η ομοφυλοφιλία. Αντίθετα, καταγράφεται μια σχετικά σημαντική επιφυλακτικότητα απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα, τα οποία συχνά προσλαμβάνονται ως κοινωνικά προβλήματα ή προβλήματα που σχετίζονται με την εγκληματικότητα, όπως είναι η μετανάστευση και η τοξικοεξάρτηση.

Από τις στάσεις που αφορούν ζητήματα εγκληματολογικού ενδιαφέροντος, το ενδιαφέρον εστιάζεται, βασικά, στη θανατική ποινή, για την οποία ζητήθηκε η συμφωνία ή διαφωνία του δείγματος στην άποψη πως «*απώτερος στόχος της θανατικής ποινής, όπου αυτή εφαρμόζεται, είναι η βελτίωση της κοινωνίας*». Παρότι το 59,3% εξέφρασε τη διαφωνία του, καταγράφηκε ένα αξιοσημείωτο ποσοστό απαντήσεων που συμφωνούσε με αυτή (24,4%), ενώ το 16,3% διατήρησε μια ουδέτερη στάση. Αξίζει να δούμε, σε αυτό το σημείο, τα χαρακτηριστικά εκείνων που συμφωνούν με την παραπάνω πρόταση και άρα μπορούν να θεωρηθούν ως τιμωρητικότεροι:

- το ποσοστό στο οποίο συμφωνούν οι γυναίκες είναι ελαφρώς μεγαλύτερο (25,9% του συνόλου των γυναικών έναντι του 22,8% του συνόλου των ανδρών)
- η μεγαλύτερη συμφωνία προέρχεται από τους άνω των 70 ετών, εφόσον σχεδόν οι μισοί (45,8%) από την ηλικιακή αυτή ομάδα συμφωνούν και η μικρότερη συμφωνία εντοπίζεται σε άτομα ηλικίας 15-18 ετών (16,7%) (σχετικά στατιστικά σημαντική: $p < .090$)
- η συμφωνία είναι διπλάσια μεταξύ των έγγαμων (30,8% έναντι 15,5% των άγαμων) (πολύ σημαντική στατιστικά: $p < .000$)
- υπερτερούν όσοι έχουν παιδιά (27,5% έναντι 20,2% χωρίς παιδιά) (σχετικά στατιστικά σημαντική: $p < .089$)
- μεγαλύτερη η συμφωνία εκφράζεται μεταξύ των αποφοίτων δημοτικού (39,1% του συνόλου αυτής της ομάδας έναντι 27,1% του συνόλου των αποφοίτων γυμνασίου-λυκείου και 20,2% εκείνων των ΑΕΙ-ΤΕΙ) (σχετικά στατιστικά σημαντική: $p < .064$)

- μεταξύ εκείνων που χαρακτηρίζουν ως μέτρια ή άνετη την οικονομική τους κατάσταση (25,1% και 25,2% αντίστοιχα, έναντι 20,6% με ανεπαρκή)
- μεταξύ εκείνων που ανήκουν στον πολιτικό χώρο της δεξιάς (34,4% έναντι 25,4% όσων αυτοκατατάσσονται στο κέντρο και 16,1% στην αριστερά) (πολύ σημαντική στατιστικά: $p < .010$)
- είναι μεγαλύτερη η συμφωνία μεταξύ εκείνων που διαμένουν στην περιοχή της κατοικίας τους έως 1 χρόνο (29,4% έναντι 24,2% όσων διαμένουν από 1-5 χρόνια και 23,5% πάνω από 5 χρόνια)
- ενώ μικρή διαφοροποίηση υπάρχει μεταξύ εκείνων που διαθέτουν ιδιόκτητη κατοικία (24,5%) ή μισθωμένη 23,5%.

Η ανάλυση αυτή είναι ενδεικτική των χαρακτηριστικών των ατόμων εκείνων που αγγίζουν τα πιο ακραία όρια της τιμωρητικότητας μέσα από την αποδοχή της θανατικής ποινής, μιας ποινής που εφαρμόστηκε τελευταία φορά στη χώρα μας το 1970 και καταργήθηκε οριστικά με το άρ. 1 §12β του Ν. 2207/1994. Το γεγονός αυτό εξηγεί, εν μέρει τουλάχιστον τη μεγάλη διαφοροποίηση μεταξύ νεώτερων και ηλικιωμένων ατόμων. Σε κάθε περίπτωση, η μεγαλύτερη σύνδεση καταγράφηκε με τους έγγαμους και όσους τοποθετούνται στον πολιτικό χώρο της δεξιάς, ενώ σχετικά σημαντική είναι η συσχέτιση με τους ηλικιωμένους, όσους έχουν παιδιά και τους αποφοίτους δημοτικού.

Η πρώτη αυτή απόπειρα εμπειρικής διερεύνησης της υποκειμενικής τιμωρητικότητας στα ελληνικά δεδομένα προσφέρει ένα πλαίσιο πολύπλευρων γνώσεων σχετικά με το σύνθετο αυτό ζήτημα, το οποίο είναι ιδιαίτερου επιστημονικού ενδιαφέροντος επιβεβαιώνοντας, παράλληλα, την αναγκαιότητα συνδυαστικής χρήσης ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων ανάλυσης. Τα πορίσματα της έρευνας αυτής επιτρέπουν την οριοθέτηση του συγκεκριμένου γνωστικού πεδίου και την αξιοποίηση της διεθνούς επιστημονικής εμπειρίας για τη σφαιρικότερη διερεύνησή του. Η μεγαλύτερη δυσχέρεια, την οποία αντιμετωπίζει ένα παρόμοιο ερευνητικό εγχείρημα είναι η ποικιλομορφία των παραγόντων οι οποίοι συντελούν στη διαμόρφωση τιμωρητικών στάσεων και ίσως να μπορεί να αντιμετωπιστεί μέσα από τη διεπιστημονικότητα των προσεγγίσεων.